

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Mehmet Şafi YILDIZ

**EBÛ BEKR MUHAMMED B. HUSEYN EL-ÂCURRÎ VE HADİS
İLMİNDEKİ YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2021

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Mehmet Şafi YILDIZ

**EBÛ BEKR MUHAMMED B. HUSEYN EL-ÂCURRÎ VE HADİS
İLMİNDEKİ YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT

MUŞ-2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂCURRÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE İLMİ ÇEVRE

1.1. ÂCURRÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM.....	4
1.1.1. Sosyokültürel Durum	4
1.1.2. Siyasi/İdari Durum	7
1.1.3. Dinî Durum.....	15
1.1.4. Ekonomik Durum	16
1.2. ÂCURRÎ DÖNEMİNDE İLMİ DURUM	16
1.2.1. Tefsir/Kıraat	17
1.2.2. Hadis.....	19
1.2.3. Fıkıh.....	22
1.2.4. Kelâm	23
1.2.5. Dönemin İlmî Tartışmaları	25

İKİNCİ BÖLÜM

ÂCURRÎ'NİN HAYATI VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

2.1. ÂCURRÎ'NİN HAYATI.....	28
2.1.1. Adı, Ailesi, Doğumu ve Yaşadığı Yer	28
2.1.2. Nesebi ve Künyesi.....	29
2.1.3. Yetiştirilmesi ve Ahlakî Şahsiyeti.....	32
2.1.4. Vefatı	32
2.1.1. İlmî Şahsiyeti ve Ulemaya Bakışı	33
2.1.2. Âcurrî'nin Hadisçiliği.....	38
2.1.4. Âcurrî'nin Bazı Hadis Meselelerine Yaklaşımı	49
2.1.5. İtikadi/Fıkıhî Mezhebi ve Tabakası.....	52
2.1.6. Hocaları ve Talebeleri	54

2.1.6.1. Hocaları.....	54
2.1.6.2. Talebeleri	61
2.1.7. Mekke’de Hadis Rivâyet Etmesi	66
2.1.8. Hakkında Yapılan Tezkiyeler.....	67
2.2. ÂCURRÎ’NİN ESERLERİ.....	70
2.2.1. Günümüze Ulaşanlar	72
2.2.1.1. Kitâbu Fadlu Kiyâmi’l-Leyl ve’t-Teheccüd	72
2.2.1.2. Ahlâku’l-Ulemâ	73
2.2.1.3. Ahlâku Hameleti’l-Kur’ân.....	73
2.2.1.4. es-Semânûn.....	74
2.2.1.5. Ahbâru Ebî Hafs Ömer b. Abdilazîz.....	75
2.2.1.6. Fardu Talebi’l-İlm	75
2.2.1.7. Kitâbu’l-Erbaîne Hadîsa	76
2.2.1.8. Edebu’n-Nüfûs.....	77
2.2.1.9. el-Ğurebâ	77
2.2.1.10. Fevâidu’l-Muntehabe an Ebî Şuayb el-Harrânî ve Gayrihî.....	78
2.2.1.11. Vusûlu’l-Muştakîn ve Nuzhetu’l-Mustemiîn.....	79
2.2.1.12. Cüz’ün fihi Hikâyâtun an Şâfî ve Gayrihi	79
2.2.1.13. Mâ Verede fî Leyleti’n-Nisfi min Şa’ban.....	79
2.2.1.14. Tahrîmu’n-Nerd ve’ş-Şatranc ve’l-Melâhî.....	80
2.2.1.15. Mes’eletu’l-Cehri bi’l-Kur’ân fi’t-Tavaf	80
2.2.1.16. Zemmû’l-Livâta	81
2.2.1.17. Kitâbu’ş-Şerîa	81
2.2.1.18. et-Tasdîk bi’n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fi’l-Âhira.....	83
2.2.2. Günümüze Ulaşmayanlar	83
2.2.2.1. Fadlu’l-İlm.....	84
2.2.2.2. Turuku Hadîsi’l-İfk.....	84
2.2.2.3. İhtilâfu’l-Ulemâ	84
2.2.2.4. Kitâbu’ş-Şubuhât	84
2.2.2.5. Husnu’l-Hulk	84
2.2.2.6. et-Teferrud ve’l-Uzle	84
2.2.2.7. Tağyîru’l-Ezmine.....	84

2.2.2.8. Ahlâku Ehli'l-Birr ve't-Takvâ	84
2.2.2.9. Kitâbu't-Tevbe.....	84
2.2.2.10. er-Risâletu ilâ Ehl-i Bağdâd.....	85
2.2.2.11. Şerhu Kasîdeti's-Sicistânî.....	85
2.2.2.12. Sifetu Kabri'n-Nebî Sallallahu Aleyhi Vesellem	85
2.2.2.13. Kitâbu'n-Nasîha.....	85
2.2.2.14. Evsâfu's-Seb'a.....	85
2.2.2.15. Firdevsu'l-İlm	86
2.2.2.16. Kıssatu'l-Haceri'l-Esved ve Zemzem ve Bedei Şe'niha	86
2.2.2.17. Rucûu İbn Abbâs	86
2.2.2.18. Kitâbu'l-Mushaf	86
2.2.2.19. Fedâilu'l-Ka'beti'l-Munâzera.....	86
2.2.2.20. İrame Zâti'l-İmâd.....	86
2.2.2.21. Kitâbu't-Tâibîn	86
2.2.2.22. Ğaddu't-Tarf	87
2.2.2.23. el-Fiten.....	87
2.2.2.24. Menâsiku'l-Hacc.....	88
2.2.2.25. Kitâbu Vad'i'l-Musalla Yemînihi alâ Şimâlihi	88
2.2.2.26. Ahkâmu'n-Nisâ.....	88
2.2.2.27. Tahrîmu İtyâni'n-Nisâ fi Edbârihinne	88
2.2.2.28. Muhtasaru'l-Fıkh	88
2.2.2.29. Mes'eletun fi Tahrîmi'l-Ĝina ve'r-Raks.....	88
2.2.2.30. Kitâbu'l-Libâs.....	89
2.2.2.31. Kitâbu'l-Kader	89
2.2.3. Âcurrî'ye Nisbet Edilen Eserler	89
2.2.4. Âcurrî Üzerinde Yapılan Çalışmalar	90
2.2.4.1. Ahlâku'l-Âlim ve'l-Muteallim inde Ebû Bekr el-Acurrî.....	90
2.2.4.2. el-İmâmu'l-Âcurrî ve Arâuhu'l-Fıkhîyye.....	90
2.2.4.3. el-Câmi li Kutubi'l-İmâm Ebû Bekr el-Âcurrî	90
2.2.4.4. al-Âdjurrîs Juveler	91
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA.....	94

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EBÛ BEKR MUHAMMED B. HUSEYİN EL-ÂCURRÎ VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Mehmet Şafi YILDIZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT

2021, 110 sayfa

Bu tezin amacı, imam Ebû Bekr el-Âcurrî'nin ilmi hayatından, hocalarından, talebelerinden, eserlerinden ve rivâyet eda usulünden hareketle onun hadis ilmindeki yerini ortaya koymaktır.

Bu doğrultuda araştırmanın girişinde konunun önemi, kapsamı ve kaynakları; birinci bölümde Âcurrî'nin yaşadığı dönem ve ilmi çevre; ikinci bölümde Âcurrî'nin hayatı ve hadis ilmindeki yeri ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise genel bir portre ortaya konularak gerekli değerlendirmelerle araştırma sonuçlandırılmaya çalışılmıştır.

Âcurrî'nin hayatı ve hadis yönü ortaya konulurken başta kendi eserleri, Âcurrî üzerinde yapılmış çalışmalar, ricâl, tarih, tabakât ve ensâb gibi diğer kitaplar inceleme ve sentez yöntemiyle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ebû Bekr el-Âcurrî, Muhammed b. Huseyn, Bağdâdî, Hadis, Sünnet.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

ABU BAKR MUHAMMAD B. HUSEYN AL-ÂCURRÎ AND HIS PLACE IN HADITH

Mehmet Şafi YILDIZ

Advisor: Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT

2021, Page: 110

The aim of this study is to reveal the Imam Abu Bakr al-Âcurrî's place in the science of hadith with reference to his scholarly life, his teachers and students, his works and method of the narration.

Within this direction, the importance, scope and sources of the subject are examined in the introduction part of the study; the period in which Âcurrî lived and his scientific environment are handled in the first chapter, and Âcurrî's life and his place in the science of hadith are discussed in the second chapter. In the conclusion chapter, the study has been tried to be concluded by drawing a general portrait along with the required evaluations.

While Âcurrî's life and aspect of hadith are revealed, notably his own works, studies conducted on Âcurrî, other books such as ricâl, history, tabât and ensâb are examined, analysed and synthesised.

Key Words: Abu Bakr al-Âcurrî, Muhammed b. Huseyn, Baġdâdî, Hadith, Sunnah.

ÖNSÖZ

Hız. Peygamber'in öğretilerinin şifâhî ve yazılı boyutunu hadis, ameli boyutunu sünnet olarak tanımlamak mümkündür. Bu bakımdan hadis ve sünnet kavramlarını çoğu zaman kendi içinde farklı manalarda değerlendirmek, söylenmek istenenin daha net anlaşılması bakımından önemlidir.

Vahyin doğru anlaşılması ve yorumlanması, zaruri olarak Kur'ân-ı Kerim'in ve sünnetin doğru anlaşılıp yorumlanmasına bağlıdır. O sebeple bir müfessir Kur'ân'ın, bir muhaddis de sünnetin doğru anlaşılması noktasında hayati önem arz eder. Mamafih ulemanın azımsanmayacak bir kısmı sünneti, Kur'ân'ı açıklayan bir unsur olarak görür ve bu bakımdan sünneti anlamaya çalışmanın Kur'ân'ı anlamada ve İslâmî ilimleri öğrenmede başat bir role sahip olduğunun altını çizer.

“İslâmî değerlerin doğru şekillenmesinde ve İslâm toplumlarının erdemli hale gelmesinde sünnetin rolü var mıdır, varsa bu rol nedir? Hadis ve sünnetin dinî yaşantıya, toplumsal ve bireysel ahlaka olumlu etkisi ne kadardır?” tarzındaki soruların cevaplarını ararken tarihte iz bırakan ulemanın dini anlama ve yaşama biçimlerine müracaat etmek, meseleyi anlamak isteyenlere ciddi katkılar sunabilir. Bu bağlamda vahyin günlük hayattaki müşahhas numunesi olarak sünnete ve onun kayıtlı hali olan hadislere ömrünü vakfetmiş bir ilim adamını her yönüyle tanımaya çalışmak da hadis araştırmacılarına ve okuyucularına olumlu katkılar sunabilir. Bu çalışmalar her ne kadar isimler üzerine yapılan bir tez olarak görülse de bahse konu âlimin yaşadığı dönemle etkileşimine dair atıflar, hadis ilminin İslâm toplumunu inşa etmedeki rolünü anlamamıza da yardımcı olur.

Tezde inceleme konusu olan muhaddis el-Âcurrî, ömrünü adadığı hadis çalışmalarını sadece teorik faaliyetler biçiminde yürütmemiş, belki bundan çok daha fazla emek verdiği bir alan olarak İslâm ahlakının, özellikle sünen eserlerinde tebellür eden Hız. Peygamber'in günlük yaşantısına dair örnekliklerin kendi dönemindeki Müslümanlar için de bir hayat rehberi olmasını temel gaye edinmiştir. Elhak o dönemde olduğu gibi bugün de tarih dışına çıkarılan vahiy ve onun tefsiri olarak sünnet yer yer gerçek amacının dışına çıkarılarak anlaşılmaktadır. Modern dönemde dinî referansların büyük ölçüde işlevsellikten uzak, felsefî tartışmalara hapsedilen argümanlara dönüştürülmüş olmasının ilahiyat araştırmalarına ilgi gösteren pek çok ilim adamını rahatsız etmesi işbu sebeptendir.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte çalışmanın konusu,

önemi, amacı, yöntemi, kapsamı, sınırları ve kaynakları ortaya konulmuştur. Birinci bölümde genel hatlarıyla “Âcurrî'nin Yaşadığı Dönem ve İlmî Çevre” ele alınmıştır. İkinci Bölümde, “Âcurrî'nin Hayatı ve Hadis İlmindeki yeri” incelenmiştir. Sonuç kısmında ise tespit edilen bulguların genel bir değerlendirmesi yapılarak bundan sonraki araştırmacılara yol göstermesi hedeflenen öneriler paylaşılmıştır.

Çalışma konusunun tespiti noktasında katkıda bulunan değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Dinçoğlu'na, danışmanlığımı üstlenme nezaketinde bulunan ve çalışmanın her aşamasında yardımcı olan değerli hocam Prof. Dr. Fethi Ahmet Polat'a, özet kısmının çevirisi noktasında yardımcı olan Yahya Geylani'ye ve çalışma aşamasında fikirlerinden istifade ettiğim Muhammet Divani'ye müteşekkirim.

Yüksek Lisans eğitimim süresince ilmi noktada katkı sunan hocalarıma ve yakın arkadaşlarıma, özellikle çalışmam süresince sabır ve anlayış göstererek yükümü hafifleten aileme ayrıca şükranlarımı sunarım.

Muş-2021

Mehmet Şafi YILDIZ

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
as	: aleyhisselam
b.	: İbn, bin
bkz.	: bakınız
C.	: Cilt
çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
m.	: Miladi
ö.	: ölümü/vefatı
r.	: rivâyet
ra	: radiyallahu anh
s.	: sayfa
sav	: sallallahu aleyhi ve sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
Thk.	: Tahkik eden
vd.	: ve diğerleri
vb.	: ve benzeri

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Hadislerin yayılması ve gelişmesi başta sahâbilerin, daha sonra tâbiûn ve sonraki nesillerin hedefledikleri gaye olması nedeniyle önemli bir konudur. H. 4. asır hadis âlimlerinden olan Âcurrî de bu perspektifte bir çaba ile hadis alıp rivâyet etmiştir. Onun hadis ilmine katkıları, ulemanın yanında önemli bir konuma yükselmesine vesile olmuştur. Özellikle Ebû Bekr el-Âcurrî'nin İbn Ebû Dâvûd (ö. 316/929)'un ve daha nice önemli âlimlerin öğrencisi olması, Hilye sahibi Ebû Nuaym el-İsfâhanî (ö. 430/1038) gibi önemli şahsiyetlerin de hocası olması onu ayrıca önemli biri kılmaktadır.

Çalışmamızda Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn el-Âcurrî'nin hayatını ve hadis ilmindeki yerini ortaya koymaya çalıştık. Bir muhaddis hayatıyla, ilmi kişiliğiyle ve hadis ilmine katkılarıyla, hadislerin yayılmasına ve gelişmesine katkı sağladığından bu konunun çalışılması gerekli görülmüştür.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Muhaddis Âcurrî, muhtelif meselelerde pek çok eser yazmış, nice hocadan ders alıp azımsanmayacak sayıda da talebe yetiştirmiş bir ilim adamıdır.

Önemli âlimlere hocalık ve talebelik yapmış olan Âcurrî gibi bir muhaddisin hadis yönünü ve hadise dair eserlerini ortaya koymak suretiyle kendisini tanıtmayı hedefledik. Bu konuyu araştırmamızın temel sebebi; Âcurrî'nin hayatını, hadis ilmine ve tarihine katkılarını imkân nisbetinde ortaya koymak suretiyle hadis ilminde şahısların önemini diri tutarak hadis tarihine katkı sağlayabilmektir.

Çalışmamızda Âcurrî'nin yaşadığı dönem araştırılarak bu dönemin sosyokültürel, siyasi/idari, dinî ve ekonomik durumu ortaya konulacaktır. Bu durumların kendi dönemindeki hadis ilmine ve ulemaya etkisi ele alınacaktır. Ayrıca yaşadığı dönemin ilmi çevresi araştırılarak dönemin ilmi tartışmalarına yer verilecektir. Sonra Âcurrî'nin hayatı genel hatlarıyla ortaya konularak onun kim olduğu anlatılacaktır. Daha sonra onun hadis ilmindeki yeri ayrıntılı olarak ele alınıp hadisçiliği, hoca, talebe ve eserleri aktararak asıl konumuzun anlatımı tamamlanacaktır. Âcurrî'nin hadis yönü araştırılırken onun ilmi kişiliğine, ulemaya bakışına, ilim için yaptığı yolculuklara, hakkında yapılan övgülere de ayrıca değinilecektir.

Âcurrî'nin hayatını, yaşadığı dönemi, hadis ilmindeki yerini ve eserlerini ortaya koyarken başta kendi eserleri olmak üzere ricâl merkezli hadis kitapları, tarih ve tabâkat kitapları incelenecektir. Bu kaynaklardan elde edilen bulgular incelenip sentez yöntemi ile konu çözümlenmeye çalışılacaktır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular, önemli hususların vurgulanması ve değerlendirilmesiyle sonuçlandırılacaktır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

İslâm dünyasında pek çok muhaddisin kendine özgü bir hadis anlayışı vardır. Her bir muhaddisin hadislere yaklaşımı ve sened-metin değerlendirmesi hadise önemli yeni bakış açıları kazandırmaktadır. Şahıslar üzerinden hadisleri anlamaya çalışmak basit gibi görünse de edinilen yeni bakış açılarıyla hadisleri anlayıp çözümlmek hadise ciddi katkılar sağlayabilir.

Çalışmamız şahıs merkezli olduğu için araştırmanın kapsamı genel bir sahaya yayılmadan biyografi niteliğinde özel bir alanla sınırlandırılacaktır. Yine Ebû Bekr el-Âcurrî'nin sadece hadis ilmindeki yerine ayrıntılı olarak değinilecek, onun İslâmî alandaki diğer ilmi yönlerine kısaca temas edilip üzerinde ayrıntıya gidilmeyecektir.

Âcurrî'ye göre ilmin ve âlimin mahiyeti, Âcurrî'nin fikhî görüşleri ve fikhî yönü hakkında akademik çalışmalar mevcuttur. Biz de ilmi bir araştırma ve aynı zamanda biyografi niteliğinde Âcurrî'nin hadisçiliğini ele alacağız.

Konunun araştırılmasında şahıs merkezli kitaplar, akademik çalışmalar, Âcurrî'nin kaleme aldığı kitaplar, konuya dair makaleler, sözlükler ve tarihi kaynaklar üzerinden bir inceleme ortaya konulacaktır.

Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamızın temel kaynakları arasında hadis edebiyat tarihinin kaynakları ve hadisin diğer tüm kaynakları yer almaktadır. Çalışmamızda öncelikli olarak temel kaynaklardan istifade edilmiştir. Bu bağlamda;

İbn Kesîr (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, İbnu'l-Esîr el-Cezerî (ö. 630/1233) *el-Kâmil fi't-Târih*, Sem'ânî (ö. 562/1166) *el-Ensâb*, Zehebî (ö. 748/1374) *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, er-Râmihürmüzî (ö. 360/971) *el-Muhaddisu'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) *el-Kifâye fi İlmu'r-Rivâye*, Yâkut el-Hamevî (ö. 626/1229) *Mu'cemu'l-Buldân*, Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1201) *Sıfatu's-Safve*,

Kâtip Çelebî (ö. 1067/1657) *Keşfü'z-Zünûn*, İbn Manzûr (ö. 711/1311) *Lisânu'l-Arab* gibi bazı temel kaynaklardan istifade ettik.

Yine Ebû Bekr el-Âcurrî'nin (ö. 360/970); *Kitâbu Fadlu Kiyâmi'l-Leyl ve't-Teheccüd*, *Mes'ele'tu'l-Cehri bi'l-Kur'ân*, *et-Tasdîk bi'n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fî'l-Âhira*, *Ahlâku Hameleti'l-Kur'ân*, *Ahlâku'l-Ulemâ*, *Ahlâku Ehli'l-Kur'ân* ve diğere eserlerinden istifade ettik. Ayrıca güncel hadis çalışmalarından faydalandık.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂCURRÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE İLMİ ÇEVRE

1.1. ÂCURRÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM

Şahıs merkezli bir araştırma yapılırken konunun tarihsel ve fikirsel yönünün daha sağlıklı anlaşılabilmesi için dönemin sosyokültürel, siyasi, dinî, ekonomik ve ilmi boyutunu da incelemek gerekir. Kişiler yaşadığı dönemin aynasıdır. Bu bakımdan şahıslar kendi dönemlerinden bağımsız bir anlatımla tam olarak ifade edilemezler. Bu düşünceden hareketle Ebû Bekr el-Âcurrî'nin (ö. 360/970) yaşadığı hicri IV. asrı yukarıda saydığımız boyutlarıyla ele alacağız.

IV. yüzyıl siyasi ve fikri açıdan yeni gelişmelerin ortaya çıktığı, İslâmî ilimlerin, mezheplerin, İslâm felsefesinin ve tasavvufi düşüncenin geliştiği bir dönemdir. Yine Ehl-i Hadis, Mu'tezile ve Ehl-i Rey tartışmalarının sürdüğü, ilk hadis usûlü eserlerinin kaleme alındığı yoğun bir dönemdir.¹

IV. yüzyılda İslâm coğrafyasında hâkim olan devlet Abbâsî (750-1258) devletidir. Bu bakımdan konumuzu incelerken genelde Abbâsîlerin sosyokültürel, siyasi, dinî ve ekonomik ortamını inceleyeceğiz. Bunun yanında konumuzu ilgilendiren farklı coğrafyalardaki devletlere de kısaca değineceğiz.

1.1.1. Sosyokültürel Durum

Bireyin, içinde yaşadığı toplum, örf, âdet, gelenek, görenek ve yaşam biçimi o toplumun sosyokültürel ortamını oluşturur. Sosyal hayat, belirgin özelliklerini en çok yoğunluğun olduğu şehirlerde göstermektedir.

Dönemin sosyokültürel ortamını incelerken Âcurrî'nin doğduğu şehir ve Abbâsî devletinin de başkenti olması nedeniyle Bağdat'ın genel durumundan bahsetmemiz uygun olacaktır.

---

¹ Hakkı Dursun Yıldız (ed.), **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, İstanbul: Çağ Yayınları, Cilt 3, s. 375, 376.

Abbâsîler Hâşimîlerin nesilleri devam eden iki büyük kolundan biridir. Onlar Hz. Peygamber'in amcası Abbâs b. Abdulmuttalib b. Hâşim'in soyundan olup hanedan ismini de Hz. Abbâs'tan almışlardır. Atalarına nisbetle "Hâşimîler" de denilmektedir.²

Abbâsîler döneminde başkent olan Bağdat, bütün devletlerce önemli bir yere sahip olup tek başına Bizans (Kostantiniyye) şehrinin rakibi olarak ayakta duran, İslâm'ın refah ve dirliğine takip eden bir merkez haline gelmişti.³ Bu dönemde halk havas ve avam şeklinde iki sınıfa ayrılmıştı. Havas sınıfı ilk başlarda halife ve yakınları olmak üzere mevali ve özellikle İranlı ailelerden, daha sonraları da Türklerden oluşan yöneticiler ile diğer eşraf ve ileri gelenlerden ibaretti. Eşraf sınıfı halifenin mensup olduğu Hâşimî ve özellikle Abbâsî ailesi mensupları, sonra diğer Kureyş ve aristokrat Arap ailelerden oluşuyordu. Avam sınıfı ise farklı etnik gruplara mensuptu. Çeşitli sanat erbabı, tarım işlerinde çalışanlar, muhtelif mesleklerde faaliyet gösterenler, edipler, şairler, ulema (muhaddisler de dâhil) ve fukaha gibi farklı grupları oluşturanlar yukarı tabakayı oluşturuyordu. Yerli ahaliyi temsil eden çiftçiler, çobanlar ve köy ahalisini teşkil edenler de alt tabakayı oluşturuyordu. Havas sınıfına yakın olanlar ve havas sınıfının himaye ve desteğini alanlar şeklinde farklı gruplar da mevcuttu.⁴ Toplumun en alt kademesini köleler oluşturuyordu. Fakat Abbâsîler zamanında köleler genelde İslâm'ın emrettiği şekilde muamele görmüşlerdir. Gerektiğinde azat edilmiş ve her türlü işte çalışmalarına müsaade edilmiştir. Öyle ki halife bazen etrafında bulunan kölelere resmi işlemleri dahi emanet etmiş ve zamanla kölelerden devlet erkânı arasına girecek kişiler çıkmıştır.⁵

Emevîler döneminde fetihlerle beraber halifeliğin sınırları genişletilmiştir. Emevîlerde ilerleme fetihlerle olurken Abbâsîlerde fetihler az olup daha çok kültür ve medeniyette ilerleme kaydedilmiştir. Bilindiği gibi Abbâsîlerin İslâm ahlakıyla hareket etmeleri, eğitim veren kurumlara ek olarak hamam ve aşevleri inşa etmeleri bu medeniyetin yansımasıdır.⁶ İslâm'ın fetihlerle beraber geniş bir sahaya yayılması ile

---

² Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hânedanlar İslâm Devletleri**, Ankara: T.Cilt Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005, Cilt 1, s. 112.

³ Philip Khuri Hitti, **Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi**, Salih Tuğ (çev.), İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989, Cilt 2, s. 464.

⁴ Hitti, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 526.

⁵ André Clot, **Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi**, Nedim Demirtaş (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, s. 172, 173.

⁶ Yıldız, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 375.

beraber fethedilen yerlerde farklı sosyal ve kültürel etkileşimlerin yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

Abbâsîler ile beraber halifeliğinin sınırları içinde başta Araplar, Farslar ve Türkler olmak üzere muhtelif kavimlere ve çeşitli mezheplere mensup insanlar yaşamaktaydı. Farklı toplumlarla bir arada yaşamının neticesi olarak etnik unsurlar arasında ara sıra çatışmalar çıktığı gibi mezhepler arasında da kavga ve mücadeleler eksik olmazdı. Bu olaylar sırasında pek çok kişi öldürüldü, dükkânlar yağmalandı, evler yakılıp yıkıldı. Savaş esirlerinden meydana gelen köleler toplumun önemli bir bölümünü teşkil ederdi. Sosyal sınıflardan biri de Yahudi ve Hıristiyanlardan oluşan zimmîlerdi. Bunlar devletin himayesinde geniş bir din hürriyetiyle rahat bir şekilde yaşar ve ibadetlerini yaparlardı.⁷

Abbâsîler giyim-kuşamda Fars (Sâsânî) kültüründen etkilenecek beyaz renk yerine siyah renk kıyafet giymeyi tercih etmişlerdir. Öyle ki siyah kıyafet saray yöneticilerinin resmi kıyafeti, saray çalışanlarının da zorunlu olarak giyeceği kıyafet haline gelmiştir. Bu kıyafeti giymeyi reddetmek istifa etmek ile eşdeğer sayılmıştır. Bağdat'ta zevkli ve gösterişli giyim-kuşamın yanında beslenme konusunda da en lüks yemekler ve hiç görülmemiş, tadılmamış, gösterişli yemekler yenirdi.⁸ Bu lüks yaşamın yanında evlerde ve özel kulüplerde çeşitli oyunlar oynanır ve eğlence meclislerinde musiki icrası ve farklı eğlenceler düzenlenirdi. Saray eğlencesi olarak da yine musiki, şairlerin karşılıklı atışması, hikâye anlatımı ve taklit gibi etkinlikler de yer almaktaydı. Söz gelimi bu tür aşırılıkların artması sonucu halife Kâhir Billâh (ö. 339/950), kendisi musiki ve eğlenceye düşkün olduğu halde bu aşırılıklara tepki göstermiş ve 321/933 yılında şarkıcılığı ve eğlenceyi yasaklamıştır.⁹

Abbâsîler, gösterişli yaşamlarının aynısını mimari alanda da göstermişlerdir. Mezopotamya, İran ve Doğu medeniyetlerinin tesiriyle mütevazı olmayan geniş ebatlı yapılar inşa etmişlerdir.¹⁰

Buraya kadar dönemin sosyokültürel tablosunu özet olarak ortaya koymaya çalıştık. Bu genel ortamı ele almamızdaki amaç, hadis ilmiyle ilgili gelişmelerin bu ortamın

---

⁷ Clot, **a.g.e.**, s. 171, 174.

⁸ Clot, **a.g.e.**, s. 187, 189.

⁹ Ebu'l-Fazl Celâlüddîn b. Ebî Bekr es-Suyûtî, **Târîhu'l-Hulefâ**, Mısır: Matbaatu's-Saâde, 1371/1952, s. 355; Hasan İbrahim Hasan, **Târîhu'l-İslâm**, Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1416/1996, Cilt 3, s. 438-441.

¹⁰ Hasan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 414.

içerisinde olması dolayısıyla sosyokültürel ortamın hadis ilmine etkisinin olduğu kanaatinde olmamızdır.

Ancak verdiğimiz bu bilgiler Âcurrî'nin eserlerinde işlenmemiştir. Dönemin genel durumu hakkında gerek kendisi gerek eserlerinin muhakkikleri tarafından bir bilgi nakledilmemiştir. Bu da Âcurrî açısından bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.2. Siyasi/İdari Durum

Abbâsîler, yönetimi Emevîlerden devraldıktan sonra farklı milletleri kendi idaresi altında toplamıştır. Farklı milletlerin kaynaşmasıyla Arap unsuru geri çekilmeye başlamış ve Arap ile Arap olmayan arasındaki farklılık ortadan kalkmıştır. Öyle ki devlet idaresinde Arap seçkinlerinin yerine İranlılar ve Türkler memur ya da subay olarak görev almışlardır.¹¹ Hilâfet temsilinde Emevîlerde olduğu gibi “mülk-devlet” anlayışını değil dine dayalı gerçek bir hilâfetin fikir ve idealini temsil etmişlerdir. Halife cuma namazlarında Hz. Peygamber'in hırka-i şerifini (bürde) giyer ve etrafında devlet işlerinde fikirlerinden istifade ettiği fakihler ve âlimler toplanırdı. Abbâsî halifeleri dünyevî zihin ve temayülde oldukları halde etrafa karşı zahid ve dindar görünmüşlerdir.¹²

Abbâsî devlet teşkilatında en önemli kurum hilâfetti. Hilâfet, devlet başkanlığı anlamında olup başkana da halife denilmiştir. Devlet başkanının halife olarak görülmesi, yeryüzünde dinî hükümleri uygulamak suretiyle Hz. Peygamber'in dünyevî otoritesini temsil makamı olarak görülmesiyle açıklanır. Bu dönemde mutlak hükümdar olan halife, “Halifetu Rasûlillah” yerine “Halifetullah” veya “Zillullahi fi'l-Arz” (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) unvanlarıyla sahada olmuştur. Ayrıca Abbâsîler, halifeliği elde tutma gayesiyle veliahtlık sistemini muhafaza etmişlerdir.¹³ Halifeliğe alamet teşkil eden unsurlar; hırka (bürde), mühür, âsa, hutbe, sikke (isimli mührün basıldığı para), tıraz (özel yazı ve işaretler) şeklinde zikredilebilir.¹⁴

Hilâfet makamından sonra en geniş yetkiye sahip olan halifenin hemen hemen bütün işlerini yüklenen vezirlerin dâhil olduğu vezirlik kurumu vardı. Vezirlik kurumu

---

¹¹ Hitti, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 512.

¹² Marshall G. S. Hodgson, **İslâm'ın Serüveni**, Tercüme Kurulu (çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 1995, Cilt 1, s. 246.

¹³ Hitti, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 487, 488.

¹⁴ Corcî Zeydân, **İslâm Uygarlığı Tarihi**, Nejdet Gök (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, Cilt 1, s. 174-188; Ramazan Ören, “*Abbâsîler Dönemi'nde Siyâsî ve Dinî Semboller*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi SBE, 2006, s. 33-39.

ilk olarak İnan'da ortaya çıkmış olup İslâm medeniyetinde de ilk olarak Abbâsîler ile devam ederek kurumsallaşmıştır. Sonra gelen İslâm devletleri idari sistemlerinde bu kuruma yer vermişlerdir.¹⁵

Vezir, halifenin vekili ve idari teşkilatın başı olması dolayısıyla geniş yetkilere sahip olup zaman zaman “mezâlim” mahkemelerine başkanlık eder, savaşlara karar verir, hazineden gerekli harcamaları yapar, valileri tayin ve azledebilirdi. Abbâsîler döneminde vezaret-i tefviz ve vezaret-i tenfiz olmak üzere iki çeşit vezirlik vardı. Birinci gruptaki vezirler tam ve sınırsız yetkilere sahip olup halifenin naibi sıfatıyla da hilâfet mührünü taşımakla; ikinci gruptaki vezirler ise sadece yürütme (icra) ile ilgili yetkilere sahip olup halifenin verdiği emirleri yerine getirmekle mükelleftiler.¹⁶

Merkezi idare, vezirlerin başkanlığında birçok divandan oluşuyordu. Devletin çeşitli mali işlerine bakan Divanu'l-Harac, Divanu Beyti'l-Mal, para basma işlerini yürüten Divanu Dari'd-Darb, askeri işlere bakan Divanu'l-Ceyş (Divanu'l-Cünd), resmi yazışmaları yürüten Divanu'r-Resâil, Divanu't-Tevki', Divanu'l-Hâtem, posta ve gizli istihbarat hizmetlerini yürüten Divanu'l-Berîd, idari haksızlıkların ve adli hataların görüşüldüğü Divanu'l-Mezâlim bu divanların en önemlilerindendi.¹⁷

Halifeyi suikastlara karşı korumak ve halkın, önemli işlerle uğraşan halifeyi meşgul etmelerini önlemek için merkez teşkilâtına bağlı Hâciblik müessesesi, devlet erkânı arasında ortaya çıkan iktidar mücadelesine son vermek amacıyla kurulan Emiru'l-Ümerâlık ve şehirlerde asayiş sağlayan, cezaları infaz etmekle görevli Şurta teşkilâtı da önemli müesseselerdendi.¹⁸

Abbâsîlerde idare merkezîyetçi bir karaktere sahipti. Eyaletler vali ve emir tarafından idare edilirdi. Valilerin orduları hazırlamak, hukuki meselerle ilgilenmek, hurafelerle mücadele etmek, cezaların infazını sağlamak, imamlık yapmak, hac işlerini düzenlemek gibi görevleri vardı. Abbâsî Devlet'inde merkezi otoritenin zayıflamasıyla valiler halifeye bağlı kalmak suretiyle bağımsızlıklarını ilan ederek hanedan ya da emirlik olarak hüküm sürmüşlerdir. İfrîkiyye ve Sicilya'da Ağlebîler (800-909), Mısır ve

---

¹⁵ Zeydân, **İslâm Medeniyeti Tarihi**, Zeki Meğamiz (çev.), İstanbul: Doğan Güneş Yayınları, 1971, Cilt 1, s. 206.

¹⁶ Zeydân, **İslâm Uygarlığı Tarihi**, Cilt 1, s. 204, 207.

¹⁷ Zeydân, **İslâm Uygarlığı Tarihi**, Cilt 1, s. 162-164.

¹⁸ Zeydân, **İslâm Uygarlığı Tarihi**, Cilt 1, s. 204, 315, 329.

Suriye’de Tolunoğulları (868-905), Mısır, Suriye ve Filistin’de İhşîdiler (935-969), Azerbaycan’da Sâcoğulları (889-929), Horasan ve Mâverâünnehir’de Tâhirîler (821-873) ve Sâmânîler (819-1005) emirlik ve hanedanlık olarak yönetimde etkin olmuşlardır.¹⁹

Abbâsîlerde adli teşkilât mahkeme, mezalim mahkemeleri ve hisbe teşkilâtından müteşekkildi. Abbâsî halifeleri kazaî yetkilerini fakihler arasından seçilen kadılar vasıtasıyla icra ederlerdi. Hârûnürreşîd (ö. 193/809) devrinden itibaren ise kadıların tayininde halifeye yardımcı olması için Kâdî’l-Kudâtlık (başkadılık) müessesesi ihdas edildi ve bu göreve ilk olarak İmam Ebû Yusuf (ö. 182/798) getirildi. Böylece kadılar bundan sonra Kâdî’l-Kudât tarafından tayin edilmeye başlandı. Kadının başlıca davalara bakmak, yetimleri, mecnunları ve çocukları koruyup gözetmek, bunlara veli ve vasi tayin etmek, vakıflarla ilgilenmek ve şer’î kanunları ihlal edenleri cezalandırmak gibi görevleri vardı.²⁰

Abbâsî adli teşkilatı, İslâm dininin adalet teşkilatından beslenir. Hz. Peygamber, Medine’ye varır varmaz şehir devlet yasasını oluşturan Medine vesikası (Medine sözleşmesi) ile İslâm adalet teşkilatının ilkelerini belirlemiştir. Başta hukuk olmak üzere pek çok konuda yasa olarak kabul edilen bu sözleşme, ilk İslâm devletinin anayasası olmasının yanı sıra, aynı zamanda yeryüzünde bir devletin ortaya koymuş olduğu ilk yazılı anayasa olma özelliğine sahiptir.²¹

Mezâlîm mahkemeleri, zulüm ve haksızlıklara mâni olmak gayesiyle kurulmuş bir müessesedir. Bu mahkemelere Sâhibu’l-Mezâlîm veya Kâdî’l-Mezâlîm denilen geniş yetkili görevliler bakardı. Adli teşkilâtın bir diğer unsuru olan Hisbe teşkilâtı da Muhtesib’in başkanlığında faaliyet gösterirdi. Bu teşkilâtın temel görevi, emr-i bi’l-ma’ruf nehy-i ani’l-münker yani iyiliği emredip kötülükten alıkoymaktı.²²

Dönemin genel siyasi/idari yapısını ortaya koyduktan sonra ayrıca çalışmamızın temel konusu olması bakımından Âcurrî’nin yaşadığı yıllarda yönetimde olan Abbâsî halifelerinden Mu’tazîd Billâh (279-289/892-902) ile Mutî Lillâh (334-363/946-974) arasındaki dönemleri ve bu aradaki siyasi/idari durumu ortaya koymayı uygun gördük.

¹⁹ Zeydân, **İslâm Uygarlığı Tarihi**, Cilt 1, s. 199, 200; Hitti, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 507-510.

²⁰ Hitti, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 499-503.

²¹ Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Mehmet Yazgan (çev.), İstanbul: Beyan Yayınları, 2017, Cilt 1, s. 167, Cilt 2, s. 765.

²² Hitti, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 495, 496.

Âcurrî'nin yaşadığı dönem, Abbâsî hilâfetinde sekiz halife dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde yönetimde olan Abbâsî halifeleri sırasıyla şunlardır:

- 1- Mu'tazîd Billâh (279-289/892-902)
- 2- Müktefî Billâh (289-295/902-908)
- 3- Muktedir Billâh (295-320/908-932)
- 4- Kâhir Billâh (320-322/932-934)
- 5- Râzî Billâh (322-329/934-940)
- 6- Muttakî Lillâh (329-333/940-944)
- 7- Müstekfî Billâh (333-334/944-946)
- 8- Mutî' Lillâh (334-364/946-974)²³

Halife Mu'tazîd Billâh döneminden Muttakî Lillâh'ın da dâhil olduğu döneme kadar olan kısım halifelerin siyasi otoritede zayıf kaldığı ve hâkimiyetin Türklerin eline geçtiği dönemdir. Bu döneme ikinci ve son Abbâsî halifeleri dönemi de denir. Türkler onuncu halife Mütevekkil Alellâh'ı (232-247/847-861) oğul Muntasır Billâh (247-248/861-862) ile anlaşarak öldürmüşlerdir. Bu olay ile Türkler devlet içinde hâkim olmaya başlamış ve böylece halifelerin otoritesinin arka planda kaldığı dönem başlamıştır.²⁴

Abbâsîlerin on altıncı halifesi Mu'tazîd Abbâsîlerin seçkin halifelerinden ve büyük devlet adamlarındandı. Halife Mu'temid Alellâh (256-279/870-892) öldükten sonra kendisine biat edildi. İktidara geldiğinde halifelik makamı sarsılmış ve çürümeye yüz tutmuştu. Ancak cesaret ve adaleti sayesinde Allah onun eliyle halifeliğe canlılık verdi.²⁵

Mu'tazîd Kureyşliler arasında akıl, cesaret, şecaat ve fazilet bakımından önde gelenlerdendi. Zulmü önleyip adaleti sağlayarak halkın; halifeliğin gölgesi altında huzur ve refah içinde yaşamasını sağladı. Hilâfetin konumunu güçlendirdiği ve siyasi otoriteyi sağlayarak yıkılmaya yüz tutan devleti yeniden kurduğu için kendisine "İkinci Seffah" denildi. Mu'tazîd, dönemini bazı dâhili problemlerle geçirmiş, Horasan ve Mâverâünnehir'i siyaseten Saffârilere vermek zorunda kalmıştı.²⁶ Bu da gösteriyor ki bu

²³ Hodgson, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 463; Hasan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 8, 9.

²⁴ İslam Araştırmaları Komisyonu (Mısır), **Rasûlullah'ın (S.A.V.) Doğumundan Günümüze İslâm Tarihi**, Ayhan Çakıroğlu (çev.), İstanbul: Beka Yayıncılık, 2010, Cilt 1, s. 271, 326.

²⁵ Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Dâru'l-Fikr, 1407/1986, Cilt 11, s. 66.

²⁶ Saim Yılmaz, **Abbâsîlerde Mu'tazîd ve Müktefî Dönemi**, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2006, s. 96.

dönemde Abbâsî halifeliği, hadiseleri kontrol eden ve yönlendiren değil, gelişmelere göre güçlü olanın hâkimiyetine boyun eğen bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Yerine oğlu Müktefi'yi veliaht tayin eden Mu'tazîd 289/902 tarihinde Bağdat'ta vefat etti.²⁷

Halife Mu'tazîd verrâkların, felsefe ve cedel kitabı basmalarını ve satmalarını yasaklamıştır.²⁸ Kanaatimizce bu yasak, verrâk çarşılarındaki ilmi toplantı ve sohbetlerin bir nebze azalmasına sebep olmuştur. Nitekim bu yerler aynı zamanda ulemanın kaynaşp ilmi müzakereleri yaptıkları yerlerdi. Bu yasak, sonuç olarak felsefe ehlinin o meclisten uzak kalmasına sebep olmuştur. Bu da ilmin ve ulemanın birbiriyle etkileşimini bir yönüyle kısıtladığından her ikisini de olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır.

Müktefi döneminde ise şehirlerde çöküş ve gerileme, devlet içinde de mücadele ve rekabet artmaya başladı. Karmatîlerle savaşılan Müktefi hicretin 291. yılında Şam'daki bazı bölgelerden Karmatîleri temizledi.²⁹ Halifeliği dönemindeki en önemli icraatı Şam ve Irak'ta etkili olmaya çalışan Zikreveyh b. Mihreveyh (ö. 294/907) liderliğindeki Karmatî isyanını, halifelik süresinin tamamını alan bir mücadele sonunda bastırmasıdır.³⁰

Müktefi idareye geldikten sonra bir siyasi olay olarak Abbâsî devletinde üst düzey devlet adamlarından Bedr (ö.?)'in öldürülmesi olayı gerçekleşti. Bu devlet adamının öldürülmesi esnasında izlenen plan gereği, bölgedeki önemli komutanların Bağdat'a çağırılması halifeliğin doğudaki gücünün azalmasına ve bazı toprakların elden çıkmasına neden olmuştur. Müktefi'nin halifeliği döneminde doğuda kaybedilen ilk Abbâsî toprağı Rey, ikinci olarak da Fars bölgesi olmuştur.³¹ Müktefi Billâh, Karmatî meselesini hallettikten sonra Tolunoğulları'nı ortadan kaldırarak Mısır ve Suriye'nin yeniden Abbâsîlerin hâkimiyetine geçmesini sağlamıştır. Tolunoğulları'nın önde gelen kumandanlarından Muhammed b. Ali el-Halenci (ö.?), Halife Müktefi'yi uzun süre meşgul eden bir isyan çıkartsa da sonunda isyan bastırıldı (293/906). Müktefi 295/908 tarihinde vefat etti.³²

²⁷ Âdem Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi -4**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013, s. 344, 355, 356.

²⁸ İslam Araştırmaları Komisyonu (Mısır), **a.g.e.**, Cilt 1, s. 336.

²⁹ İslam Araştırmaları Komisyonu (Mısır), **a.g.e.**, Cilt 1, s. 336.

³⁰ Saim Yılmaz, **a.g.e.**, s. 298.

³¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Tarîhu't-Taberî**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407, Cilt 5, s. 629-642; Saim Yılmaz, **a.g.e.**, s. 279.

³² Saim Yılmaz, "Halife Müktefi Döneminde (289-295/902-908) Mısır ve Suriye'nin Yeniden Abbâsî Hakimiyeti Altına Alınması", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 12, 2005, s. 74.

Muktedir Billâh, kardeşi Müktefî'den sonra hicri 295 yılında halifelik biatı aldı. Henüz on üç yaşında iken yönetime geldiği için pek bir etkinliği bulunmuyordu. Bütün devlet işlerini annesi ve eşi yönetiyor, kız kardeşi de yönetim işlerine müdahil oluyordu. Adeta kadınlar hükümetinden müteşekkil olan bu yönetimden rüşvet karşılığı vezirlik veya memurluk isteyenler dahi olmuştur.³³ Muktedir yönetimi devam ederken bir isyan ile kardeşi Kâhir Billâh'ı halife ilân ettiler. Ancak iki gün sonra Muktedir hilâfete geri geldi.³⁴ Muktedir döneminde Karmatîler siyasi nüfuzlarını arttırıp Kûfe ve başkent Bağdat'a doğru ilerleyip halifenin ordularını yenilgiye uğrattılar. Muktedir en iyi komutanı Mûnis el-Muzaffer (ö. 321/933) ile maliyetli bir ordu göndererek Karmatîlere geri adım attırınca işler yoluna girdi. Sonraları orduda meydana gelen karışıklıktan dolayı halife ile Türk asıllı Mûnis arasında çıkan savaşta (320/932) halife, askerler tarafından öldürülüp tekbirler ve lanetler eşliğinde başı bir sırığa asılmıştır.³⁵

Muktedir dönemi, ulema için hazin bir dönem olmuştur. Rivâyete göre ünlü mutasavvıf Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922), ilâhlık iddiasında bulunup insanlar arasında ihtilafa sebep olunca dönemin veziri, halifeye bir yazı yazarak Hallâc'ın katli için halife Muktedir'den izin istedi. Halife de bu izni verince Hallâc idam edilip uzuvları kesildikten sonra ateşte yakıldı. Sonra da külleri Dicle nehrine atıldı.³⁶ Yine bir mühim mesele olarak ünlü tarihçi Taberî (ö. 310/923)'nin vefatı Muktedir döneminin üzücü hadiselerindedir. Taberî Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in fakih değil muhaddis olduğundan hareketle fukahanın ihtilaflarından bahseden kitabında ondan bahsetmediği için mezhep taassubu yapan Hanbelîlerce dinden sapmakla suçlanıp ona karşı düşmanca tavırlar sergilenmiştir. Taberî vefat ettiğinde halk, evinin etrafını sararak defnedilmesine engel olmuştur. Taberî'ye karşı düşmanca davrananların muhtemel saldırılarından endişe duyulduğu için naaşı, gece yarısı gizlice Bağdat'ta defnedilmiştir.³⁷ Bu olayların hilâfet sınırları içinde olması aynı zamanda halifenin ulemaya sahip çıkamadığını göstermektedir. Ulema üzerinde meydana gelen bu hadiselerle bakarak temyiz kabiliyetinde olmayan halkın da ne yazık ki ulemaya karşı bakış açısı değişebilmektedir.

---

³³ İslam Araştırmaları Komisyonu (Mısır), **a.g.e.**, Cilt 1, s. 337.

³⁴ İbn Kesîr, **a.g.e.**, Cilt 11, s. 159.

³⁵ İslam Araştırmaları Komisyonu (Mısır), **a.g.e.**, Cilt 1, s. 338, 339.

³⁶ Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnu'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târih**, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1417/1997, Cilt 6, s. 673.

³⁷ İbnu'l-Esîr, **a.g.e.**, Cilt 6, s. 677, 678.

Muktedir'in öldürülmesinden sonra Mu'nis tarafından hilâfete getirilen Kâhir Billâh beklenilen aksine yeteneksiz ve başarısız biri çıktı. Nitekim kötü niyetli olan Kâhir'in ilk icraatı, mal ve mücevherlerin peşine düşmek oldu. Hicri 321 de güçlü komutan Mu'nis'i ve onunla beraber diğer komutanları ortadan kaldırdı. İtibarı ve gücü olan bu komutanın öldürülmesi devlette dengeleri bozdu. Kaçmayı başaran komutanlar Vezir İbn Mukle (ö. 328/940)'nin planları sayesinde onu tahttan indirip gözlerine mil çekerek hapsedtiler (322/934). Kâhir 339/950 yılında vefat etti.³⁸

Kâhir Billâh'tan sonra Râzî Billâh komutanlar ve yakınları tarafından halife seçildi. Râzî Emîru'l-Ümerâ kurumunu kurarak halifelik makamını bu kurumun danışma ve Ehl-i Hall ve'l-Akd makamı haline getirdi. Emir, halifede olmasına rağmen otoritesi kalmamıştı. Devlette iç çatışmalar olurken düşmanlar da devlet toprağını işgal ediyordu. Devletin birlik, otorite ve saygınlığı kalmamıştı.³⁹

Râzî Billâh diğerlerinden farklı olarak kendi yanında halife ile ilim ehlinin muhabbet bağının devam etmesini sağlayacak sohbetler oluşturmuştur.⁴⁰ Bu da onun ilme ve âlime verdiği değeri göstermektedir. Halifelerin saygı ve muhabbetinin ulema üzerinde olması onlara daima olumlu katkı sağlamıştır.

Râzî Billâh'ın 329/940 yılında vefatının ardından yerine kardeşi Muttakî Lillâh halife oldu. Emîru'l-Ümerâlık makamı için mücadeleler bu dönemde de devam etti. Muttakî döneminde Bizanslılar Müslümanlara düzenledikleri saldırılarla pek çok kimseyi öldürüp bazılarını da esir alarak Nusaybin'e kadar ilerlemişlerdir.⁴¹ Tüm bu iç mücadele ve saldırıların İslâm beldelerindeki Müslümanlar üzerinde bıraktığı derin tahribatlar belki de hilâfet makamının, etkisini tamamen yitirdiğinin en belirgin göstergesidir.

Muttakî Lillâh'ın hal' edilip gözlerine mil çekilmesinin ardından Müstekfî Billâh halife tayin edildi. Müstekfî dönemi, Abbâsîler için hâkimiyetin Şîi Büveyhîlere geçtiği yeni bir dönemdir. İran'da ortaya çıkıp bağımsızlıklarını ilân eden Büveyhîler batıya doğru ilerleyerek hicri 334'te Bağdat'ı işgal ettiler. Bu işgalle Abbâsî halifeleri, artık

³⁸ Saim Yılmaz, "Abbâsîlerin Siyasî Çöküş Dönemi Halifelerinden Kâhir-Billâh (320-322/932-934)", **İstem: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi**, Cilt 6, sayı 12, 2008, s. 81-101.

³⁹ İslam Araştırmaları Komisyonu (Mısır), **a.g.e.**, Cilt 1, s. 340, 341; Apak, **a.g.e.**, s. 401-404.

⁴⁰ İslam Araştırmaları Komisyonu (Mısır), **a.g.e.**, Cilt 1, s. 341. Kays Abdulğafûr Necmu'l-Hafâci, **el-İmâmu'l-Âcurrî ve Arâuhu'l-Fıkhîyye**, Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1434/2013, s. 39.

⁴¹ İslam Araştırmaları Komisyonu (Mısır), **a.g.e.**, Cilt 1, s. 341.

devlet başkanı olmaktan çıkmış ve bir dinî lider olarak kalmıştır. Halifeliğin siyasi otoritesi bitmiş, emir ve yasaklama yetkisi kalmamıştır.⁴²

Müstekfi'den sonra halife olan Mutî' Lillâh'ın halifeliği ordunun isyanlarından dolayı sıkıntılı geçti. Bağdat'ta şiddetli kıtlık, salgın hastalıklar ve ölümlerin baş göstermesiyle Basra'ya göçler başladı. Bu dönemde Deylemi askerler ve Türk askerler arasında etnik çatışmalar olmuştur. Yine bu dönemde Büveyhî Müizzüdevle (ö. 356/967) ile Nasirüdevle el-Arabî (ö. 358/969) arasında bitmeyen savaşlar meydana geldiği için devlet yararına yararlı bir iş gerçekleştirilememiştir. Daha sonra Muizzüdevle Bağdat'ta hâkimiyeti ele geçirince Ehl-i Sünnet orada etkisini yitirmiş, yerine Şîî hâkimiyeti etkin olmaya başlamıştır. Mutî' 363/975 yılında görevinden azledilmiş, halifeliği döneminde kayda değer bir iz bırakamamıştır.⁴³

Bu olaylara ve sonuçlarına baktığımızda devletin itikadi anlayışının, diğer mezhepler üzerinde baskın bir rolü olduğunu görmekteyiz. Bu durum, bir dönemdeki etkin itikadi mezhebin, gerçek kudretini daha çok idari yönetimden aldığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yaşanan bütün siyasi olayların, Âcurrî'nin ilmi merkezi olarak seçtiği ve ömrünün çoğunluğunu geçirdiği Bağdat'ı ilmi açıdan olumsuz etkilememesi düşünülemez. Ancak bu siyasi haller ve yaşanan kıtlık, Âcurrî'nin ilmi çabasına etki etmemiştir. O, Mutî' döneminde ilmi gayretini sürdürmek için Mekke'nin yolunu tutmuştur.⁴⁴

Buraya kadar Âcurrî'nin yaşadığı dönemin siyasi/idari durumunu ortaya koymaya çalıştık. Bunlara değinmemizin nedeni bu olayların hadis tarihine olan yansımalarının bizi ilgilendiren taraf olmasıdır. Nitekim Mutî' dönemi siyasi olaylarıyla beraber Bağdat'ta yayılan Şîî hâkimiyeti, halkın Ehl-i Sünnet düşüncesinden uzaklaşıp Şîî düşünceye bağlı eylemlerde bulunmasına kadar gitmiştir.⁴⁵ Bu örnek de gösteriyor ki siyasi olaylar, gerçekleştiği dönemi şekillendirebilmektedir.

Âcurrî siyasi ve idari yönetime müdâhil olmamış, bütün meşguliyetini ilme adanmıştır. Âcurrî'nin herhangi bir yöneticiyle zıtlaşması ya da sıradan bir diyalogu

---

⁴² İbn Kesîr, **a.g.e.**, Cilt 11, s. 212, 213; Abdülkerim Özyayın, "Müstekfi Billâh", **DİA**, Cilt 32, İstanbul: TDV, 2006, s. 139.

⁴³ İslam Araştırmaları Komisyonu (Mısır), **a.g.e.**, Cilt 1, s. 347-351.

⁴⁴ Hafâcî, **a.g.e.**, s. 40.

⁴⁵ İslam Araştırmaları Komisyonu (Mısır), **a.g.e.**, Cilt 1, s. 349.

kaynaklarda yer almamaktadır. Yine ilerde değineceğimiz üzere onun Haremu'ş-Şerîf'in şeyhliğini yetiştirdiği sekiz halifeden hangisinin ya da hangilerinin döneminde yaptığı da yer almamaktadır.⁴⁶ Tüm bunlar onun siyasetten uzak bir hayat yaşadığını göstermektedir.

1.1.3. Dinî Durum

Abbâsîler döneminde Gayri Müslimler, inanç ve ibadet hürriyeti içinde Müslümanlarla beraber yaşamışlardır. Onlara ait dinî eğitimler, ayinler, ibadetler ve mabetler hukukun koruması altındaydı. Kamu düzenini bozmamak şartıyla kendi mabetlerinde çan çalmalarına, dinî bayramlarında haç vb. sembolleri dolaştırmalarına ve kilise inşa etmelerine izin verilirdi. Hristiyanların inşa ettikleri mabetlerdeki resim, heykel ve mozaiklere dokunulmamış, adli ve hukuki muhtariyet ile Gayri Müslimlere yönelik, “kendi inançlarının gereğiyle baş başa bırakma” ilkesi uygulanmıştır.⁴⁷ Örneğin, Hristiyan genç köleler Perhizin son pazarı halifenin sarayında bile palmiye ve zeytin dallarıyla ayin yaparlardı.⁴⁸ Bu durum, diğer dinlere ve mensuplarına karşı ne derece hoşgörülü bir yaklaşım sergilendiğini ortaya koymaktadır.

Bağdat Müslümanları ne ifade ettiğini bilmeden Hristiyan bayramlarını, İran kültürünün etkisinde kalmış Sadar, Nevruz ve kış habercisi olan Mihricân bayramlarını büyük törenlerle kutlardı. Bunlarla beraber asıl iki İslâmî bayram olan Ramazan ve Kurban Bayramlarına büyük önem verirlerdi.⁴⁹

Halifeler bayram namazında halka imamlık eder, bayramın faziletleriyle ve Müslümanların İslâmî hayatın muhafazası konusunda yapmaları gereken hususlarla ilgili hutbe okurlardı. Bağdat, Kudüs ve Şam gibi büyük şehirlerde bu iki bayram son derece parlak merasimlerle kutlanır, özellikle İslâm'ın gücünü Bizans'a karşı sergilemekte önemli yeri olan Tarsus gibi Avâsım şehirlerinde törenlerin muhteşem geçmesine özen gösterirlerdi. Bayram geceleri çeşitli şehirlerde fener alayları tertiplenir, her taraftan tekbir ve tehlil sesleri yükselir, nehirler süslenmiş kayıklarla dolar, kıyılarda kandiller yakılır, hilâfet sarayı ışıklarla donatılırdı. Halkın çoğunluğu siyah rengi alâmet olarak seçen Abbâsî halifelerine benzemek için siyah bayramlıklar giyerdi. Bazıları da siyaha

⁴⁶ Bkz. Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1404/1984, Cilt 16, s. 135.

⁴⁷ Clot, **a.g.e.**, s. 189-181.

⁴⁸ Clot, **a.g.e.**, s. 196.

⁴⁹ Clot, **a.g.e.**, s. 193-197.

boyanmış kâğıttan veya kamıştan külâhları başlarına geçirir, üzerinde, “Allah onlara karşı sana kâfidir. O işiten ve bilendir” (el-Bakara 2/137) mealindeki ayetin yazılı olduğu cübbeler giyerdi.⁵⁰

1.1.4. Ekonomik Durum

İslâm medeniyeti her alanda olduğu gibi ekonomik alanda da ilkelerini Kur’ân ve sünnete göre belirlemiştir. Abbâsîler döneminde devletin başlıca gelirleri zekât, haraç, cizye, öşür, fey, ganimetler ve örfî vergilerden ibaretti. Bunlarla elde edilen gelirlerle maaşlar ödenir, devlet ve millet yararına yol, köprü gibi işler yapılırdı. Ziraat okullarının açılması, tarım alanlarının ve ürünlerinin (buğday, pirinç, pamuk vb.) çoğaltılması, sulama faaliyetlerinin arttırılması, maden yataklarının (gümüş, altın, bakır vb.) işletilmesi gibi faaliyetler Abbâsîlerin ekonomik yapısının kaynağını oluşturur. Yine ülkede dokumacılık, el sanatları, cam sanayi, silah atölyeleri, tuğla ocakları, özellikle de kâğıt imalatı ve şeker yapımı gibi endüstri kolları da mevcuttu. Bağdat, Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüs’te kurulan kâğıt imalathaneleriyle Avrupa’ya kâğıt ihracatı yapılmıştır. Para basımı darphanelerde yapılır, ticaret için kervan güzergâhları üzerine yollar ve kervansaraylar yapılırdı. Abbâsîler deniz ticaretiyle de ön plana çıkmış, genel iktisadi başarılarıyla ekonomiyi canlı tutmuşlardır.⁵¹

Abbâsî İmparatorluğu, zamanının en güçlü, refah düzeyi en yüksek ekonomisi haline gelmiştir. Müslüman dünyası çok büyük bir ticari etkinliğin merkezi olmuş, tüketim ve gelişme körüklenerek yeni ekonomik etkinliklerin yaratılması sağlanmıştır. Çok güçlü bir siyasi iktidara yaslanan bu refah, Abbâsî İmparatorluğunun, yakın ve uzak uygarlıkların dayandıkları temel değerlerin olduğu bir pota olmasını sağlamış, Orta Çağ Avrupası da dayandığı köklerden birini bu potada bulmuştur.⁵²

1.2. ÂCURRÎ DÖNEMİNDE İLMÎ DURUM

Hadis tarihi ve edebiyatı noktasında son mahsullerin verildiği hicri dördüncü asır, hadis sahasının en uzun dönemidir. Diğer bir ifade ile bu evre tasnif dönemine denk gelmektedir. Bu dönem, ikinci ve üçüncü asır da kapsamaktadır.⁵³ Ayrıca bu asır, ilim

⁵⁰ Clot, **a.g.e.**, s. 193-196; Nebi Bozkurt, “Bayram”, **DİA**, Cilt 5, İstanbul: TDV, 1992, s. 261.

⁵¹ Hasan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 326-335.

⁵² Hasan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 333-337.

⁵³ Cemal Ağırman, “Hadis Edebiyatının İntikal Safhaları ve Kitâbet Meselesi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, sayı 1, 2001, s. 164; Tasnif dönemi hakkında bkz. Abdullah Aydın, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, “Tasnif Dönemi”, İstanbul: İFAV, 2016, s. 312.

dünyasının zenginleştiği, ilmi tartışmaların olduğu, diğer ilimlerin de parladığı, etkisi bugün de görülen önemli âlimlerin yaşadığı önemli birasırdır.

Âcurrî'nin yaşadığı asır, farklı beldelere yayılmış ilim halkalarının ve medreselerin çok olduğu son derece gelişmiş birasırdı. İnsanın dünya hayatında ihtiyaç duyduğu farklı ilimler ve eğitimler oldukça yaygındı. Bunlar tarih, dil, tıp, astronomi gibi fen ilimleri ve tefsir, hadis, fıkıh, usul, akide gibi İslâmî ilimlerin bütün alanlarıdır. O dönem, âlimlerin şehzade ve halifelerin takdirini kazandığı bir dönemdir.⁵⁴

Ebû Bekr el-Âcurrî şahsi ve ilmi hayatıyla tamamen Abbâsî hilâfetinin hâkim olduğu dönemde yaşamıştır. Devletin başkenti olan Bağdat ilmi ve kültürel çerçevede merkez bir konumda olmuştur. Âcurrî de dâhil olmak üzere pek çok âlimin bu şehir ile olan ilmi münasebeti bunu açıkça ortaya koymaktadır.

İslâm kültür ve medeniyetine damgasını vuran Bağdat, Avrupa medeniyetinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu dönemde sistemli bir şekilde çeşitli dillerden Arapçaya tercüme faaliyetleri yapılmıştır. Böylece Bağdat Güney Avrupa'yı Ortadoğu ve Yakındoğu ile bütünleştiren bir merkez halini almıştır.⁵⁵ Abbâsîlerde camiler, küttâblar ve özellikle medreseler ders veren önemli eğitim kurumlarıdır. Medreselerde dinî ilimlerin yanında fenni ve edebi ilimler de öğretilmekteydi.⁵⁶

1.2.1. Tefsir/Kıraat

İslâm medeniyetinin temelini teşkil eden ilk kaynak olan Kur'ân'ın ayetlerinden anlamı kapalı ya da anlaşılması güç olanları anlama çabaları tefsir ilmini doğurmuştur.⁵⁷ Hz. Peygamber hayatta iken tefsire dair akla takılan sorular onun haznesinde karşılığını bulmaktaydı. Onun, Kur'ân'ı yaşayarak tefsir etmesi, sözlü olarak tefsir etmesinden daha çoktur. Tefsir Kur'ân'ın doğru yorumlanması ve anlaşılmasını, kıraat ise Kur'ân'ın tertîl üzere okunmasını ifade eder.⁵⁸

Abbâsîler zamanında ortaya çıkan dinî ve fikri akımların etkisiyle diğer İslâmî ilimlere paralel olarak tefsir ilmi de gelişme göstermiş, tefsirde rivâyet ve dirayet

⁵⁴ Hafâcî, **a.g.e.**, s. 43.

⁵⁵ Hasan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 339.

⁵⁶ Hasan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 346-414.

⁵⁷ Mehmet Akif Koç (ed.), **Tefsir**, Ankara: Grafiker Yayınları, 2014, s. 117.

⁵⁸ Muhammed Abdülazîm ez-Zurkânî, **Menâhîlu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arâbî, 1415/1995, Cilt 2, s. 6; Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, **Manzûmetu'l-Mukaddime**, Dâru'l-Muğni, 1422/2001, s. 11.

metotları teşekkül etmiştir. Taberî'nin, kendisinden önceki tefsir çalışmalarının hemen hemen hepsini içine alan *Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân* adlı büyük tefsiri şüphesiz bu dönemdeki tefsir faaliyetinin en büyük mahsulüdür. Bu metotlara göre kaleme alınan genel tefsirlerin yanında Kur'ân metnini çeşitli yönleriyle inceleyen Muteşâbihu'l-Kur'ân, Garibu'l-Kur'ân, Muşkilu'l-Kur'ân, Mecazu'l-Kur'ân, en-Nâsîh ve'l-Mensûh, İ'câzu'l-Kur'ân gibi konularda birçok eser telif edilmiştir. Abbâsîler devrinin sonlarına doğru tefsir ilminin ulaştığı seviyeyi göstermesi bakımından Zemahşerî (ö. 538/1144)'nin *el-Keşşâf* ve Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210)'nin *Mefâtîhu'l-Gayb* adlı iki önemli tefsirini zikredebiliriz.⁵⁹

Rivâyet ekolü müfessirlerinden İbn Ebî Hâtîm (ö. 327/938), Ebu'l-Leys es-Semerkandî (ö. 373/983), İbn Cerîr et-Taberî ve Ebû İshâk es-Sa'lebî (ö. 427/1035); dirayet ekolü müfessirlerinden de Ebû Mansûr el-Mâturîdî (ö. 333/944) ve Ebu'l-Hasen el-Mâverîdî (ö. 450/1058) dönemin önemli tefsir âlimlerindedir.

Kıraat ilmi noktasında da Kıraat-i Seb'a ve Aşere imamlarının birkaçı müstesna, hepsi Abbâsîler zamanında yaşamış ve kıraatle ilgili çalışmalar bu devirde zirveye ulaşmıştır. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838)'in *Kitâbu'l-Kıraat*, Ebû Bekr b. Mücâhid (ö. 324/936)'in yedi kıraati tasnif ettiği önemli eseri *Kitâbu's-Seb'a*, İbn Mihrân (ö. 381/992)'in *el-Gâye fî'l-Kıraâti'l-Aşr*, Mekki b. Ebî Tâlib (ö. 386/996)'in *el-Keşf an Vücûhi'l-Kıraâti's-Seb'* ve Ebû Amr ed-Danî (ö. 444/1053)'nin *et-Teysîr*'i bu dönemde telif edilmiş belli başlı eserlerdir.⁶⁰ Yine tecvid ilmine dair Mûsa b. Ubeydillâh el-Hâkânî (ö. 325/937)'ye ait ilk müstakil eser olan *el-Kasîdetu'r-Râiyye (el-Kasîdetu'l-Hâkâniyye)* de bu devirde telif edilmiş önemli bir eserdir.⁶¹

Tefsir ve kıraat ilmi hadis ilmi ile münasebet içindedir. Hadisin tefsirle münasebeti, Kur'ân'ın Hz. Peygamber tarafından tebliğ ve tebyin edilmesi neticesinde kendisine ait Kur'ân açıklamalarının hadisler vasıtasıyla aktarılmış olmasıdır. Hadis, Kur'ân'ı tefsir etmekte ve Kur'ân'ın insanlar tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu yönüne Kur'ân'ı hadisle tefsir etme metodu denir. Aynı şekilde kıraat ilminde de Hz. Peygamber'den rivâyetle gelen kıraat şekli, hadislerin rivâyet edilmesi yoluyla belirlenmekte ve kıraat ilmine dair bir usûl ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkilerden sebep tefsir

⁵⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara: TDV, 2010, s. 115-182, 290-292.

⁶⁰ Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, İstanbul: İFAV, 2019, s. 398-406.

⁶¹ Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, İstanbul: Emin Yayınları, 2017, s. 86.

ve kıraat ilmi hakkında araştırmamıza konu olan dönemden bilgiler vermeyi uygun gördük.

1.2.2. Hadis

Hadis her daim ulema nezdinde değer verilen bir alan olmuştur. Nitekim hadis ilmi, uğrunda yolculukların yapıldığı özel bir yere sahiptir. Her dönemde olduğu gibi dördüncü asırda da hadis alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler olumlu ya da olumsuz farketmeksizin hadis tarihinde bir yer edinerek günümüze kadar gelmiştir.

Dördüncü asrın Ehl-i Hadis, Mu'tezile ve Ehl-i Re'y arasında tartışmaların sürdüğü bir dönem olduğundan bahsetmiştik. Bu dönemdeki çekişmeler Ehl-i Hadis lehine gelişmiş ve Ehl-i Hadis'e yönelik eleştirilere cevap niteliğinde ilk hadis usûlüne dair eserler telif edilmiştir. Yine bu dönemde rivâyet usûlüne uygun temel hadis eserleri telif edilmiş, ayrıca ilk dönem hadis kaynaklarına dayalı eserler de kaleme alınmıştır.⁶²

İlk hadis usulü müellifleri eserlerinde Mu'tezile'nin ve Ehl-i Re'y'in, Ehl-i Hadis'e yönelttikleri eleştirilere cevap vererek aynı zamanda Allah'ın, hadisi ve Ehl-i Hadis'i şerefli ve faziletli kıldığından ve hadis ehlinin takınması gereken tavırlardan bahsetmişlerdir.⁶³ Hadis ehline yöneltilen eleştiriler arasında cahillikle itham edilmeleri vardır. Bunu Hasan b. Ali es-Serrâc (ö.?)'in şu açıklamasından anlıyoruz:

“Ashâb-ı hadisin cahil ve sadece bilgi hamalı olduğunu söylüyorlar. Kelimelerde yazılış itibariyle birbirine benzeyen “ي: ya” harfi ile “ت: ta” harflerini birbirine karıştırmadan hadisleri doğru bir şekilde hifzedenleri (ashâbu'l-ahruf) nasıl olur da bu sıfatla nitelendirebilirler?”⁶⁴

Serrâc bu açıklamasıyla Ehl-i Hadis'e yöneltilen ithamlara cevap vermektedir.

Ehl-i Hadis'e yöneltilen diğer eleştiriler arasında; öğrenilmesi gereken tek ilmin hadis olduğunu söylemeleri, bu uğurda da kendi ailelerini bırakarak uzun yolculuklara çıkmaları, dünya nimetlerini kendilerine haram kılarak ahirette cezayı hak etmeleri gibi eleştiriler vardır. Râmhürmüzî (ö. 360/971) ise muhaddislerin râvî hakkında bilgi edinmek, hadislerin farklı isnadlarına ulaşmak, cerh ve ta'dil faaliyetlerinde bulunmak

⁶² İsmail Lütfi Çakan, **Hadis Edebiyatı**, İstanbul: İFAV, 2011, s. 215-220.

⁶³ Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdîrahmân b. Hallâd er-Râmhürmüzî, **el-Muhaddisu'l-Fâsil Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî**, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404, s. 159; Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, **el-Kifâye fi İlmu'r-Rivâye**, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Naşîrûn, 2013, s. 11-15.

⁶⁴ Râmhürmüzî, **a.g.e.**, s. 262.

gibi amaçlarla bu yolculuklara çıktıklarını söyleyerek eleştirilere cevap vermiştir. Aynı şekilde hadis ehlinin gayreti olmasaydı, hadis ve sünnetten hüküm çıkartılamazdı, bu amaçla fetva meclisleri oluşturulamazdı şeklinde savunma yapmıştır.⁶⁵

Dördüncü asrın önemli faaliyetlerinden biri de ikinci asrın ortalarında başlayan tasnif faaliyetleridir. Tasnif çalışmaları, tedvin çalışmalarının hemen ardından başlamıştır. Tasnif faaliyetiyle hadisler müelliflerin kendilerine göre belirledikleri sistem çerçevesinde konularına ya da râvîlerine göre bir araya getirilerek belli eserlerde tanzim edilmiştir. Bu bakımdan tasnif dönemi eserlerinin, çoğunlukla râvîlerin sözlü rivâyetlerine dayanılarak değil, kendilerinden önce tedvin edilen kitaplardan hadis alınarak oluşturulduğunu söylemek tarihi gelişim açısından mümkündür. Hadislerin tasnif faaliyeti deyince sadece hadislerin yer aldığı eserlerin meydana getirilmesi olayı kastedilmektedir.⁶⁶

Tasnif faaliyetleri Abbâsîlerin ilk yıllarından itibaren hız kazanmıştır. Bu faaliyetlerin günümüze ulaşan en eski ürünü Medineli Mâlik b. Enes (ö. 179/795)'in *el-Muvattâ'* adlı eseridir. Bundan bir müddet önce Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770) tarafından Mekke'de meydana getirilen ve tasnif devrinin ilk mahsulü sayılan *el-Cami*, Ma'mer'in talebesi Abdurrezzak es-San'ânî (ö. 211/826-27)'nin *el-Musannef* adlı eserinin içinde günümüze kadar gelmiştir. Ebû Dâvud et-Tayâlisî (ö. 204/819)'nin *el-Müsned*'i, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (ö. 235/849)'nin *el-Musannef*'i, ihtiva ettiği 40.000'e yakın hadis ile Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i ve Dârimî (ö. 255/869)'nin *el-Müsned* veya daha yaygın söylenişi ile *es-Sünen*'i, hicri III. yüzyılın ilk yarısında meydana getirilen en önemli eserlerdir.⁶⁷ Bu eserlerin ortak noktası kendi zamanlarında ve IV. asırda yapılan tasnif faaliyetlerinin birer mahsulü olmalarıdır. Bahse konu eserlerden müsnedler râvî merkezli; câmiler, sünenler ve musannefler ise konu merkezli yapılan çalışmalardır.

Dördüncü asrın ilk yarısında üzerinde icmâ edilmiş ya da yaygın olarak hadis kitaplarının bir araya getirilerek Kütüb-i Sitte veya Kütüb-i Hamse gibi bir isimlendirme

⁶⁵ Râmhürmüzî, **a.g.e.**, s. 216-219; Ahmet Yücel, **Hadis Tarihi**, İstanbul: İFAV, 2014, s. 107, 108.

⁶⁶ Salih Karacabey, **Hadis Tenkidi Hadislerin Hz. Peygamber'e Aidiyetini Belirleme Yolları**, Bursa: Emin Yayınları, 2016, s. 91, 92.

⁶⁷ Karacabey, **a.g.e.**, s. 96-104.

yapılmış bir yapı söz konusu değildir. Dördüncü asırda bütün konuları bir eserde toplayıp inceleyen çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.⁶⁸

Dördüncü asır ve sonrasında telif edilen hadis usûlü eserleri, her dönemin kendine has özelliklere sahip olmasından dolayı farklı dönem adlarıyla adlandırılmaktadır. Örneğin, konuların çoğunlukla müellifinin görüşüne fazla yer verilmeden ve evvelki âlimlerin görüşlerinin isnadla nakledilerek incelendiği dönem “mütেকaddimûn dönemi” olarak kabul edilmiştir. Bu asırda telif edilip mütেকaddimûn dönemi eserleri olarak nitelenen başlıca eserler Râmhürmüzî'nin *el-Muhaddisu'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, Hâkim en-Nisâbûrî (ö. 405/1014)'nin *Ma'rifetu Ulûmil-Hadis* ve Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071)'nin *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*'sidir.⁶⁹

IV. asırda meydana getirilen hadis kitaplarının belli başlıları; Ebû Ca'fer et-Tahâvî (ö. 321/933)'nin *Meâni'l-Âsâr*'ı, İbn Hibbân el-Bustî (ö. 354/965)'nin *Sahîh*'i, Taberânî (ö. 360/971)'nin *Mu'cem*'i, Dârekutnî (ö. 385/995)'nin *es-Sünen*'idir. Bu asırda meydana getirilen değişik çalışmalardan biri de Ebû Dâvud (ö. 275/889)'un *es-Sünen*'ini şerh etmek maksadıyla Ebû Süleyman el-Hattâbî (ö. 388/998)'nin kaleme aldığı *Meâlimu's-Sünen*'dir. Bu eser ilk yazılan hadis şerhi olarak bilinmektedir.⁷⁰ Yine İbn Hibbân (ö. 354/965)'in *es-Sikât*'ı, Kütüb-i Erbaa diye tanınan İmâmiyye Şiâ'sının kaynaklarından Küleynî (ö. 329/941)'nin *el-Kâfi*'si, el-Kümmî (ö. 381/991)'nin *Men Lâ Yahduruhu'l-Fakîh*'i, Ebû Ca'fer et-Tûsî (ö. 460/1067)'nin *Tehzîbu'l-Ahkâm*'ı ve *el-İstibsâr*'ı da bu dönemde telif edilmiştir. Dârekutnî'nin *el-Mu'telif ve'l-Muhtelif*'i ve İbn Ebî Hâtim'in *el-Cerh ve't-Ta'dil*'i de bu dönemde telif edilmiş eserlerdir.⁷¹ Yine bunlardan mu'cem türü olanlar da râvî merkezli yapılmış çalışmalardır.

Bu dönemde daha sonraki çalışmalara kaynaklık eden önemli dirayet kitapları da telif edilmiştir. Hadis ilimleriyle ilgili İlelu'l-Hadis, Garîbu'l-Hadis, Muhtelifu'l-Hadis, Nâsîh ve Mensûh konularında temel kaynaklar telif edilmiştir.⁷² IV. yüzyılda da hadis talebi için seyahat etme geleneği devam etmiş ancak artık hadislerin kitaplarda

⁶⁸ H. Musa Bağcı, **Hadis Tarihi ve Metodolojisi**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015, s. 241, 281.

⁶⁹ Bağcı, **a.g.e.**, s. 281, 282.

⁷⁰ Çakan, **a.g.e.**, s. 70, 97-127.

⁷¹ Yücel, **Hadis Tarihi**, s. 115-118.

⁷² Yücel, **Hadis Tarihi**, s. 119.

toplanmasıyla şifâhî rivâyet yavaşlamaya başlamış, genellikle asli kitap telif etmek yerine önceki asırlarda yazılan hadis kaynaklarından ihtisar ve derlemeler yapılmıştır.⁷³

Hadis ilmi İslâmî ilimlerin diğer dallarıyla ilişkilidir. Herhangi bir dönemde hadis ilminin ne seviyede olduğunu görebilmek için o dönemde telif edilmiş çalışmalara bakmak gerekir. Çalışmamızın konusu olan dönemin hadis ilmi konusundaki gelişimini aktarabilmek adına yapılan çalışmalardan önemli olanlarına değindik. Nesâî (ö. 303/915), Hâkim en-Nîsâbûrî, Hattâbî (ö. 388/998), Ebû Abdillâh İbn Mende (ö. 395/1005), Ebû Ca'fer et-Tahâvî, İbn Hibbân el-Bustî, Dârekutnî, Taberânî, Hâkim et-Tirmizî (ö. 320/932), Kelâbâzî (ö. 380/990), Ebû Dâvud es-Sicistânî, İbn Ebû Dâvud es-Sicistânî (sünen sahibi Ebû Dâvud es-Sicistânî'nin oğlu ö. 316/929), İbnu'l-Münzir en-Nîsâbûrî (ö. 318/930), Ebu's-Şeyh (ö. 369/979), Abdülğani el-Ezdî (ö. 409/1018), Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038), İbn Cerîr et-Taberî, Râmhürmüzî bu asrın önemli hadis âlimleridir.

1.2.3. Fıkıh

Abbâsîler döneminde özellikle ilk iki yüzyıl, fıkıhın tedvin edildiği ve mezheplerin teşekkül ettiği, fıkıhın olgunluk dönemidir. İslâmî hükümleri hayata hâkim kılacağını iddia ederek yönetime gelen Abbâsîler biraz da bu vaatlerini yerine getirme düşüncesiyle, İslâmî ilimleri ve fikhî desteklemek mecburiyetini hissetmişlerdir.⁷⁴ Gerek bu anlayış gerekse genişleyen İslâm ülkesinde yeni birçok meselenin ortaya çıkması ve bunların fikhî hükümlerinin tespit edilmesine ihtiyaç duyulması, buna bağlı olarak Hicaz ve Irak başta olmak üzere İslâm ülkesinin birçok bölgesinde fıkıhın büyük bir gelişme göstermesi, bu ilim dalının bir bütün olarak ortaya çıkmasına ve tedvin edilmesine, müçtehid hukukçuların farklı yorumlarına dayanan muhtelif mezheplerin teşekkülüne yol açmıştır.⁷⁵

Irak'ta hadise yer vermekle birlikte re'yi de etkin bir şekilde kullanan Ebû Hanife (ö. 150/767) ile Ebû Yûsuf ve Muhammed (ö. 189/805) başta olmak üzere talebelerinin ortaya koyduğu Hanefî mezhebi, Hicaz'da hadise ve Medine'nin hukuk tatbikatına (amel-i ehl-i Medine) özel bir ağırlık veren İmam Mâlik'in kurmuş olduğu Mâlikî mezhebi, bu

⁷³ Çakan, **a.g.e.**, s. 224; Mehmet Yaşar Kandemir, "Hadis", **DİA**, Cilt 15, İstanbul: TDV, 1997, s. 33.

⁷⁴ Hayreddin Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1975, s. 57-60.

⁷⁵ Hüseyin Kahraman, "Fikhî Düşünce ve Mezhepleşme Sürecinin Hadis Metinlerine Etkisi", **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, Cilt 19, sayı 4, 2006, s. 584, 585.

iki mezhep arasında telifçi bir yol takip eden İmam Şâfiî (ö. 204/820)'nin kurucusu olduğu Şâfiî mezhebi, daha çok bir hadisçi olarak bilinen ve hadis ekolünün (ehlu'l-hadis) kuvvetli bir taraftarı olan Ahmed b. Hanbel'in kurduğu Hanbelî mezhebi teşekkül etmiş oldu. Günümüze kadar gelen bu mezheplerin yanı sıra bugün taraftarı bulunmayan mezhepler ile Sünnî olmayan diğer mezhepler de bu devirde kuruluşlarını tamamlamışlardır.⁷⁶

Fıkıhın tedvini Abbâsîler devrinde kemiyet ve keyfiyet noktasında zirveye ulaşmıştır. İbrahim en-Nehâi (ö. 96/714), Hammâd b. Ebî Süleyman (ö. 120/738), Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), Ebû Sevr (ö. 240/854) gibi fıkıh âlimlerinin telif ettikleri fıkıh eserleri günümüze kadar gelmemişse de İmam Mâlik'in; hadisleri, sahâbe-tâbiîn fetvalarını ve kendi ictehadlarını ihtiva eden *el-Muvattâ'*, İmam Muhammed'in *el-Mebsût*, *el-Âsâr* gibi kitapları, Ebû Yûsuf'un *el-Harac*'ı ve İmam Şâfiî'nin *el-Ümm* külliyatı günümüze ulaşmış eserlerdir.⁷⁷

Kerhî (ö. 340/952), Cessâs (ö. 370/981), Debbûsî (ö. 430/1039) de dönemin önemli usûlcülerindendir.

Fıkıh ilmi hadis ilminden bağımsız düşünülemez. Zira şer'î delillerden hüküm elde ederken fıkıh ilminin Kur'ân'dan sonraki malzemesi hadistir. Fıkıh hadisten elde edilecek olan hükme bakar. Bu bakımdan hadis ile bağımsız düşünülemezden konumuzu kapsayan dönemin fikhî çevresinden bahsetmemiz gerekli olmuştur.

1.2.4. Kelâm

Abbâsîler dönemi diğer İslâmî ilimler gibi kelâmın da sistemleştiği, bazı itikadi mezheplerin kurulup geliştiği, bazılarının da etkisini kaybettiği bir dönemdir. Emevîler zamanında kendisini gösteren Mu'tezile halife Me'mûn (ö. 218/833), Mu'tasım (ö. 227/842) ve Vâsik (ö. 232/847) dönemlerinde en parlak devrini yaşamış ve bölgede mensuplarını çoğaltmıştır. Halifeler nezdinde saygı kazanmaya çalışan Bağdat Mu'tezile'si kendi görüşlerini devletin resmi mezhebi haline getirmeyi başarmışlardır. Özellikle Halku'l-Kur'ân meselesinde Sümâme b. Eşres (ö. 213/828) ve İbn Ebî Düâd (ö. 240/854), halife Me'mûn ve Mu'tasım'ın huzurunda Ahmed b. Hanbel ile yaptıkları

⁷⁶ Abdulkerîm Zeydân, *el-Medhal li Dirâseti's-Şer'iati'l-İslâmiyye*, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Naşirûn, 1441/2020, s. 147-162.

⁷⁷ Karaman, *a.g.e.*, s. 65-67.

münazaralar sonunda mihne devrinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamışlardır. Bu olay sebebiyle Müslüman halkın nefretini üzerine çeken Mu'tezile'nin, Mütevekkil'in halife olmasıyla etkisi daha da azalmış, Abbâsîlerin son devirlerinde ise gücü ortadan kalkmıştır.⁷⁸

Abbâsî dönemi IV. yüzyıl ortalarında Sünnî akideyi savunan İbn Küllâb el-Basrî (ö. 240/854), Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857), Ebû Ali el-Kerâbisî (ö. 248/862), Dârimî, Buhârî gibi âlimler Ehl-i Sünnet kelâmının doğmasına yol hazırlamışlardır. Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî (ö. 324/935-36) tarafından kurulan Ehl-i Sünnet kelâmı zamanla gelişmiş ve İbn Fûrek (ö. 406/1015), Abdulkâhir el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38), Bâkılânî (ö. 403/1013), Gazzâlî (ö. 505/1111), Cüveynî (ö. 478/1085), Fahreddin er-Râzî gibi âlimlerin eserleriyle zirveyi bulmuştur. Eş'ârî ekolünün yanı sıra Mâverâünnehir'de Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ile kurulan ikinci Sünnî kelâm ekolünün ortaya çıkışı ve tanınması Abbâsîler döneminde olmuştur. Mürcie, Havâric ve Şîâ mezheplerinin fırkalara ayrılması da Abbâsîler dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde mezhep mensuplarının zaman zaman halifelerin aleyhinde bulunmaları bazen siyasi iç karışıklıklara sebep olmuştur.⁷⁹ Bazen de halifeler siyasi otoritelerini sağlamlaştırmak adına itikadi mezheplerden birini destekleyebilmişlerdir.⁸⁰

Ebu'l-Hüzeyl el-Allâf (ö. 235/849-50), Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/916), Ebu'l-Kâsım el-Kâ'bî (ö. 319/931), Ebû Hâşim el-Cübbâî (ö. 321/933), ve Kadî Abdulcebbar (ö. 415/1025) bu dönemin önemli Mu'tezilî âlimleridir. Ayrıca Ebû Mansûr el-Mâtürîdî dönemin yetiştirdiği önemli kelâm âlimlerinden biridir. Onun kelâma dair “*Kitâbu't-Tevhîd*” adlı eseri Sünnî kelâmın kaynakları arasında zikredebileceğimiz önemli bir kaynaktır. Yine Ehl-i Sünnet geleneğinde kendisiyle aynı konumda olan Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî de dönemin önemli âlimlerindendir. Eş'ârî'nin “*el-İbâne fî Usûli'd-Diyâne*” adlı eseri Sünnî kelâma dair kaleme aldığı önemli bir eserdir.⁸¹ Eş'ârî âlim İbn Fûrek, Şîî âlimlerden Küleynî, Ebû Ca'fer et-Tûsî, İbn Bâbeveyh el-Kummî de dönemin önemli kelâm âlimleridir.

⁷⁸ Kemal Işık, **Mutezile'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri**, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967, s. 50-65.

⁷⁹ Recep Ardoğan, **Akideden Kelama -Kelam Tarihi-**, İstanbul: Klm Yayınları, 2015, s. 159-194.

⁸⁰ Ayşe Esra Şahyar, “Hadis Tarihindeki Anlamı ve Kullanımı Bakımından Yedi Hâfiz Kavramı ve Dönemi”, **Hadis Tetkikleri Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, 2013, s. 35.

⁸¹ Ardoğan, **a.g.e.**, s. 94-101, 180-187.

Her ilim dalının hadis ilmiyle ilişkisi olduğu gibi kelâm ilminin de hadis ile ilişkisi vardır. Hz. Peygamber'den gelen inanç konularını ilgilendiren âhâd haberler kelâm için önemli bir kaynaktır. Bu bakımdan kelâm ilmi de hadisten bağımsız değildir.

1.2.5. Dönemin İlmî Tartışmaları

Hicri dördüncü asır; düşünce zenginliğinin olduğu, kelâmî, fikhî, felsefî meselelerin tartışıldığı ve mezheplerin çok olduğu bir dönemdir. Kerhî, Cessâs ve Debbûsî ile birlikte Hanefî usûlünde telif dönemi başlamıştı. Öte yandan Ehl-i Hadis ve Ehl-i Rey tartışmaları devam etmekteydi. Hâkim en-Nîsâbûrî ve Hatîb el-Bağdâdî yazdıkları usûl eserlerinde Ehl-i Rey ve Mutezile'nin hadisçilere yönelik eleştirilerini cevaplamaya yönelmiş, Ehl-i Hadis'in üstünlüklerini anlatmaya çalışmışlardır. Özellikle Hatîb el-Bağdâdî ve İbn Abdilber (ö. 463/1071), hadisi ve fikhî birleştirmenin zaruretini anlatmaya yönelik telifâtlarıyla Ehl-i Hadis'in fıkıhla ilgisini ortaya koyarak Ehl-i Hadis'in güçlü eli olmuşlardır.⁸²

Bu dönem; kendini gösteren itikadi, siyasi ve fikhî mezheplerin giderek birbirinden uzaklaştığı, her birinin başka grupları ehl-i bid'at sayarak onlara Müslüman denilemeyeceğini, cenaze namazlarının kılınamayacağını, kestikleri hayvanların yenilemeyeceğini, kadınlarıyla evlenilemeyeceğini, onlara vâris olunamayacağını iddia ederek birbirlerini tekfir ettikleri bir dönemdir. Mu'tezilî âlim Kadî Abdülcebbar, fırka-i nâciyenin büyük çoğunluk değil doğruya isabet edenler olduğunu, Hâricîler, Mürcie, Şîâ ve Ashâbu'l-Hadis gibi diğer mezheplerin çoğunlukta olmalarına rağmen yanlış görüşler savunduklarını, birbirlerine karşı zıt fikirler ileri sürdüklerini, bu sebeple gerçeği temsil edemeyeceklerini belirterek doğruyu savunanın Mu'tezile olduğunu iddia etmekteydi. Bu dönem her fırkanın kendisini haklı bulduğu, diğer fırkaları ise haksız bulduğu, dolayısıyla sadece kendilerinin kurtuluşa eren grup (fırka-i nâciye) olup diğerlerinin dalâlette olduğunu savunan ekollerin olduğu bir dönemdir. Nitekim bu dönemde fırka-i nâciye ve ehl-i bid'at fırkalarını tespit etmek amacıyla yazmaların olması da bu durumu desteklemektedir.⁸³

Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Hadis de fırka-i nâciyenin yani Hz. Peygamber ve ashâbının yolunda olanların kendileri olduğunu; Mu'tezile, Hâricî ve Râfîzî gibi fırkaların bid'ata

⁸² Şahyar, **a.g.m.**, s. 36.

⁸³ Yücel, **Hadis Tarihi**, s. 100.

düştüklerini savunmaktaydı.⁸⁴ Bu dönemde Şiâ'nın, imamlardan gelen haberleri yegâne kaynak olarak kabul etmeleri sebebiyle İmâmiyye bünyesinde kelâm, fıkıh ve akla dayanan diğer ilimlere karşı bir muhalefet gelişmişti. Şiî âlimi Kuleynî, İmâmiyye'yi diğer mezheplerin yanında savunmak için bile olsa akli tartışma ve açıklamalara karşı çıkmaktaydı.⁸⁵

Dördüncü asırda Ehl-i Hadise karşı Mu'tezile ve Ehl-i Rey ekollerinden pek çok eleştiri gelmekteydi. Nitekim Ebu'l-Kâsım el-Ka'bî, hadis ehlini eleştirmek için yazdığı “*Kabûlu'l-Ahbâr*” ve “*Ma'rifetu'r-Ricâl*” adlı eserinde bazı hadis ehlinin bilerek yalan söylediklerini, açık hatalar içeren ve ümmetin icmâna aykırı rivâyetlerde bulduklarını delil göstererek onlara güvenilmeyeceğini anlatmaya çalışmaktaydı.⁸⁶ Aynı şekilde Ebû Zeyd ed-Debbûsî, bid'atların çoğunun akaid ve amelde âhâd haberlerin Kur'ân ve sünnete arz edilmeden kabul edilmesinden, Kur'ân'ın haber-i vâhidler esas alınarak yorumlanmasından ve böylece tâbi olanın metbû yapılmasından kaynaklandığını söyleyerek Ehl-i Hadisi eleştirmiştir. Serahsî de “*el-Usûl*” adlı eserinde Ehl-i Hadise aynı eleştirileri yöneltmiştir.⁸⁷

Abbâsî halifesi Kâdir Billâh (ö. 422/1031), Sünniliği hâkim kılmaya çalışma gayretiyle kaleme aldığı “*er-Risâletu'l-Kâdiriyye*” adlı risâlesinde usûle dair hadis imamlarının tertibini esas alarak ashâbın faziletlerinden bahsetmiş, Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720)'in üstünlüklerini dile getirmiş, Kur'ân'ın mahlûk olduğuna inananların ve Mu'tezilî görüşü benimseyenlerin fikirlerinin yanlışlığını ispat etmeye çalışmıştır.⁸⁸ İleride değineceğimiz üzere Âcurrî de bu konuyu eserinde zikredip ayrıntılı olarak açıklamıştır.

Yine tasavvufun belli başlı konularını sistemli bir şekilde bir araya toplayan, inceleyip yorumlayan *el-Lüma'*ın müellifi Ebû Nasr es-Serrâc (ö. 378/988) da Kuşeyrî

⁸⁴ Yücel, **Hadis Tarihi**, s. 101.

⁸⁵ Mustafa Öz, “Kuleynî”, **DİA**, Cilt 26, İstanbul: TDV, 2002, s. 538.

⁸⁶ Ebu'l-Kâsım Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd el-Belhî el-Kâ'bî, **Kabûlu'l-Ahbâr ve Ma'rifetu'r-Ricâl**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000, Cilt 1, s. 18.

⁸⁷ Ebû Zeyd Abdullâh b. Muhammed b. Ömer b. İsâ ed-Debbûsî, **Takvîmu'l-Edille**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001, s. 197; Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, **el-Usûl**, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010, Cilt 1, s. 367, 368.

⁸⁸ Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Kâdir Billâh”, **DİA**, Cilt 24, İstanbul: TDV, 2001, s. 128.

gibi eserini tasavvufa yöneltilen red ve eleştirileri cevaplandırmak, tanımladığı tasavvuf anlayışına aykırı olan aşırı mutasavvıflara itiraz etmek amacıyla kaleme almıştır.⁸⁹

Hicri dördüncü asrın fikri çatışmaları arasında göze çarpan bir tablo da Hanbelî-Şâfiî çatışmasıdır. Bu tartışmaların biri İbn Mende ile Ebû Nuaym el-İsfahânî arasında vuku bulmuş, karşılıklı olarak birbirlerini suçlamışlardır. Hatta bu tartışmaların neticesinde Ebû Nuaym'ın Hanbelî talebelerinin onunla ilişkilerini kestikleri, Ebû Nuaym'ı İsfahân'daki mescide sokmadıkları istikametinde rivâyetler bulunmaktadır.⁹⁰ Hatîb el-Bağdâdî Hanbelî bazı âlimleri tenkit etmiş, ayrıca kendisi de Hanbelîlerce rahatsız edilmişti. Hatîb el-Bağdâdî, eserinde Ebû Hanîfe aleyhinde rivâyetlere yer verdiği ve Hanbelî iken Şâfiîliğe geçtiği için Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1201) tarafından dindar olmamakla ve bilgisizlikle itham edilmiştir.⁹¹

Bu başlık altında dönemin ilmi tartışmalarını ve fikri cereyanlarını tespit edebildiğimiz kadarıyla ortaya koymaya çalıştık. Görüldüğü üzere İslâmî ilimlerin giderek gelişmesi aynı zamanda İslâmî-ilmî düşünce dünyasının zenginleşmesine olanak sağlamıştır. Örneğin, mutekaddimûn döneminde kaleme alınan hadis usûlü eserleri o dönem hadis ilminin sağlam direkleri olmuş ve hadise karşı tavırlar değişmiştir. Ebû Bekr el-Âcurrî'nin yaşadığı bu dördüncü asırda bunca ilmi münazaranın olması ilmi potansiyelin ne derece yüksek olduğunu gösterir. Bir dönemin ilmi münasebetleri o döneme dair pek çok konuyu anlamamıza olanak sağlar. Bir meselede farklı yaklaşımlar ve içtihatlar en başta o konunun ne kadar çok gözden geçirildiğini ortaya koyar. Bu oran ne kadar fazla olursa ilim o kadar gelişir.

---

⁸⁹ Hacı Bayram Başer, “*Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî'nin Tasavvuf Anlayışı*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, 2009, s. 9.

⁹⁰ Şahyar, **a.g.m.**, s. 37.

⁹¹ Kandemir, “Hatîb el-Bağdâdî”, **DİA**, Cilt 16, İstanbul: TDV, 1997, s. 455.

İKİNCİ BÖLÜM

ÂCURRÎ'NİN HAYATI VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

2.1. ÂCURRÎ'NİN HAYATI

Ebû Bekr el-Âcurrî'nin hayatını inceleyip ortaya koyabilmek; onun adını, ailesini, doğumunu, nesep ve ilmi kişiliğini anlatan konuları araştırmaktan geçer. Şimdi bu ana hatlarla Âcurrî'yi tanımaya çalışalım.

2.1.1. Adı, Ailesi, Doğumu ve Yaşadığı Yer

Tam adı Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh el-Âcurrî el-Bağdâdî olan Âcurrî Bağdat'ın Âcurr köyünde doğmuştur.⁹² Zehebî (ö. 748/1374) Âcurrî'nin 280 tarihinde doğduğunu ifade ettikten sonra onun 80 yaşında iken vefat ettiğini nakleder.⁹³ Doğduğu yılın h. 271 ile 280 yılları arasında bir zaman diliminde olduğu yönünde bir rivâyet olsa da kuvvetli olan rivâyete göre h. 280 yılında doğmuştur. Bu tarih, rivâyetin sağlam olmasının yanında genel kabule de daha yakındır.⁹⁴ Bu rivâyetlere baktığımızda doğumu hakkında tahmini bir tarihin verildiğini görmekteyiz. Zehebî'nin, Âcurrî'nin 80 yaşında iken vefat ettiğini nakletmesini ve vefat tarihinin kesin olarak h. 360 yılında olmasını esas aldığımızda onun 280 yılında dünyaya geldiğini söyleyebiliriz.

Âcurrî kelimesi Bağdat'ın Âcurr köyüne nisbeten kullanılmış olup asıl itibariyle Âcurre (açık ta) şeklindeki cins isimden gelmektedir. Bu bölge Mısır ehlinin lügatında “et-Tûb”, Şam ehlinin lügatında da “el-Kirmîd” diye bilinir. Âcurr patikası Bağdat'ın batısında yer alan “nehr-i tâbık” adıyla bilinen nehrin yanında yer almaktadır. İlim ehlerinden hiç kimse bu bölgede oturmamakta ve bu yer günümüzde harabe bir durumda varlığını korumaktadır.⁹⁵ Biyografisini ortaya koymaya çalıştığımız Ebû Bekr el-Âcurrî'ye de bu köye mensup olmasından dolayı “Âcurrî” denildiğini söylemek mümkündür.

Âcurrî'nin babası Huseyn b. Abdillâh el-Âcurrî (ö.?)'dir. Annesinin ve kardeşlerinin isim, hayat, kişilik ve ölümleri hakkında herhangi bir bilgi kaynaklarda

⁹² Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdillâh el-Âcurrî, **Ahlâku Hameleti'l-Kur'ân**, Amman: Dâru Ammar, 1436/2015, s. 7.

⁹³ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, Cilt 16, s. 135.

⁹⁴ Âcurrî, **Mes'elelu'l-Cehri bi'l-Kur'ân fi't-Tavaf**, Tanta: Dâru's-Sahabe li't-Turâsi Bitanta, 1412/1993, s. 9; Hafâci, **a.g.e.**, s. 17.

⁹⁵ Ebû Abdillâh Şihâbüddin Yâkût el-Hamevî er-Rumî el-Bağdâdî, **Mu'cemu'l-Buldân**, Beyrut: Dâru Sadr, 1397/1977, Cilt 1, s. 51.

zikredilmemiştir. Yine kendisinin evlenip evlenmediği, evlendiyse kaç çocuğu olduğu ve maddi durumu hakkında da herhangi bir bilgi mevcut değildir.⁹⁶ Geçimini sağladığı mesleği hakkında elimizde herhangi bir bilgi mevcut olmasa da Âcurrî'nin Haremu'ş-Şerîf'in şeyhi⁹⁷ olduğunu ve tüm hayatını ilme adadığını biliyoruz. Bundan hareketle onun iştiğal ettiği meslekî sahanın ilim sahası olduğunu söyleyebiliriz. Ancak öğrencilerine ders vermenin yanında aynı zamanda geçimini de bu yolla sağlayıp sağlamadığı noktasında tarihi kaynaklar bir beyanda bulunmamıştır. Tarihi kaynakların onun ilmi uğraşından bahsederken böyle bir mevzunun olması halinde bu konuya değinmeleri kaçınılmaz olurdu. Dolayısıyla Âcurrî'nin bu uğraşının temel sebebinin İslâmî ilimleri öğrenmek ve öğretmek olduğunu, ders vermekle herhangi bir bedel almadığını söylemek daha isabetli olacaktır.

Âcurrî Bağdat'ta büyüüp yetişmiştir. Bağdat'ta 330 (471) yılına kadar kalıp ilmi tahsilini de burada tamamladıktan sonra ömrünün geri kalanını Mekke-i Mükerrreme'de geçirmek üzere Mekke'ye yerleşmiştir.⁹⁸ Hâsılı hayatının 50 yılını Bağdat'ta, kalan 30 yılını da vefatına kadar Mekke'de geçirmiştir.

2.1.2. Nesebi ve Künyesi

Âcurrî'nin nesebinden bahsedebilmemiz için önce onun künyesini ve ona nisbet edilen isimleri ortaya koymalıyız. Yukarıda tam adını zikrettiğimiz Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh el-Âcurrî'nin künyesi Ebû Bekr'dir.⁹⁹ Kendisi Muhammed b. Huseyn adının yanında şu isimlerle de anılmaktadır:

Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh el-Âcurrî¹⁰⁰

Ebû Bekr el-Âcurrî el-Bağdâdî¹⁰¹

Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh el-Âcurrî eş-Şafîî¹⁰²

⁹⁶ Bkz. Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân**, Beyrut: Dâru Sadr, 1971, Cilt 4, s. 292, 293; Hafâcî, **a.g.e.**, s. 21, 42.

⁹⁷ Âcurrî, **es-Semânûn**, Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1432/2011, s. 4.

⁹⁸ Âcurrî, **Ahlâku Hameleti'l-Kur'ân**, s. 7-8; Orhan Çeker, "Âcurrî", **DİA**, Cilt 1, İstanbul: TDV, 1988, s. 329.

⁹⁹ Cemâlüddîn Ebi'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, **Sıfatı's-Safve**, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1405/1985, Cilt 2, s. 470, 471.

¹⁰⁰ Âcurrî, **et-Tasdîk bi'n-Nazar ilallâhi Teâlâ fi'l-Âhira**, Riyad: Dâru Âlemu'l-Kütüb, 1406/1986, s. 10.

¹⁰¹ İbnu'l-İmâd Şihâbiddîn Ebi'l-Felâh Abdilhay b. Ahmed b. Muhammed el-Akeriyyi'l-Hanbelî ed-Dimeşkî, **Şezerâtu'z-Zehab fi Ahbâri men Zeheb**, Dımaşk: Dâru İbn Kesir, 1410/1989, Cilt 4, s. 316.

¹⁰² Hamevî, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 51; Mustafa İbn Abdullah Hacı Halife Kâtip Çelebî, **Keşfü'z-Zünûn an Esâmî el-Kutub ve'l-Fünûn**, Bağdat: Mektebetü'l-Mesnâ, 1941, Cilt 2, s. 1037.

Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh el-Âcurrî el-Hanbelî¹⁰³

Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh el-Âcurrî el-Bağdâdî el-Mekki¹⁰⁴

Bu isimlerde de görüldüğü üzere Muhammed b. Huseyn; el-Âcurrî, el-Bağdâdî, Ebû Bekr, eş-Şafîî, el-Hanbelî gibi nisbelerle anılmıştır. Bunlar arasında en meşhur olan nisbe “el-Âcurrî” nisbesidir. “الأجرّة” ismi, tuğla anlamına gelip Âcurrî’nin doğduğu Bağdat’ın Âcurr köyüne nisbeten kullanılmıştır.

Ulema “el-Âcurrî” nisbesi (kelime yapısı) hakkında ihtilaf etmiştir.*

Bu nisbelerin Âcurrî’yi ilgilendiren mahiyetini kısaca açıklayacağız.

“el-Bağdâdî” ifadesi de İmam Muhammed b. Huseyn el-Âcurrî’nin doğup büyüdüğü ve ilmi hayatının çoğunluğunu geçirdiği Bağdat şehrine nisbet edilmektedir. Bağdâdî lakabı çoğunlukla el-Âcurrî nisbesiyle birlikte kullanılmakla beraber tek başına kullanıldığı da görülmektedir. Fakat bu nisbet kaynaklarda Âcurrî nisbesi kadar kullanılmamaktadır. Bağdat şehrinde pek çok âlimin yetiştiğini biliyoruz. Bağdâdî değil de Âcurrî lakabının ön planda olmasının nedeni, kanaatimizce köy nisbesinin Muhammed b. Huseyn’i tanıma açısından daha özgün olmasıdır.

¹⁰³ Âcurrî, *et-Tasdîk bi’n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fi’l-Âhira*, s. 32.

¹⁰⁴ Âcurrî, *Cüz’ün fihî Hikâyâtun an Şâfiî ve Gayrihi*, Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1431/1910, s. 6.

* “Âcurrî” kelimesinin sözlüklerdeki anlam ve kullanım şekillerini ortaya koymamız gerekmektedir. “الأجرى” kelimesi, bina için hazırlanan pişirilmiş tuğla anlamında olup الأجرُ والأجورُ والأجرُ ya da sonunda ta (ة) ile أجرّةٌ وأجرّةٌ وأجرّةٌ gibi ve أجورٌ şeklinde فاعول vezninde kullanımları olmakla beraber köken itibarıyla Farsça olup Araplaştırılmış bir kelimedir. Ayrıca el-Kisâî (ö. 189/805) Arapların bu kelimeyi; أجرّةٌ cemisi أجرٌ أجرّةٌ cemisi أجرٌ أجرّةٌ ve أجرّةٌ cemisi أجرٌ şeklinde kullandığını söylemektedir. Yâkut el-Hamevî (ö. 626/1229), Ali et-Tüçibî (ö. 730/1329) ve Uleymî (ö. 928/1522) “الأجرى” kelimesi hakkında: “hemzeden sonra elif (fethalı), cîm (ج) dammeli, ra (ر) ise şeddeli olarak gelmiştir” diyerek kelimeyi bu şekilde tahlil etmişlerdir. Bu durumda “el-Âcurr” olan bu kelime nisbet haliyle “el-Âcurrî” şeklinde olup Âcurrî’nin doğduğu köye isnad edilmiştir. Sem’ânî (ö. 562/1166) de aynı tahlili yaptıktan sonra “الأجرى” kelimesinin iki şeye nisbet edildiğini söyler: Biri Bağdat’ın Âcurr köyüne, diğeri de tuğla işi ve satışı anlamına gelen “el-Âcurr” kelimesine nisbet edilir. Âcurrî’nin öğrencilerinden Ebû Abdillâh Muhammed b. Halife (ö. 392) bu kelimenin; şeddeli lâm, dammeli cîm ve hafife (aynı zamanda fethalı) ra harflerinden mürekkep (اللأجر) olarak Âcurr köyüne nisbet edildiğini söyler. Bu durumda da Arapça kelime yapısına göre (sarf), sonu fethalı olan bu kelimeyi mensup isim yaptığımızda nisbet ifade eden “ya” harfinden önce gelen harfin hareketi zorunlu olarak kesre alacağı için yine “الأجرى” (ellâcurî) şeklinde köye nisbet edilmiş olacaktır. “Âcurrî” kelimesi üzerindeki bütün bu farklı görüşler, mensubiyet cihetiyle aynı kapıya çıkmaktadır. Bizim burada bahsini açtığımız ihtilaflar; Âcurrî’nin nereye nisbet edildiği hakkında değil, nisbet edildiği köy isminin tam olarak ne olduğu hakkındadır. Ayrıca bu cins isim “ücret, sevap ve karşılık” anlamlarına gelen “الأجرة” kelimesi ile karıştırılmamalıdır. Geniş bilgi için bkz. Âcurrî, *Kitâbu Fadlu Kiyâmi’l-Leyl ve’t-Teheccüd*, Medînetü’l-Münevvere: Dâru’l-Hudayrî, 1417, s. 15; Ebû Sa’d Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî es-Sem’ânî, *el-Ensâb*, Beyrut: Dâru’l-Cinân, 1408/1988, Cilt 1, s. 59; Hamevî, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 51; Ebu’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Beyrut: Dâru Sadr, Cilt 1, s. 32; Kasım b. Yusuf et-Tüçibî es-Sebtî, *Bernâme’u’t-Tüçibî*, Libya: ed-Dâru’l-Arabiyyetü li’l-Kitâb, 1981, s. 51; Ebu’l-Yümn Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdîrrahmân el-Uleymî el-Makdisî el-Hanbelî, *el-Menhecü’l-Ahmed fi Terâcimi Ashâbi’l-İmâm Ahmed*, Beyrut: Dâru Hâdır, 1997, Cilt 2, s. 272; Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku’s-Sarfî*, Beyrut: Dâru’l-Nehdatu’l-Arabiyye, 1435/2014, s. 134.

“eş-Şafî” nitelendirmesine gelince bu nisbet, Âcurrî’nin Şafî mezhebi âlimlerinden olması dolayısıyla ona nisbet edilmiştir. Ayrıca ileride de değineceğimiz üzere “Ebû Bekr eş-Şafî” nitelendirmesiyle bilinen başka âlim de mevcuttur.

“el-Hanbelî” nitelendirmesi de Âcurrî’ye atfedilenler arasındadır. Zira Şafî mezhebinden olduğunu söyleyenler olduğu gibi Hanbelî mezhebinden olduğunu söyleyenler de vardır. Bu konuyu ileride ele alacağımızdan şimdilik burada bu kadarıyla yetiniyoruz.

Künyesinin Ebû Bekr olduğunu ifade ettiğimiz Muhammed b. Huseyn, daha çok künyesi ve meşhur olan Âcurrî nisbesiyle beraber “Ebû Bekr el-Âcurrî” şeklinde anılır. Âcurrî’nin, yukarıda bahsettiğimiz bu nisbelerin yanında “el-Mekkî” şeklinde de anılıp anılamayacağını irdelemek isteriz.

İbnu’l-Esîr el-Cezerî (ö. 630/1233) Mekke’de yetişen âlimlerin yanı sıra orada oturan diğer âlimlerin de “el-Mekkî” nisbesiyle anıldığını söyler.¹⁰⁵ Âcurrî’nin talebelerinden Ebû Tâlib el-Mekkî de Mekke ehlinde olmayıp aslen İran’ın Cebel bölgesindedir. Fakat Mekke’ye yerleşip orada uzun süre iskân ettiğinden “el-Mekkî” nisbesiyle anılmıştır.¹⁰⁶

Ancak Âcurrî Bağdat’tan sonra hayatının sonuna kadar Mekke’de kalmasına rağmen tespit ettiğimiz kadarıyla “el-Mekkî” nisbesiyle lakaplandığına dair kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Sadece Âcurrî’nin “*Cüz’ün fîhi Hikâyâtun an Şafî ve Gayrihi*” adlı eserinde muhakkik onu “el-Mekkî” olarak takdim etmiştir. İbnu’l-Esîr’in ifadesini göz önünde bulundurduğumuzda Muhammed b. Huseyn için “el-Mekkî” nisbesinin de kullanılmasının mümkün olduğu kanısındayız. Dolayısıyla Âcurrî’nin bir diğer ismi de Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh el-Mekkî olduğunu söyleyebiliriz.

Âcurrî’nin köken itibarıyla hangi ırka dayandığına dair tespit ettiğimiz kadarıyla kaynaklarda herhangi bir bilgi aktarılmamıştır. Dönemin Bağdat şehrinde doğup büyüdüğünü esas aldığımızda Arap olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak bunun da kesin olmayıp Fars kökenli olma ihtimalinin de bulunduğunu ifade etmek isteriz.

¹⁰⁵ İbnu’l-Esîr, *el-Lübâb fi Tehzîbi’l-Ensâb*, Beyrut: Dâru Sadr, Cilt 3, s. 253.

¹⁰⁶ İbn Hallikân, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 303.

2.1.3. Yetişmesi ve Ahlaki şahsiyeti

Âcurrî doğup büyüdüğü Bağdat'ta hicri dördüncü asrın başlarında yetişen önemli şahsiyetlerin yanında ahlaki ve ilmi eğitimini tamamlamıştır.

Âcurrî'nin ilim aramak ve tahsil etmekle şanı ilim ehlinde olan arkadaşlarının şanı gidiydi. Nitekim o, Bağdat ulemasının en önde gelenlerinin elinde muhafazakâr, güvenilir ve şer'î ilimde tasnif edip derleyen bir kişi olana kadar ders almıştır. İslâm kütüphanesinin bu ümmetin evlatları için ilmi bir servet olmasını sağlayan ve onlara hidayet yolunu aydınlatan pek çok eseri vardı.¹⁰⁷ Onun telif ettiği eserlerin çoğu hadis alanında olmakla beraber kelâm ve fıkıh alanında da eser sahibi olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Âcurrî hem bir muhaddis hem fakih hem de bir kelâm âlimidir.

O, kendi dönemindeki âlimlerin vasıflarıyla vasıflandırılmıştır. İlim okumak ve yaymak için yaşadığı dünyada zâhid biri olarak hayatını sürdürmüş ve zühdüyle anılmıştır. Dindar ve ibadete düşkün olduğundan aralıksız ibadet için yer olarak Mekke-i Mükerre'me'de Mescid-i Haram'ın komşuluğunu istiyordu. Dinine düşkün, İslâm ümmetinin birliğini savunan ve bu uğurda mücadelecı, İslâm'ın müdafaasını yapan, gerektiğinde birçok yerde bid'at ehline karşı reddiyeler yönelten coşkulu bir ruha sahipti.¹⁰⁸

İlk bölümde Âcurrî'nin yaşadığı dönemde ilim ehlinin birbirleri arasındaki tartışmalarına ve eleştirilerine yer vermiştik. Onun bu mücadelecı ruha sahip olmasının temelinde, yaşadığı dönem ilmi münazara ve yoğunluğun etkisi de elbette vardır.

2.1.4. Vefatı

Tarihçiler ittifakla Ebû Bekr el-Âcurrî'nin 1 Muharrem 360/4 Kasım 970 yılında 80 yaşında cuma günü Mekke-i Mükerre'me'de vefat ettiğini nakleder. Onun 96 yaşında ya da o civarlarda iken vefat ettiğini söyleyenler de vardır.¹⁰⁹ Ancak 96 yaşında iken vefat ettiğini söyleyenler de vefat ettiği senenin 360/970 olduğunu kabul ederler. Buradaki ihtilaf vefat tarihinde değil, kaç yaşında iken vefat ettiği hakkındadır. Bu ihtilafın kaynağı da yukarıda açıkladığımız doğum tarihi bilgisi meselesindeki farklılıklardır. Âcurrî'nin vefat tarihi hakkında bir ihtilafın olmadığını, onun 80 yaşında 360/970 senesinde vefat

¹⁰⁷ Hafâci, a.g.e., s. 43.

¹⁰⁸ Hafâci, a.g.e., s. 20, 21.

¹⁰⁹ Âcurrî, *Kitâbu Fadlu Kiyâmi'l-Leyl ve't-Teheccüd*, s. 41; Çeker, "Âcurrî", *DİA*, Cilt 1, s. 329.

ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca ikinci ihtimali söyleyenlerin, savundukları yaş ihtimale dayanarak söylediklerini görmekteyiz.

Talebelerinden Ebû Sehl Muhammed b. Amr el-Ukberî (ö. h. 413)'nin ifadesine göre Âcurrî, yurt tutup yerleşmek için Mekke'ye ulaştığında: "Allah'ım! Bir sene bile olsa beni bu beldede yaşat" diye kendi kendine dua etmiş, devamında da "niçin bir sene, otuz sene (yaşat)" diyerek duasını bitirmiştir. Sonra (Mekke'de) otuz sene tamamlanınca yine: "Ya Ebâ Bekr! Ahdimizi tamam ettik" demiş ve o sene vefat etmiştir.¹¹⁰ Takiyyüddîn el-Fâsî de (ö. 832/1429) buna, "vefat ettiği o senenin ilk gününden ancak bir saat ya da bir saate yakın bir zaman geçti" ifadesini eklemiştir.¹¹¹

2.2. ÂCURRÎ'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

İslâmî yaşantının doğru şekillenmesinde ve dünya toplumlarının İslâm medeniyetini öğrenebilmesinde hadis ve sünnetin önemli bir rolü vardır. Bu rol dinî yaşantıya, toplumsal ve bireysel ahlaka olan olumlu etkisiyle kendisini göstermektedir. Hadis ve sünnetle İslâmî düşünce yapısının oluşması da âlimlerin eliyle mümkün olmaktadır. Bu nedenle hadis ve sünnet kavramlarının doğru anlaşılmasının bir yolu da hadis âlimlerinin bu alandaki yerine bakmaktır. Bu doğrultuda Ebû Bekr el-Âcurrî'nin hadisteki yerini ortaya koymak bize ışık tutacaktır.

Ebû Bekr el-Âcurrî'nin hadis ilmindeki yerini ortaya koyabilmemiz için Âcurrî'nin eserlerine, ilmi şahsiyetine, hadis yönüne, hocalarına ve talebelerine, hadis meselelerine yaklaşımına, ilim ehlinin onun nasıl bir muhaddis olduğu hakkındaki sözlerine değinmemiz gerekecektir.

2.1.1. İlmi Şahsiyeti ve Ulemaya Bakışı

Âcurrî, ilmi şahsiyet olarak ulemanın yanında önemli bir konuma sahiptir. O; muhaddis, fakih, kudve (önder) ve örnek kişiliği ile Haremu'ş-Şerîf'in şeyhidir.¹¹² Bu unvanlarla anılması onun, kendi döneminin önde gelen önemli şahsiyetlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

¹¹⁰ İbnu'l-Cevzî, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 470, 471.

¹¹¹ Ebu't-Tayyib Takiyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hasenî el-Fâsî, **el-İkdu's-Semîn fi Târîhi'l-Beledi'l-Emîn**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998, Cilt 2, s. 163, 164.

¹¹² Âcurrî, **es-Semânûn**, s. 4.

Âcurrî, hicri dördüncü yüzyılın başlarında toplumsal ıslah için çalışan davetçilerden biri olmuştur. Onun sosyal faaliyetleri, çoğu İslâm ahlakı ve selef akidesiyle alakalı olan eserlerinde ve Bağdat halkına gönderdiği mesajlarında açıkça ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde durgunluktan ve mezhep taassubundan kurtulma düşüncesinde olan öncü imamlardan biriydi. Kitabında buna dair selefin doğru doktrinini ortaya koyup Mu'tezile, Kaderiyye, Mürcie ve Hâricîlerin yanlış düşünceye sahip olduklarına değinmiştir.¹¹³

Âcurrî bazı bid'atlerin yaygınlaşması sonucu Bağdat'tan taşınmıştır. İbnu'l-Hac (ö. 737/1336) "*el-Medhal*" adlı eserde şöyle demiştir:

Ebû Bekr el-Âcurrî (rahimehullah) şöyle demiştir:

"Bağdat'ta oturmak bana helal olmaktan çıkınca oradan ayrıldım. Kur'ân kıraati ve ezan da dâhil olmak üzere her şeye bid'at (okumakla ücret almak ve telhîn/beste) kattılar."¹¹⁴

Bu ifadelerden Âcurrî'nin dinî mesele ve ibadetlerde ne derece hassas bir ilim adamı olduğu anlaşılmaktadır.

O, ilim ve eğitim için bir yaşam alanı olan Bağdat'ta bilgi kaynaklarına susayanlar için bereketli olacak parlak bir şahsiyetti. Talebeleri ona her yönden gelir ve İslâm medeniyet tarihi açısından ilmin farklı sınıflarında her bir talebesini ilmi, edebi ve fikri yönden birer edip ve âlim olacak şekilde yetiştirmiştir. Orada ilmi olgunluğun, dâhiliğin, şeyhlerin bolluğu ve rivâyetlerin genişlemesi bakımından âdeta ilmi bilimsel bir dönemin içinde Mekke'ye intikal edeceği h. 330 yılına kadar ilim öğretmeye devam etmiştir.¹¹⁵

Her halinden anlaşıldığı gibi Âcurrî her daim ilim ile hemhâl olmuş, bu yolda ileride değineceğimiz üzere bir kısmı asra adını nakşetmiş canlı kitaplar yetiştirmiştir. Elbette onun bu ilmi başarısının temelinde sadece kendi şahsi kabiliyeti değil, bulunduğu çağın yetkin hocalarının da etkisinin olduğunu unutmamak gerekir.

Âcurrî ilme ve ulemaya çok değer vermiş, eserlerinde bu hususa ayrıca değinmiş, âlimlerin dünya ve ahiretteki vasıflarını ve faziletlerini sünnet çerçevesinde ortaya

¹¹³ Âcurrî, *Tahrîmu'n-Nerd ve's-Şatranc ve'l-Melâhî*, 1402/1982, s. 24; Âcurrî, *Kitâbu's-Şerîa*, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1426/2005, s. 9-16.

¹¹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Abderî el-Fâsî el-Mâlikî İbnu'l-Hac, *el-Medhal*, Dâru't-Turâs, Cilt 2, s. 244.

¹¹⁵ Âcurrî, *Ahbâru Ebî Hafs Ömer b. Abdilazîz*, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1400/1980, s. 17; Âcurrî, *Kitâbu Fadlu Kiyâmi'l-Leyl ve't-Teheccüd*, s. 22.

koymuştur. Ayrıca âlim olsun talebe olsun her ilim ehlinin takınması gereken ahlakı da hatırlatarak onlara tavsiyelerde bulunmuştur. şimdi tüm bunlara öncelikle “*Ahlâku'l-Ulemâ*” adlı eseri üzerinden değinelim.

Genel bir bakışla Âcurrî, âlimleri kendi ifadesiyle şöyle tanımlayıp anlatmaktadır:

“Âlimler Allah'ın kendilerine te'vili öğreterek ve onları dinde fakih kılarak diğer mü'minlerden derece bakımından üstün kıldığı faziletli kişilerdir. Allah, onları her yer ve zamanda ilimle yüceltip hilm ile süslemiştir. Haram-helal, güzel-çirkin, zarar-menfaat ve hayır-şer ancak âlimlerle bilinir. Onların faziletleri büyük, saygınlıkları çoktur. Onlar Peygamberlerin varisleri ve evliyanın göz bebeğidirler. Denizdeki balıklar onlar için dua ve bağışlanma diler. Melekler kanatlarıyla onları kuşatmıştır.

Âlimler, kıyamet gününde Peygamberlerden sonra şefaat edecek kişilerdir. Onlarla oturmak kişiyi hikmete eriştirir ve onların amellerine bakan gaflet ehli kendine gelir. Âlimler, âbidlerden faziletli ve derece bakımından da zahitlerden daha üstündürler. Âlimlerin hayatları ganimet, ölümleri musibettir. Gafillere (unuttuklarını) hatırlatıp cahillere (dinlerini) öğretirler. Âlimlerden ne bir kötülük sâdır olur ne de hainlik edeceklerine dair endişe edilir. Allah'a itaatkâr olan kullar, onlarla hoş muamele içerisinde fikir alışverişinde bulunurlar. Âlimlerin güzel nasihatleriyle, isyanda ve hatada olanlar yanlışlarından dönerler. Tüm yaratılanlar onların ilimlerine muhtaçtır. Onların sözlerine dayanarak delil sunanların görüşü doğrudur.

Âlimlere itaat vacip olup onlara karşı gelmek haramdır. Onlara itaat eden kurtuluşa erer, kim de onlara asi olursa inat etmiş olur. Müslümanların imanlarına yöneltilen ve onları zor durumda bırakan bir meselede, onların sözleriyle amel edilir ve onların görüşlerine bakılarak karar verilir. Aynı şekilde İslâm kadıları ve emir sahipleri, ağır meselelerde onların görüşlerine dayanarak hüküm verirler.

Âlimler, insanlar ve ülkeler için aydınlatici bir kandil, ümmetin dirliği için bir direk ve hikmet için bir pınardırlar. Onlar şeytanın karşısında hiddetlidirler. Hikmet ehli onlarla dirilir, batul ehli ise onların korkusundan ölümü yaşar. Onlar yeryüzünde gökteki yıldızlar gibidir. Kara ve denizlerin karanlığından hidayete onlarla çıkılır. Yıldızlar bulanıklaşırsa (insanlar) şaşırırlar, karanlık ile sonuçlanırsa (âlimler) görürler.

Şayet biri bana: “bu söylediklerinin delili var mıdır?” diye soracak olursa ben de ona cevap olarak: “evet, kitap ve sünnettir” derim.”¹¹⁶

Âcurrî, ifadelerinin devamında bu konuya dair delillerini önce ayetlerle sonra hadislerle ortaya koymaktadır. Burada onun zikrettiği tüm ayet ve hadisleri vermek mümkün olmadığından her birinden birer örnek vermekle iktifa edeceğiz.

Allahu Teâlâ;

“Rahman’ın has kulları, yeryüzünde vakarla yürüyen, cahiller onlara laf attığı zaman “selam” deyip geçen kullardır.”¹¹⁷ buyurur.

Âcurrî bu ayeti delil olarak verdikten sonra şu açıklamada bulunmuştur:

“Kur’ân’da bu ve bunun gibi nitelikler, âlimlerin faziletine ve Allah’ın onları, örnek alınması gereken kişiler kıldığına delalet eder.”¹¹⁸

Âcurrî’nin ulemaya dair bizzat rivâyet ettiği bir hadis ise şöyledir:

İbn Abbâs (ra)’tan rivâyetle Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

“Allah kiminle bir hayır dilerse onu dinde fakih kılar.”¹¹⁹

Âcurrî, delil olarak bu hadisi de rivâyet ettikten sonra şöyle demiştir:

“Allah âlimlere bir hayır dilediğinde onları dininde fakih kılar ve onlara “kitap” ve “hikmet”i öğretir. Böylece onlar kullar için aydınlık veren kandil ve yol gösteren birer ışık olurlar.”¹²⁰

Bu minvalde birkaç hadis daha rivâyet ettikten sonra âlimleri, insanlara yollarını gösteren kandillere benzetmesinin yanı sıra insanların helal-haramı ve Allah’a nasıl ibadet edeceklerini ancak âlimlerin vasıtasıyla bilebileceklerini, ilim adamlarının ölümüyle insanların şaşkınlığa kapılacağını ve ilmin yok olarak cehaletin ortaya çıkacağını ifade eder.¹²¹

¹¹⁶ Âcurrî, **Ahlâku’l-Ulemâ**, Dımaşk: Dâru’l-Kalem, 1428/2007, s. 14-15.

¹¹⁷ Furkân, 25/63.

¹¹⁸ Âcurrî, **Ahlâku’l-Ulemâ**, s. 16.

¹¹⁹ Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh el-Buhârî, İlim, 71.

¹²⁰ Âcurrî, **Ahlâku’l-Ulemâ**, s. 30.

¹²¹ Âcurrî, **Ahlâku’l-Ulemâ**, s. 33.

Âcurrî eserlerinin çoğunda genel hatlarla ilim öğrenmenin ve ilim ehlinin faziletlerine değinir. İlim talep etmenin ve öğrenmenin her Müslüman için farz bir vecibe olduğunu savunur.

Âcurrî bir mecliste âlim olarak gösterilen kişiler arasından, ilmi Müslümanlara öğreten ve onları abdest, namaz, oruç, zekât, hac, cihad, helal-haramı bilme, farzları uygulayıp yasaklardan kaçınma, sıla-i rahim, kişinin ehlini nasıl yetiştireceğini bilme, kardeşlik adabını bilme, Allah'a şükürü yerine getirme, ana-babaya iyilik, iyi ahlaki takınma gibi hasletlerden söz edenlere takılmak, gayrısından ise yüz çevirmek gerektiğini söyler.¹²²

O, âlimin evvela Allah'a karşı sonra diğer âlimlere ve insanlara karşı takınması gereken ahlaki tafsilatlı olarak zikreder. O, âlimleri "Allah'ın hem dünyada hem ahirette ilimleriyle kendilerini yararlı kıldığı âlimler" ve "Allah'ın kendilerine bu ilmi verdiği halde ondan faydalanamayan âlimler" şeklinde gruplara ayırdıktan sonra bu gruptakilerin nasıl bir vasfa sahip olduklarını da kendi içinde başlıklara ayırıp ayrıntılı olarak açıklar. Örneğin, ilmiyle âmil olmayan âlimleri dünya ile meşgul olmalarıyla vasıflandırmaktadır.¹²³ Bu yüzden Âcurrî, ilmiyle amel etmeyen âlimleri ise kınamıştır.¹²⁴

Âcurrî'nin ilme, ilim ehline ve İslâm ahlakına verdiği büyük değeri, telif ettiği eserlerinden de anlamak mümkündür. Çünkü hususi olarak bu mevzuda "*Ahlâku'l-Ulemâ*", "*Fardu Talebi'l-İlm*", "*Ahlâku Hameleti'l-Kur'ân*", "*Ahlâku Ehli'l-Birr ve't-Takvâ*", "*en-Nasîha*" ve "*Edebu'n-Nüfûs*" adlı eserleri telif etmiştir. İlim ehlinin davranışları ve vasıfları, ilmin kime fayda sağlayıp sağlamadığı, cahil gibi davranan âlimin ahlakı gibi konular üzerinde teker teker durmuştur. Tüm bu konularla ayrıca meşgul olması ve bu hususta eser ortaya koymuş olması, onun İslâm ahlakını önemseydiğini, ilmi şahsiyetinin nasıl olduğunu ve âlimlerin onun nezdindeki değerini ortaya koymaktadır.

¹²² Âcurrî, **Fardu Talebi'l-İlm**, Riyad: Mektebetu'l-Meârif, 1431/2010, s. 126-133.

¹²³ Âcurrî, **Ahlâku'l-Ulemâ**, s. 49-119.

¹²⁴ Abdurraûf Yusuf Abdulkadir Abdurrahman, "*Ahlâku'l-Âlim ve'l-Muteallim inde Ebî Bekr el-Âcurrî*", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke Ümmü'l-Kurrâ Üniversitesi Terbiyyetu'l-İslâmiyye ve'l-Mukârene, 1408), s. 49.

2.1.2. Âcurrî'nin Hadisçiliği

Âcurrî fıkıh ve kelâma dair olanlar da dâhil olmak üzere bütün kitaplarını hadisler yoluyla dokumuştur. Bu durum onun hadisçilik yönünün diğer alanlara nazaran daha ön planda olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. O, kitaplarında öncelikle Kur'ân ayetlerini aktarmıştır. Sonrasında bunu Hz. Peygamber'in hadisleri, sahâbe sözleri, ardından da seleften aktarılanlar takip etmiştir. Âcurrî, İslâmî İlimlerin hangi alanında olursa olsun anlattığı konunun unsurları arasında nasıl ilişki kuracağını iyi bilmekteydi. Bazı deliller hakkında yorum yapmakta ve bazılarını vaaz ve öğütleriyle açıklamaktadır.¹²⁵ Bunu kendisi de “*Ahlâku Hameleti'l-Kur'ân*” adlı kitabının başında şöyle ifade etmektedir:

“Benim tüm söylediklerim ve söyleyeceklerim Allah'ın kitabı, Rasûlullah (sav)'ın sünneti, sahâbenin ve sair ulemanın sözleridir. Aynı şekilde kendim de hazırladıklarımı onlardan hatırlıyorum. Bu konuda muvaffakiyet veren Allah'tır.”¹²⁶

Âcurrî, eserlerinde konularını “bab” şeklinde bölümlere ayırmak suretiyle bir anlatım üslubuna gitmektedir. Herhangi bir “bab” başlığında o başlığın konusuna dair farklı hadisleri senediyle birlikte vermiştir. Her bir konu için öncelikle ayetleri ele almış, ardından konuyu pekiştirmek için konuya dair hadisleri zikretmiştir. Hadislerle beraber kendi açıklamalarını eklemiştir. Ancak gerek duyduğu yerlerde ayetleri verdikten hemen sonra da kendi açıklamalarını yaptığı görülmektedir. Bazen de konuyu aktarırken ayetlere değinmeden sadece hadislerle konuyu ifade etmekle yetinmiştir.¹²⁷

Âcurrî'nin, rivâyeti verdikten sonra üzerinde yaptığı şerhlere yönelik bir örnek şöyledir:

Ebû Hureyre (ra)'den rivâyetle Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

“Garibin ölümü şehadettir.”¹²⁸

¹²⁵ Âcurrî, **Zemmu'l-Livâta**, Kâhire: Mektebetu'l-Kur'ân, s. 14.

¹²⁶ Âcurrî, **Ahlâku Hameleti'l-Kur'ân**, s. 37.

¹²⁷ Bkz. Âcurrî, **Ahlâku Hameleti'l-Kur'ân**, vd.

¹²⁸ Âcurrî, **Kitâbu'l-Ğurabâ**, Kuveyt: Dâru'l-Hulefâi li'l-Kütübi'l-İslâmî, 1403/1983, s. 72. Bu hadis hakkında İbnu'l-Kayyim şöyle demiştir: “Bu hadis sâbit değildir. Farklı tariklerden rivayet edilmesine rağmen hiçbiri sahih değildir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel de “bu münker bir hadistir” demiştir. İbnu'l-Cevzî, **Medaricu's-Sâlikîn**, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arâbi, 1393/1973, Cilt 3, s. 152. Bu hadisin rivâyet edildiği kaynak için Bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsa b. Hammâd el-Ukaylî, **ed-Duafâ**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Cilt 2, s. 288.

Âcurrî'nin burada düştüğü şerh şöyledir:

“Birisi “peki garib olarak (gurbette) ölen herkesin durumu, haberin zahiri üzere şehadet midir?” diye sual ederse ona şöyle cevap verilir:

Garibler iki kısımdır: Gurbeti hususunda Allah'a itaat üzere olan garibler, gurbeti hususunda Allah'a isyan üzere olan garibler. İtaat üzere olan garibler kısım kısım olup hepsi de övgüye mazhurdur ve onlardan birinin ölümünün şehadet olması ümit edilir. Allah'a isyan üzere olan garibler de kısım kısım olup yergiye muhataptırlar. Onların o gurbetten tevbe etmeleri, o gurbet için garib duruma düştükleri şeyden vazgeçmeleri gerekir.”¹²⁹

Burada Âcurrî, Allah'a isyan üzere olan garibleri bu durumdan ayırarak her ölen garibin şehit olarak kabul edilemeyeceği yönünde haberi şerh etmiştir.

Âcurrî rivâyette manası kapalı bir ifade varsa yine küçük şerhlerle bu ifadenin açıklamasını yapmıştır. Örneğin, bir rivâyette geçen (حرون) kelimesi ile ilgili açıklamada bulunmuştur.¹³⁰

Âcurrî rivâyet ettiği hadisin sened zincirinde râvînin ya da sahâbinin adını zikrettiğinde senedde müphemlik olmasının önüne geçmek için o kişiyi tam zikreder. Gerekliğinde “yani falan” ya da “o kişi şu kimsedir” diyerek rivâyet edenin net bir şekilde kimliğinin anlaşılması için beyanda bulunmuştur.¹³¹ Bu da onun sened kısmında meçhul râvî bırakmayarak râvînin güvenilirliğinin daha iyi tespit edilebilmesi adına ortada bir müphemlik bırakmayacak kadar hadis rivâyetinde titiz biri olduğunu göstermektedir. Müphemliğin oluşmaması için sadece sened kısmında değil, metin kısmında da aynı hassasiyeti gösterdiği, buna kıyas edilerek rahatlıkla anlaşılabilir.

Hadis usûlünde rivâyetin keyfiyetiyle alakalı farklı öğrenim ve öğretim metotlarından bahsedilmektedir. Hadis rivâyetinde kullanılan her siga, farklı bir metoda işaret etmektedir. Buna göre; hadis usûlüne uygun olarak hocadan öğrenmeye tahammül, talebeye öğretmeye ise edâ (rivâyet) denilmektedir. Haddesena (bize rivâyet etti) sigası, “semâ” metoduna; ahberana (bize haber verdi) ve enbeena (bize haber verdi) sigaları da

¹²⁹ Âcurrî, *Kitâbu'l-Gurabâ*, s. 76.

¹³⁰ Âcurrî, *Edebu'n-Nüfûs*, Mektebetu Leyyine, 1412/1992, s. 24.

¹³¹ Örnek rivayetler için bkz. Âcurrî, *Kitâbu'l-Erbâine Hadîsa*, Riyad: Mektebetu Edvâi's-Selef, 1420/2000, s. 106, (11 nolu hadis); Âcurrî, *Ahlâku Hameleti'l-Kur'ân*, s. 41, (1 nolu hadis).

“kıraat” metoduna delalet etmektedir.¹³² Bir râvînin “semi’tü” ve “haddesena” gibi lafızları kullanmak yerine “an” lafzı ile rivâyet ettiği hadislere “mu’an’an” denilmektedir.¹³³ Bazı âlimler “haddesena” sigasının kıraat metoduna delalet edebileceğini söylemektedir. Hatîp el-Bağdâdî (ö. 463/1071), “ahberana” ve “haddesena” sigaları arasında hadis eda usûlü açısından farkın olmadığını söylemektedir.¹³⁴

Âcurrî h. 330 senesinden evvel hadis tahdis etmeye başlamıştır.¹³⁵ Eserlerinde hadislerin çoğunu “ahberana (أخبرنا)”, “enbeena (أنبأنا)”, “an (عن)” veya “haddesena (حدثنا)” sigalarıyla nakletmiştir. “Haddesena” sigasını bazen “sena (ثنا)” şeklinde kısaltarak kullanmıştır. Ayrıca cezm sigasıyla* da hadis rivâyet ettiği görülmektedir.¹³⁶

Âcurrî sahâbe, tâbiîn ve diğer tabakalardaki kişilerin naklettikleri sözleri de nakletmiş, bunları da yukarıda bahsettiğimiz sigalarla vermiştir. Dolayısıyla Âcurrî’nin semâ ve kıraat metoduyla hadis aldığını söyleyebiliriz. Onun hadis eda usulünü ortaya koyabilmemiz açısından kullandığı bu edâ usullerinden birkaç örnek vermemiz uygun olacaktır. Semâ metoduna delalet eden “haddesena” sigasına örnek olarak şunu verebiliriz:

حدثنا أبو شعيب عبد الله بن الحسن الحراني، قال : ثنا علي بن الجعد، أنا شعبة، عن علقمة بن مرثد، قال:
سمعت سعد بن عبيدة يحدث عن أبي عبد الرحمن السلمي عن عثمان - رضي الله عنه - قال شعبة: قلت له: عن النبي
ﷺ قال: نعم، قال:

خيركم من تعلم القرآن وعلمه.

Bize Ebû Şuayb Abdullah b. el-Hasen el-Harrânî rivâyet etti, bize Ali İbnu’l-Ca’d haber verdi, bize Şu’be tahdis etti, Alkame b. Mersed’den: Sa’d b. Ubeyde’nin Ebû Abdurrahman es-Sülemî’den tahdis ettiğini işittim: O da Osman b. Affân (ra)’dan; Şu’be (ra) dedi ki: ben Alkame (ra)’ye: “Peygamberimizden mi?” diye sordum. O da dedi ki: “evet Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu”:

¹³² Yücel, **Hadis Usûlü**, s. 73, 83.

¹³³ Karacabey, **a.g.e.**, s. 155.

¹³⁴ Hatîp el-Bağdâdî, **a.g.e.**, s. 331.

¹³⁵ İbnu’l-Cevzî, **el-Muntazam fî Târîhi’l-Mülûk ve’l-Ümem**, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1412/1992, Cilt 14, s. 208.

* Hadisi başkasına naklederken kullanılan ve onun, hocadan muteber bir yolla alındığını kesin olarak gösteren bir sigadır. Bu siga ma’lum fiille yapılır. Bu çeşit sigalar ileriki dönemlerde sahih ve hasen hadislerin rivayetlerinde kullanılmıştır. Bkz. Aydınlı, **a.g.e.**, “Cezm Sigası”, s. 51.

¹³⁶ Bkz. Âcurrî, **Ahlâku Hameleti’l-Kur’ân**, vd.

“Sizin en hayırlınız Kur’ân’ı öğrenen ve öğreteninizdir.”¹³⁷

Bu rivâyette “haddesena” sigasını “sena (ثنا)” şeklinde kısaltarak isti’mal ettiğini görmekteyiz.

Kıraat metoduna delalet eden “enbeena” ve “ahberana” sigalarına örnek olarak da şunu verebiliriz:

أخبرنا أبو بكر، أنبأنا أبو سعيد المفضل بن محمد اليماني في المسجد الحرام، أنبأنا صامت بن معاذ، أنبأنا عبد الحميد، عن سفيان الثوري، عن صفوان بن سليم، عن عدي بن عدي، عن الصنابحي، عن معاذ بن جبل قال: قال رسول الله ﷺ:

لَا تَزُولُ قَدَمَا عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ أَرْبَعِ خِصَالٍ: عَنْ عُمْرِهِ فِيمَا أَقْنَاهُ، وَعَنْ شَبَابِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ، وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَا أَنْفَقَهُ، وَعَنْ عِلْمِهِ مَاذَا عَمِلَ فِيهِ.

Bize Ebû Bekr haber verdi, bize Mescid-i Haram’da Ebû Saîd el-Mufaddal b. Muhammed el-Yamânî haber verdi, bize Abdulhamid tahdis etti, o da Süfyân es-Sevrîden, o da Safvân b. Süleym’den, o da Adî b. Adî’den, o da es-Sünâbihî’den, o da Muaz b. Cebel (ra)’den; Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

*“Kıyamet günü şu dört şeyden sorul edilmedikçe, kulun ayakları rabbinin huzurundan ayrılmaz: Ömrünü nerede tükettiğinden, gençliğini (vücudunu) nerede yıprattığından, malını nereden kazanıp nereye harcadığından, ilmiyle ne amel işlediğinden.”*¹³⁸

Eğer bir hadis farklı senedlerle rivâyet edilmişse Âcurrî, o hadisi diğer varyantlarıyla da rivâyet etmeye çalışmıştır. Örnek olarak Enes b. Mâlik (ra)’ten rivâyet edilen şu hadisi ele alalım (iki farklı sened ile):

مهدي، حدثنا أبو العباس حامد بن محمد بن شعيب البلخي، قال: ثنا يعقوب الدورقي، ثنا عبد الرحمن بن عبد الرحمن بن بُدَيْل، عن أبيه، عن أنس بن ﷺ مالك، قال: قال رسول الله ﷺ: لله من الناس أهلون، قيل: من هم يا رسول الله؟ قال:

لله من الناس أهلون، قيل: من هم يا رسول الله؟ قال: أهل القرآن هم أهل الله، وخاصته.

Diğer sened ise şu şekildedir:

¹³⁷ Buhârî, Fedâilu'l-Kur’ân, 21; Âcurrî, **Ahlâku Hameleti'l-Kur’ân**, s. 51.

¹³⁸ Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ es-Sülemî et-Tirmizî, Kıyâmet, 2; Âcurrî, **Ahlâku'l-Ulemâ**, s. 71, 72.

أخبرنا أبو بكر عبد الله بن محمد بن عبد الحميد الواسطي، ثنا زياد بن أيوب، ثنا أبو عبيدة الحداد، ثنا عبد الرحمن بن بُدَيْلٍ، عن أبيه، عن أنس، قال: قال رسول الله: إن لله أهلين، قيل: من هم يا رسول الله؟ قال:

إِنَّ لِلَّهِ أَهْلِينَ مِنَ النَّاسِ، قِيلَ: مَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: أَهْلُ الْقُرْآنِ هُمْ أَهْلُ اللَّهِ، وَخَاصَّتُهُ.

Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu:

“Şüphesiz insanlardan Allah’a ehil olanlar vardır.” Ashâb-ı Kirâm: “Onlar kimlerdir ey Allah’ın Rasûlü?” O da şöyle buyurdu: “Kur’ân ehli, onlar Allah’ın ehli ve has kullarıdır.”¹³⁹

Görüldüğü üzere bu hadisin senedinde râvî olarak yer alan Enes b. Mâlik (ra)’ten Abdurrahman b. Budeyl’e kadarki kısmı, diğer rivâyetteki râvîlerle aynıdır. Abdurrahman b. Budeyl’den sonrası ise farklı râvî zinciriyle rivâyet edilmiştir.

Âcurrî, bir konuda farklı senedle rivâyet edilen hadisleri aktardığı gibi o konudaki farklı hadis metinlerini de rivâyet etmeyi ihmal etmemiştir.¹⁴⁰ Buradaki kastımız; Âcurrî’nin, hadisi mâna ile rivâyet etmesi değil, aynı konudaki farklı hadis metinlerini de ayrı ayrı rivâyet etmesidir. Bu da onun derlemeci, rivâyet ehli bir muhaddis olduğunu bizlere göstermektedir. Onun mânen rivâyet ettiği hadislere ileride değineceğiz. Burada dikkatleri çekmek istediğimiz nokta, onun konu hakkındaki hadisi hem farklı senedle hem de farklı metinlerle verebilecek sened ve metin bilgisine sahip rivâyet ehli bir muhaddis olmasıdır.

Herhangi bir konuda bir hadisin farklı sened zincirleriyle rivâyet edilmesinde bazı faydaların olduğunu unutmamak gerekir. Şayet bu farklı senedlerle aktarılan rivâyetlerden birisinin senedinde kopukluk olup diğer varyantlarla aktarılan rivâyetlerin senedinde hadisin sıhhatine engel teşkil edecek bir kopukluk yoksa bu durumda diğer hadisin sadece sened açısından sıkıntılı olduğu anlaşılmış olur. Dolayısıyla Âcurrî’nin aynı hadisi farklı senedlerle rivâyet etmesi, bu rivâyetlerden sahih olanın da zayıf rivâyet sebebiyle zayıf kategorisinde sayılmaması için son derece önemli ve gerekli olduğu kanısındayız. Kısacası senedinde kopukluk olan bir hadis, senedi sahih olan başka bir

¹³⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, Mukaddime, 16; Âcurrî, **Ahlâku Hameleti’l-Kur’ân**, s. 45 (7 ve 8 nolu hadisler).

¹⁴⁰ Âcurrî, **Ahlâku Hameleti’l-Kur’ân**, s. 45-46.

kanalla rivâyet edilmiş olabileceğinden Âcurrî'nin farklı senedlerle aynı hadisi rivâyet etmesi, hadisi diğer varyantlarıyla görüp hepsini aynı kefeye koymamız açısından daha uygun olmuştur.

Âcurrî sahih*, hasen*, merfû*, mevkûf*, maktu*, mürsel*, zayıf* gibi hadisler rivâyet etmiştir. Bunlardan birkaçına örnek verelim:

Hasen hadis olarak şu rivâyeti verebiliriz:

أخبرنا أبو بكر، أنبأنا أبو جعفر أحمد بن يحيى الحلواني، أنبأنا الهيثم ابن خارجة، أنبأنا رشدين بن سعد،
عن عبد الله بن الوليد التجيبي، عن أبي حفص حدثه أنه سمع أنس بن مالك يقول: قال النبي:
إن مثل العلماء في الأرض كمثل نجوم السماء، يهتدى بها في ظلمات البر والبحر، فإذا انطمست النجوم
يوشك أن تضل الهداة.

Bize Ebû Bekr haber verdi, bize Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahya el-Halvânî haber verdi, bize Haysem b. Harice haber verdi, bize Rişdîn b. Sa'd haber verdi, Abdullah b. Velîd et-Tüçîbî'den, Ebû Hafs'tan, Enes b. Mâlik (ra)'i şöyle derken işittiğini anlattı: Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

“Âlimler yerde gökteki yıldızlar gibidir. Onlarla karaların ve denizlerin karanlığından kurtuluşa erilir. Yıldızlar söndüğünde, hidayet ehli neredeyse dalalete düşecek gibi olur.”¹⁴¹

Suyûtî bu hadisin “hasen” olduğunu belirtmiştir.¹⁴²

Mürsel hadise de şu rivâyeti zikredebiliriz:

حدثنا جعفر بن محمد الصندلي قال: حدثنا إبراهيم بن مجتبر قال: حدثنا هشيم بن بشير قال: حدثنا أبو عامر
قال: حدثنا الحسن قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم:

* Râvîsi adalet, zabt sıfatlarına sahip olup, senedi muttasıl olan, şâz ve illetli olmayan hadistir.

* Şartları tam olmakla beraber râvîlerinden bir ya da birkaçının zabt açısından sıkıntılı ve bazı kusurlarının olduğu hadistir.

* Muttasıl bir senedle Hz. Peygamber'e isnad edilen hadistir.

* Sahâbeye isnad edilen hadistir.

* Tâbiînden gelen rivayetlerdir.

* Zayıf hadis çeşitlerinden biri olup isnadında, sahâbî olan râvîsi veya diğer râvîlerinden birisi zikredilmeyen hadistir.

* Sahih hadisin şartlarını taşımayan hadistir.

¹⁴¹ Ebû Abdillâh eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III/157 no: 12621; Âcurrî, **Ahlâku'l-Ulemâ**, s. 30.

¹⁴² Suyûtî, **el-Câmiu's-Sağîr I-II**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1433/2012, s. 147.

صَلُّوا مِنَ اللَّيْلِ وَلَوْ رَكْعَتَيْنِ، مَا مِنْ أَهْلِ بَيْتٍ تُعْرِفَ لَهُمْ صَلَاةٌ بِاللَّيْلِ إِلَّا نَادَاهُمْ مُنَادٍ: يَا أَهْلَ الْقُرْآنِ، قُومُوا
لِصَلَاتِكُمْ

قَالَ هُشَيْمٌ: وَأَخْبَرَنَا عَيْرُ أَبِي عَامِرٍ: أَنَّ الْحَسَنَ قَالَ: فِي هَذَا الْحَدِيثِ، "فَاللَّهُ أَعْلَمُ مَا ذَاكَ
الْمُنَادِي"

Bize Cafer bin Muhammed es-Sandelî anlattı, dedi ki: bize İbrahim bin Müceşşir anlattı, dedi ki: bize Hüseyim bin Beşîr anlattı, dedi ki: bize Ebu Amir anlattı, dedi ki: bize el-Hasan anlattı, dedi ki: Allah'ın Rasûlü, -salat ve selam onun üzerine olsun- şöyle buyurdu:

“İki rekât da olsa geceleyin namaz kılınız. Geceleyin namaz kıldıkları bilinen hiçbir ev halkı yoktur ki bir münâdî onlara: “Ey Kur’ân ehli, namaza kalkın!” diye nidâ etmesin.”¹⁴³

Hüseyim dedi ki: bana Ebû Âmir dışında biri Hasen el-Basrî'nin bu hadis hakkında: “Allah bu münâdîyi en iyi bilendir.” dediğini haber verdi.¹⁴⁴

Suyûtî bu rivâyetin mürsel olduğunu söylemiştir.¹⁴⁵

Zayıf hadis olarak da şu rivâyeti verebiliriz:

وحدثنا أبو بكر محمد بن الحسين الأجرى قال: حدثنا أبو سعيد المفضل بن محمد الجندي في المسجد
الحرام قال: أخبرنا إسحاق بن إبراهيم الطبري قال:

سأل رجل عبد الرزاق عن الكبائر، فقال:

هي إحدى عشرة كبيرة، منها أربعة في الرأس، وهي: الشرك بالله، وقذف المحصنات، واليمين الفاجرة،
وشهادة الزور، ومنها ثلاث في البطن، وهي: أكل الربا، وشرب الخمر، وأكل مال اليتيم، وواحدة في الرجلين وهي:
الفرار من الزحف، وواحدة في الفرج وهي: الزنا، وواحدة في اليدين وهي: قتل النفس التي حرم الله، وواحدة في
جميع البدن، وهي: عقوق الوالدين.

Bize Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn el-Âcurrî haber verdi, dedi ki: bize Mescid-i Haram'da Ebû Saîd el-Mufaddal b. Muhammed el-Cenedî tahdis etti, dedi ki: bize İshâk b. İbrahim et-Deberî tahdis etti, dedi ki:

¹⁴³ Âcurrî, *Kitâbu Fadlu Kiyâmi'l-Leyl ve't-Teheccüd*, s. 102, 103; Hadisin geçtiği kaynak için bkz. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman b. el-Absî Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1409, Cilt 2, s. 72.

¹⁴⁴ Âcurrî, *Kitâbu Fadlu Kiyâmi'l-Leyl ve't-Teheccüd*, s. 103.

¹⁴⁵ Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağir I-II*, s. 310.

“Bir adam Abdurrazzak’a büyük günahlardan sordu. O da şöyle dedi:

On bir tane büyük günah vardır; bunlardan dördü, başın amelidir: Allah’a şirk koşmak, iffet sahibi kadınlara zina iftirasında bulunmak, yalan yere yemin etmek ve yalan yere şahitlik etmek. Üçü karnın amelidir: Faiz yemek, içki içmek ve yetim malı yemek. Biri ayakların amelidir: Savaşın kızıştığı anda meydandan kaçmak. Biri cinsel organın amelidir: Zina yapmak. Biri ellerin amelidir: Allah’ın haram kıldığı canı öldürmek. Bir tanesi de bütün bedeninin amelidir: Anne ve babaya isyan etmek.”¹⁴⁶

İbn Hacer (ö. 852/1449) İshâk b. İbrahim et-Deberî’nin “münkeru’l-hadis”*, Zehebî de “kezzâb”* olduğunu söylemiştir.¹⁴⁷ Dolayısıyla bu rivâyet zayıftır.

Âcurrî rivâyet ettiği hadislerin zayıf olup olmadığıyla alakalı herhangi bir beyanda bulunmamıştır. Üstelik kadim ulemanın zayıf olduğunu söylediği hadisleri de eleme süzgecinden geçirmeden naklettiği görülmektedir.¹⁴⁸ Tüm bunlar bize Âcurrî’nin daha çok hadis rivâyetiyle alakadar bir muhaddis olduğunu, bu anlamda hadisler arasında ayırım yapmaksızın rivâyet ettiğini göstermektedir. Sonraları eserlerinin tahkikini yapanlar Âcurrî’nin, sıhhatine ya da çeşidine dair açıklama yapmadığı rivâyetler üzerinde tespitçi bir yaklaşım sergilemişlerdir.

Âcurrî; sened zincirindeki râvîlerin cerh-ta’ diline, ricâl bilgisine onların kimliğine, hocalarına ve hayatlarına ya da bir konuda diğer tariklerden rivâyet edilen hadisin en çok hangi tarikle rivâyet edildiğine dair de herhangi bir bilgi vermemiştir.¹⁴⁹ Ancak sonraları muhakkikler bu tarzı kullanarak râvîlerin cerh-ta’ dil kapsamını, kimliklerini, lakaplarını, meşayihlerini, talebelerini ve hayatlarını dipnotlar halinde açıklamışlardır.

Âcurrî’nin “*Ahlâku Hameleti’l-Kur’ân*” adlı eserindeki toplam 97 rivâyetten 44 tanesi merfû, 19 tanesi mevkûf, 34 tanesi de maktû hadis kategorisinde yer almaktadır.¹⁵⁰ Bunlardan merfû hadise örnek olarak şu rivâyeti verebiliriz:

¹⁴⁶ Âcurrî, **Kitâbu’l-Erbaîne Hadîsa**, s. 181, 182. Bu rivâyet önemli hadis kaynaklarında yer almamaktadır.

* Zayıf râvînin güvenilir râvîlere muhalifet etmesiyle alakalı olup hadisin zayıf olduğunu ifade eder.

* Râvînin çok yalan söylemesiyle ilgili olup hadisin zayıf olduğunu gösterir.

¹⁴⁷ Ebu’l-Fadl Askalânî Ahmed b. Alî İbn Hacer, **Lisânu’l-Mizân**, Beyrut: Müessesetu’l-A’lemî li’l-Metbuât, 1406/1986, Cilt 1, s. 349.

¹⁴⁸ Bkz. Âcurrî, **Fardu Talebi’l-İlm**, s. 27; Âcurrî, **es-Semânûn**, vd.

¹⁴⁹ Bkz. Âcurrî, **et-Tasdîk bi’n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fi’l-Âhira**, s. 65; Âcurrî, **Edebu’n-Nüfûs**, vd.

¹⁵⁰ Bkz. Âcurrî, **Ahlâku Hameleti’l-Kur’ân**, s. 35-115.

حدثنا أبو محمد الحسن بن علويه القطان، ثنا خلف بن هشام البزار، ثنا خالد بن عبد الله الواسطي، عن محمد الأعرج، عن محمد بن المنكدر، عن جابر بن عبد الله - رضي الله عنه - قال خرج علينا رسول الله ﷺ ونحن نقرأ القرآن وفينا الأعجمي والأعرابي، قال: فاستمع، فقال:

اقْرَأُوا فَكُلُّ حَسَنٌ، سَيِّئَاتِي قَوْمٌ يُقِيمُونَهُ كَمَا يُقِيمُونَ الْقِدْحَ، يَتَعَجَّلُونَهُ وَلَا يَتَأَجَّلُونَهُ.

Bize Ebû Muhammed b. el-Hasen b. Alûye el-Kattân haber verdi, bize Halef b. Hişâm el-Bezzâr haber verdi, bize Hâlid b. Abdillâh el-Vâsîtî haber verdi, Humeyd el-A'rac'dan, Muhammed b. el-Münkedir'den, Câbir b. Abdillâh dedi ki:

Bir gün biz Kur'ân okurken ve içimizde Arap olanlar ve olmayanlar da olduğu halde Allah'ın elçisi yanımıza geldi. Biraz dinlendi ve şöyle buyurdu:

“Okuyun! Hepsi güzel. Düzgün attıkları ok gibi düzgün Kur'ân okuyacak bir topluluk gelecek ki onu (sevabını) aceleyle bu dünyadayken isteyecek ve geciktirmek istemeyecekler.”¹⁵¹

Görüldüğü üzere rivâyette sözün sahibi Hz. Peygamber'dir. Dolayısıyla buradaki rivâyet merfûdur.

Âcurrî, hadisleri “mânen”* de rivâyet etmiştir. Merfû hadise örnek olarak yukarıda verdiğimiz rivâyet aynı zamanda Âcurrî'nin, hadisleri mânen de rivâyet ettiğine örnek olarak zikredilebilir. Nitekim bu hadisi tahrir eden Ebû Dâvud'da hadisin metin kısmı şu şekildedir:

اقْرَأُوا فَكُلُّ حَسَنٌ، وَسَيِّئَاتِي أَقْوَامٌ يُقِيمُونَهُ كَمَا يُقَامُ الْقِدْحُ، يَتَعَجَّلُونَهُ وَلَا يَتَأَجَّلُونَهُ.

Görüldüğü üzere Ebû Dâvud, hadisi aynı manaya gelen farklı lafızlarla nakletmiştir.* Bu durumda Âcurrî; metindeki (جاء) fiili yerine (أتى) fiilini, (أقوام) çoğul lafzının yerine müfred halini ve (يقام) fiilinin yerine de kelimenin malum sigasını kullanmıştır.

Mevkûf hadise de şu rivâyeti verebiliriz:

حدثنا الفريابي، ثنا منجاب بن الحارث، ثنا أبو الأحوص، عن هارون بن عنترة، عن أبيه، قال:

¹⁵¹ Süleyman b. el-Eşâs b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvud, Salât, 135; Âcurrî, **Ahlâku Haméleti'l-Kur'ân**, s. 71, 72, (31 nolu hadis).

* Hadisin aynı manadaki farklı lafızlarla rivayet edilmesidir.

* Bkz. 151. dipnot. Elbânî bu rivâyet için sahihtir demiştir.

قلت لابن عباس: أيُّ العمل أفضل؟ قال:

ذكر الله أكبر، وما جلس قوم في بيت من بيوت الله، يدرسون فيه كتاب الله، ويتعاطونه بينهم، إلا أظلتهم الملائكة بأجنحتها، وكانوا أضياف الله ما داموا فيه حتى يخوضوا في حديث غيره.

Bize Firyâbî haber verdi, bize Müncâb b. el-Hâris haber verdi, bize Ebu'l-Ahves haber verdi, Hârûn b. Antera'dan, babasından, dedi ki:

“İbn Abbâs (ra)’a “hangi amel en faziletlidir?” diye sordum. Dedi ki:

En büyüğü Allah’ı zikretmektir. Bir kavim Allah’ın evlerinden birisinde oturup da Allah’ın kitabını ders olarak okusalar ve aralarında bilgi alışverişi yapsalar, melekler onları kanatlarıyla gölgeler ve başka bir söze dalmadıkları sürece Allah’ın misafiridirler.”¹⁵²

Bu rivâyette sözün sahibi sahâbeden Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88)’tır. Dolayısıyla rivâyet mevkûftur.

Maktû hadise ise şu rivâyeti zikredebiliriz:

قال: وسمعت الفضيل يقول:

إنما أنزل القرآن ليعمل به، فاتخذ الناس قراءته عملاً، أي ليحلوا حلاله ويحرموا حرامه، ويقفوا عند متشابهه.

Abdussamed b. Yezîd dedi ki: Fudayl b. Iyâd’ın şöyle dediğini işittim:

“Kur’ân kendisiyle amel edilsin diye inmiştir. Yani helali helal, haramı haram olarak bilinsin diye. Fakat insanlar onu okumayı amel edindiler ve müteşâbih ayetler üzerinde durdular.”¹⁵³

Bu rivâyette de sözün sahibi tebeu’t-tâbiînden Fudayl b. Iyâd (ö. 187/803)’dır. Dolayısıyla rivâyet maktûdur.

¹⁵² Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, a.g.e., Cilt 7, s. 135; Âcurrî, **Ahlâku Hameleti'l-Kur’ân**, s. 54, 55, (22 nolu hadis).

¹⁵³ Rivâyetin arapça sened kısmında râvî Abdussamed b. Yezîd’in ismi geçmemektedir. Ancak adı zikredilmeyen râvînin Abdussamed b. Yezîd olduğu anlaşılmaktadır. Zira eserde bu rivâyet önceki iki rivâyetin aynı olup ilk ikisinde adı geçen râvînin üçüncüde adı tekrar geçmemiştir. Bkz. Âcurrî, **Ahlâku Hameleti'l-Kur’ân**, s. 75, 76, (40, 41, 42 nolu hadisler). Bu rivâyet önemli hadis kaynaklarında geçmemektedir.

Âcurrî'nin rivâyet ettiği pek çok hadis Buhârî, Müslim (ö. 261/875) ve Tirmizî (ö. 279/892) gibi önemli hadis kaynaklarında da yer almaktadır. Ayrıca buna Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Abdurrezzak es-San'ânî, Şâfiî, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Nesâî, İbn Mâce, İbn Hibbân, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî (ö. 219/834), Bezzâr (ö. 292/905), Ebû Ya'lâ el-Mevsilî (ö. 307/919), İbnu'l-Cârûd (ö. 307/919-20), Taberânî, Ferrâ el-Begavî (ö. 516/1122), Beyhâkî (ö. 458/1066) gibi pek çok muhaddisin eserleri de dâhildir.¹⁵⁴ Buna örnek olarak şu hadisi verebiliriz:

Ebû Hureyre (ra)'den rivâyetle Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

“Yedi kişi vardır ki, Allah'ın gölgesinden başka hiçbir gölgenin olmadığı günde Allah onları kendi gölgesinde gölgelendirecektir (koruyacaktır): Adaletli yönetici, rabbine ibadet ederek yetişen ve buna ölünceye kadar devam eden genç, تنها bir yerde Allah'ı zikredip korkusundan gözyaşı döken kişi, arkadaşı ile karşılaştığında ve ayrıldığında ona:

“Vallahi muhakkak ki ben seni Allah azze ve celle için seviyorum” diyen kişi, camiye dönünceye kadar kalbi camilerden ayrılmayan kişi, sağ elinin verdiği sadakayı sol elinin hissetmeyeceği kadar gizli tutan kişi, kendisini arzulayan mevki sahibi güzel bir kadına:

“Ben alemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım” diye karşılık veren kişi.”¹⁵⁵

Âcurrî bu hadisle alakalı olarak şöyle söylemektedir:

“Burada zikredilen herkesin vasıflarını bir bir resmettim. Allah dilerse onu kavramak isteyen anlar. Muhakkak ki bu şerefli hadis Allah'a kulluk eden herkesi edeplendirmektedir. Ancak akıl sahibi bununla amel edip yorulur ve ancak cahil kimse bundan yüzünü döner.”¹⁵⁶

Âcurrî'nin rivâyet ettiği hadislerin hem kendinden önceki hem sonraki önemli hadis kaynaklarında geçmesi onun pek çok muhaddisle münasebetini ortaya koymaktadır. Denilebilir ki Âcurrî kendinden önceki ve sonraki dönemlerden kopuk bir muhaddis olmamıştır. Tüm bunlar onun muhaddislik yönünü bize göstermesi bakımından önemlidir. Onun nasıl bir muhaddis olduğunu Zehebî şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

¹⁵⁴ Bkz. Âcurrî, *Kitâbu'l-Erbaîne Hadîsa*, Âcurrî, *es-Semânûn*, vd.

¹⁵⁵ Buhârî, Ezan, 36; Tirmizî, Zühd, 53; Âcurrî, *Kitâbu'l-Erbaîne Hadîsa*, s. 192, 193 (39 nolu hadis).

¹⁵⁶ Âcurrî, *Kitâbu'l-Erbaîne Hadîsa*, s. 194.

“Âcurrî; imam, muhaddis, kudve, Haremu’ş-Şerîf’in şeyhi, samimi, hayırlı, âbid, sâhibu’s-sünne, sünnetin takipçisi ve güzel eserler sahibidir.”¹⁵⁷

Âcurrî her ne kadar bu yönleriyle mütesâhil muhaddislerin nazarında iyi bir muhaddis konumunda zikredilmişse de usûle dair bir eser telif etmemiş, rivâyet ettiği hadisleri de usûl açısından ele almamış, sened ve metin üzerinde irdeleyici bir yaklaşım sergilememiştir. Dolayısıyla kendisi de mütesâhil bir muhaddis olan Âcurrî, bir usûlcüden öte derlemeci ve rivâyet ehli birisidir. Bu açıdan eserlerinde hadisçilik yönü zayıf, rivâyetçi yönü ise kuvvetli olarak kendini göstermektedir.

Genel anlamda Âcurrî’nin eserlerinde nakledilen bazı rivâyetlere baktığımızda “ahberana Ebû Bekr” ya da “Kâle Muhammed b. Huseyn” şeklinde hadis nakledildiği ya da Âcurrî’ye ait bir haberin nakledildiği görülmektedir.¹⁵⁸ Bu da Âcurrî’nin, eserlerini imlâ yoluyla talebelerine yazdırdığını ya da bizzat talebelerinin, bu eserleri hocalarının derslerinden hareketle yazdıklarını göstermektedir.

2.1.4. Âcurrî’nin Bazı Hadis Meselelerine Yaklaşımı

Âcurrî yaşadığı dönemin ilmi meseleleri karşısında bigâne kalmamış, tartışıla gelen bazı hadis meseleleri hususunda görüşlerini belirtmiştir. Âcurrî’nin kendi görüşlerini belirttiği meseleler hadis ve kelâm ilminin ortak konularıdır.

2.1.4.1. Ru’yetullâh

Ru’yet, bazı Kur’ân ayetlerinin ve Hz. Peygamber’den rivâyet edilen bazı hadislerin işaretiyle Allah’ın kıyamet günü mü’minler tarafından gözle görülmesidir. Sünnet ehline mensup müfessir, muhaddis ve mütekellimler, ayet ve hadislere dayanarak mü’minlerin ahirette Allah’ı göreceklerini ispat etmeye çalışmışlardır. İslâm dünyasında azınlığı teşkil eden, önderliğini Mu’tezile’nin yaptığı Havâric ve bazı Mürcie fırkaları ise, ayetlerin zahir manalarını tevil ederek Allah’ın görülmesinin imkânsız olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁵⁹

Âcurrî’nin ru’yetullah ile alakalı fikirlerini kendisinin bu hususta kaleme aldığı “*et-Tasdîk bi’n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fi’l-Âhira*” adlı kitabında görmekteyiz. Âcurrî

¹⁵⁷ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, Cilt 16, s. 133, 134.

¹⁵⁸ Bkz. Âcurrî, *Kitâbu Fadlu Kiyâmi’l-Leyl ve’t-Teheccüd*, s. 115; Âcurrî, *Kitâbu’ş-Şerîa*, vd.

¹⁵⁹ Ebû Saîd Osman b. Saîd b. Hâlid ed-Dârimî, *Nakzu Ebî Osman b. Saîd ale’l-Merîsi*, Riyad: Mektebetu’r-Reşid, 1998, Cilt 1, s. 361-368; Talat Koçyiğit, *Kur’an ve Hadiste Ru’yet Meselesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974, s. 7.

mü'minlerin kıyamet günü Allah'ı göreceklerini, küfür ehlinin ise Allah'ın ru'yetinden mahrum olacağını söylemektedir. Bu hususa iman etmek vacip, iman etmemek Kur'ân'ı, sünneti, sahâbe sözünü kabul etmemektir.¹⁶⁰ Onun delil olarak zikrettiği birkaç ayetten biri şudur:

Allah şöyle buyurmuştur:

“O'na kavuşacakları gün müminlere esenlik dileği selâmdır. (Allah) onlar için cömertçe bir mükafat hazırlamıştır.”¹⁶¹

Âcurrî'nin Ru'yetullâh meselesi hakkında delil olarak zikrettiği hadislerden bir tanesi ise şudur:

حدثنا جعفر بن محمد الفريابي، حدثنا محمد بن أبي عمر المكي، حدثنا سفيان بن عيينة، عن سهيل بن أبي صالح،

عن أبيه، عن أبي هريرة، قال: قالوا:

يا رسول الله هل نرى ربنا عز وجل يوم القيامة؟ قال: هل تضارون في رؤية الشمس في الظهيرة ليست في

سحابة؟ قالوا: لا، قال: فهل تضارون في رؤية القمر ليلة البدر ليس في سحابة؟ قالوا: لا، قال: فوالذي نفسي بيده لا

تضارون في رؤية ربكم عز وجل إلا كما تضارون في رؤية أحدهما.

Bize Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî haber verdi, bize Muhammed b. Ebî Ömer el-Mekkî haber verdi, bize Süfyân b. Uyeyne haber verdi, Süheyl b. Ebî Sâlih'ten, babasından, Ebû Hureyre'den, Dedi ki: Dediler ki:

“Ey Allah'ın Rasûlü! Kıyamet günü Cenâb-ı Hakk'ı görecek miyiz? Dedi ki: Öğle vakti bulut yokken güneşi görmekte bir sakınca var mı? Dediler ki: Hayır. Dedi ki: Dolunay gecesi bulut yokken ayı görmekte bir sakınca var mı? Dediler ki: Hayır. Dedi ki: "Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, onlardan birini görmekte zorluk çekmedikçe, Aziz ve Celil olan Rabbinizi görmekte zorluk çekmezsiniz.”¹⁶²

Âcurrî bu konuya delil olabilecek başka ayet ve hadisler de zikretmiştir. Ancak onun konuya dair görüş ve delillerini anlama noktasında bu kadarı yeterli olduğundan diğerlerini ayrıca zikretmedik.

2.1.4.2. Halku'l-Kur'ân

Halku'l-Kur'ân, Kur'ân'ın yaratılmış olup olmadığıyla alakalı tartışma konusu olan hadis meselelerinden biridir.

¹⁶⁰ Âcurrî, *et-Tasdîk bi'n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fi'l-Âhira*, s. 34-38; Âcurrî, *Kitâbu's-Şerîa*, s. 204-207.

¹⁶¹ Ahzâb 33/44.

¹⁶² Ebû Dâvud, Sünnet, 20; Âcurrî, *et-Tasdîk bi'n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fi'l-Âhira*, s. 62.

II. (VIII.) yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan ancak Mu'tezilî âlim İbn Ebî Düad'ın Abbâsî idaresinde yetki sahibi olmasının ardından farklı bir boyut kazanan bu itikadî mesele üzerinde tartışmalar çok olmuştur. Mu'tezilî âlimler Kur'ân'ın lafzen ve mânen mahlûk olduğunu ileri sürüp bu görüşlerini temellendirecek aklî ve naklî deliller ortaya atmışlardır. Ehl-i Hadis ise Kur'ân'ın Allah kelâmı olup mahlûk olmadığını, Kur'ân'ın mahlûk olduğunu söylemek ile onun bir beşer sözü olduğunu söylemek arasında farkın olmadığını, "Kur'ân mahlûktur" demenin küfür "mahlûk değildir" demenin bid'at olduğunu beyan etmiştir.¹⁶³

Âcurrî bu meselede de Ehl-i Hadis gibi görüş beyan etmiştir:

"Kur'ân Allah kelâmı olup mahlûk değildir. Her kim onun mahlûk olduğunu iddia ederse küfre girmiştir."¹⁶⁴

Âcurrî'nin bu meseleye delil olarak zikrettiği ayetlerden biri şöyledir:

Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Ve eğer müşriklerden biri senden korunma isterse Allah'ın kelâmını duymasına fırsat vermek için onu koruma altına al, sonra onu kendi güvenlik bölgesine ulaştır. Bu uygulama onların bilmeyen bir topluluk olmalarından dolayıdır."¹⁶⁵

Hadisten zikrettiği delillerden biri de şöyledir:

أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحِ الْبُخَارِيِّ قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ لَيْثِ بْنِ أَبِي سَلَيْمٍ، عَنْ سَلْمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ أَبِي الرَّعَاءِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هَانِيٍّ قَالَ: قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ:

الْقُرْآنُ كَلَامُ اللَّهِ فَلَا تَصْرَفُوهُ عَلَى آرَائِكُمْ.

Bize Ebû Muhammed Abdullah b. Sâlih el-Buhârî tahdis etti, dedi ki: bize Osman b. Ebî Şeybe tahdis etti, dedi ki: bize Cerîr tahdis etti, Leys b. Ebî Süleym'den, Seleme b. Kuheyl'den, Ebu'z-Za'râ Abdillâh b. Hâni'den, dedi ki: Ömer b. Hattâb şöyle demiştir:

"Kur'ân Allah kelâmıdır. O yüzden kendi görüşlerinize göre hareket etmeyin."¹⁶⁶

¹⁶³ Dârimî, a.g.e., Cilt 1, s. 524-529.

¹⁶⁴ Âcurrî, *Kitâbu'ş-Şerîa*, s. 63.

¹⁶⁵ Tevbe, 9/6.

¹⁶⁶ Âcurrî, *Kitâbu'ş-Şerîa*, s. 64. Bu rivâyet önemli hadis kaynaklarında yer almamaktadır.

2.1.4.3. Şefaât

Şefaât: “Kıyamet gününde Peygamberlerin ve kendilerine izin verilen sâlih kulların müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunmasıdır.”¹⁶⁷

Şefaât hususunun kayırmacılık olduğunu dolayısıyla ahirette şefaatin olmadığını savunanlar olduğu gibi, bu meselenin Kur’ân ve hadislerde belirgin halde geçtiğini, ahirette şefaatin olacağını savunanlar da olmuştur. Bazen de bu husustaki tartışmalar şefaât kavramının mahiyeti üzerinde yapılmıştır.

Âcurrî şefaate iman etmenin vacip olduğunu, enbiya, ulema ve şühedanın şefaâtlarının hak olduğunu, onu inkâr eden kimsenin ateşe gireceğini ve oradan çıkamayacağını, onu yalanlayanın te’vilde hata ettiğini savunmaktadır.¹⁶⁸

Âcurrî şefaate delil olarak ayyet ve hadisler zikretmiştir. Zikrettiği ayetlerden biri şudur:

“Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olarak teheccüd namazı kıl ki rabbın seni Makâm-ı Mahmud’a eriştirsin.”¹⁶⁹

Zikrettiği hadislerden biri de şöyledir:

İmrân b. Husayn (ra)’dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

“Allah Muhammed (sav)’in şefaati ile bir kavmi ateşten çıkarır, ardından o kavmi cennete koyar ve cennet ehli onlara “cehennem ehli” derler.”¹⁷⁰

Âcurrî bu hadis meseleleri dışında nüzul-ü Îsâ, deccâl, kabir azabı, kader gibi birçok konuyu da zikretmiş; haber-i vâhid, insan fiilleri konularını ise zikretmemiştir.

2.1.5. İtikadi/Fıkhî Mezhebi ve Tabakası

Âcurrî, itikadi mezhep olarak Ehl-i Sünnet akidesine mensuptur. Hz. Peygamber’in, ashâbının ve onların yolundan gidenlerin yolunu tutmuş (sevâdu’l-a’zam), sünnet ve cemaatin ihyasına çalışmıştır. O, ümmet olarak her daim farklı fırkalara ayrılmaktan sakınma yolunu tutmuş, bununla beraber Allah’ın kulları arasında ihtilafların olmasının

¹⁶⁷ Azat Toktonaliev, “Ayet ve Hadisler Bağlamında Şefaât Kavramı”, *Akademiar Dergisi*, Sayı 7, 2019, s. 164.

¹⁶⁸ Âcurrî, *Kitâbu’ş-Şerîa*, s. 269, 272-285.

¹⁶⁹ İsrâ 17/79.

¹⁷⁰ Buhârî, Rikak, 51; Âcurrî, *Kitâbu’ş-Şerîa*, s. 269 (854 nolu hadis).

kaçınılmaz bir durum olduğuna da değinmiştir.¹⁷¹ İtikad alanında telif ettiği “*Kitâbu’ş-Şerîâ*” adlı eserinde bu konulara dair hususi başlık atarak bazı ayet ve hadisleri de delil olarak zikretmektedir.

Âcurrî’nin fikhî mezhep olarak hangi mezhebe mensup olduğu konusu ise ihtilafıdır. Tarihçilerin bazısı onun Şafiî mezhebinden olduğunu söylerken bazısı da Hanbelî mezhebinden olduğunu söylemektedir.

İbn Hallikân (ö. 681/1281) “*Vefeyatu’l-A’yân*” adlı eserinde ve Yâkût el-Hamevî de “*Mu’cemu’l-Buldân*” adlı eserinde Âcurrî’nin Şafiî mezhebinden olduğunu söylemektedir.¹⁷² İbnu’l-İmâd (ö. 1089/1679) ise “*Şezerâtu’z-Zehab*” adlı eserinde onun Hanbelî mezhebinden olduğunu ve Şafiî mezhebenden olduğu yönünde de (delilsiz) iddiaların olduğunu söyler.¹⁷³ Yine onun Bağdat’ta iken Şafiî mezhebenden olduğu ancak Mekke’ye irtihal edip Haremu’ş-Şerîf’in şeyhi olduktan sonra Hanbelî olduğu yönünde de iddialar mevcuttur.¹⁷⁴ Tüm bunların dışında onun hiçbir mezhebe bağlı olmadığı, bilakis parlak bir müçtehid olduğu şeklinde bilgiler de mevcuttur.¹⁷⁵

Âcurrî’nin büyük bir âlim olduğu muhakkaktır. Onun fıkıh ilmindeki şer’î-ameli hükümlerde takip ettiği istinbat metotlarına* baktığımızda onun bir müçtehid olduğu görüşü ağır basmaktadır. Ancak buna rağmen onun müçtehid ya da önceleri Şafiî iken, Mekke’ye taşınmasının ardından Hanbelî olduğunu söyleyebileceğimiz kesin bir tespit yoktur. Şu kadarını söyleyebiliriz ki; onun Şafiî ya da Hanbelî mezhebenden birine mensup olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bununla alakalı incelediğimiz kaynaklarda Şafiî mezhebenden olduğunu söyleyenlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bunlara rağmen yine de kesin bir tespit yapılamamıştır. Dolayısıyla Âcurrî’nin mezhebi meselesi tartışmaya açıktır.

¹⁷¹ Âcurrî, *Kitâbu’ş-Şerîâ*, s. 9-12.

¹⁷² Yâkût el-Hamevî, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 51; İbn Hallikân, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 294.

¹⁷³ İbnu’l-İmâd *a.g.e.*, Cilt 4, s. 317.

¹⁷⁴ Hafâcî, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁷⁵ Âcurrî, *Kitâbu’ş-Şerîâ*, s. 5.

* Âcurrî Kur’ân’ı Kerim, Sünnet, İcma, Kıyas, Sahâbe Kavli ve Örf’ü, hüküm istibatında kaynak olarak kullanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hafâcî, *a.g.e.*, s. 51-79.

Âcurrî'nin hangi tabakadan olduğu konusuna gelince Zehebî'nin sınıflandırmasıyla o, muhaddisler tabakasında vefatı h. 349'dan 370'e kadar olan muhaddisler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Âcurrî "on üçüncü" tabakada yer almaktadır.¹⁷⁶

2.1.6. Hocaları ve Talebeleri

Bir ilim ehlinde kendisinde tesir bırakan bazı unsurların olduğu muhakkaktır. Bu unsurları ortaya koyabilmek ve onun hakkında her yönden araştırma yapmak onu tanıyabilmek adına önemli bir girişim olacaktır. Bu açıdan bir muhaddisin ders aldığı hocalarını ve ders verdiği talebelerini öğrenmek de onun hadis yönünü ortaya koyan bu girişimlerden biridir.

Âcurrî'nin hocaları ve talebeleri deyince akla tüm ders aldığı ve verdiği kişiler gelse de bizim buradaki kastımız, öncelikle hadis rivâyeti aldığı hocaları ve kendisinden hadis rivâyet eden talebeleridir. Yoksa diğer ilimlerde kendisinin yanlarında ders aldığı hocaları elbette vardır. Nitekim kendisinin Bağdat ulemasının elinde yetiştiğini ifade etmiştik. Âcurrî'nin hadis dışındaki ilimlerde hocalarından faydalanması çok öncedendir.

Kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarıyla Âcurrî'nin kendilerinden ders aldığı ve hadis rivâyet ettiği 80 hocası vardır. Âcurrî'nin hocaları, isim ve künyeleriyle şunlardır:

2.1.6.1. Hocaları

Ebû Müslim el-Keccî el-Basrî, İbrahim b. Abdillâh b. Müslim (ö. 292/904); Ebu'l-Kâsım el-Kutey'î, İbrahim b. Muhammed b. el-Heysem en-Nâkîd (ö.?). Ebû İshâk el-Cevzî, İbrahim b. Mûsa et-Tevzî (ö. h. 303 veya 304); Ebû Ca'fer et-Tenûhî, Ahmed b. İshâk b. el-Behlûl b. Hisân el-Kâdî (ö. h. 317); Ebû Abdillâh es-Sûfî, Ahmed b. el-Hasen b. Abdilcebbar b. Raşid el-Bağdâdî (ö. h. 306); Ebû Ca'fer el-Bürde'î, Ahmed b. Hâlid (ö. h. 317); Ebu'l-Abbâs el-Uşnânî el-Mukrî, Ahmed b. Sehl b. el-Feyruzân (ö. h. 307); Ebû Abdillâh İbn Ebî Avf el-Bezûrî, Ahmed b. Abdirrahman b. Merzûk b. Atiye (ö. h. 297); Ebû Bekr es-Sicistânî, Ahmed b. Abdillâh b. Seyf b. Saîd (ö.?). Ebu'l-Abbâs eş-Şeybânî, Ahmed b. İsâ b. es-Sikkîn b. İsâ b. Feyrûz el-Beledî (ö. h. 322 veya 323); Ebû Saîd İbnu'l-A'râbî, Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd b. Bişr b. Dirhem el-Basrî (ö. h. 231); Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, Ahmed b. Muhammed b. Şahin (ö. h. 301); Ebû Bekr es-

¹⁷⁶ Zehebî, *el-Muîn fî Tabakâti'l-Muhaddisîn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1992, s. 115, 116.

Saydelânî, Ahmed b. Muhammed (ö.?).; Ebu'l-Abbâs el-Kattân, Ahmed b. Mûsa b. Zancûye (ö. h. 304); Ebû Ca'fer el-Halvânî, Ahmed b. Yahya b. İshâk (ö. h. 296); Ebû Yakup el-Enmâtî, İshâk b. İbrahim b. Ebî Hisân (ö. h. 302); Ebu'l-Kâsım el-Lühâmî, Bedr b. el-Heyssem b. Halef b. Raşid el-Kâdî el-Kûfî (ö. h. 316 veya 317); Ebû Muhammed el-Kattân, Benân b. Ahmed b. Alûye (ö. h. 300'den sonra); Ebû Muhammed b. Bezzâz, Ca'fer b. Ahmed b. Âsım ed-Dımeşkî (ö. h. 307); Ebû Abdillâh el-Kazvinî, Ca'fer b. İdris (ö. takriben h. 310); Ebu'l-Fadl es-Sandelî, Ca'fer b. Muhammed b. Yakup (ö. h. 318); Ebû Bekr el-Firyâbî, Ca'fer b. Muhammed b. el-Hasen b. el-Mustefâd et-Türkî (ö. 301/913); Ebu'l Abbâs el-Belhî, Hamid b. Muhammed b. Şuayb b. Züheyr el-Mukrî (ö. h. 309); Ebû Ali ed-Dekkâk, el-Hasen b. el-Habbâb b. Mahled b. Mahbûb el-Mukrî (ö. h. 301); Ebû Ali es-Sukkerî, el-Hasen b. Zekeriya b. Esed (ö.?).; Ebû Muhammed el-Kattân (İbn Alûye), el-Hasen b. Ali b. Muhammed b. Süleyman (ö. h. 298); Ebû Saîd el-Cessâs, el-Hasen b. Ali b. İsmail (ö. h. 301); Ebû Ali el-Ensârî, el-Hasen b. Muhammed b. Şu'be (ö. h. 313); Ebû Ali el-Hurekî, el-Huseyn b. Abdillâh b. Ahmed (ö. h. 299); Ebu't-Tayyib el-Herevî, el-Huseyn b. Ali (ö.?).; Ebû Abdillâh el-Ensârî, el-Huseyn b. Muhammed b. Muhammed b. Ufeyr b. Muhammed b. Ebî Hasme (ö. h. 315); Ebû Muhammed el-Ukberî, Halef b. Amr b. Abdirrahman b. İsâ (ö. h. 296); Ebû Abdillâh ez-Zübeyr, ez-Zübeyr b. Ahmed b. Süleyman el-Esedî (ö. h. 317 veya 320); Ebu'l-Abbâs el-Vâsıtî, Sehl b. Ahmed b. Osman b. Mahled (ö.?).; Ebu'l-Fadl el-Kutey'î, el-Abbâs b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî Şahme (ö. h. 311); Ebû Hubeyb b. el-Kâdî el-Beretî, el-Abbâs b. Ahmed b. Muhammed b. İsâ (ö. h. 308); Ebu'l-Fadl en-Nesâî, el-Abbâs b. Ali b. el-Abbâs b. Vâdih (ö.?).; Ebu'l-Fadl eş-Şekelî, el-Abbâs b. Yusuf (ö. h. 314); Ebû Muhammed el-Fârisî, Abdurrahman b. Esed (ö.?).; Ebû Şuayb el-Umevî el-Harrânî, Abdullah b. el-Hasen b. Ahmed b. Ebî Şuayb (ö. h. 295); Ebû Bekr b. Ebî Dâvud es-Sicistânî (İbn Ebî Dâvud), Abdullah b. Süleymân b. el-Eş'as el-Ezdî; Ebû Muhammed el-Buhârî, Abdullah b. Sâlih b. Abdillâh b. ed-Dahhâk (ö. h. 305); Ebu'l-Abbâs es-Sukkerî, Abdullah b. Sakr b. Nasr b. Mûsa (ö. h. 302); Ebû Muhammed et-Tayâlisî, Abdullah b. el-Abbâs b. Ubeydillâh (ö. h. 308); Ebû Bekr en-Nisâbûrî, Abdullah b. Muhammed b. Ziyâd b. Vâsıl b. Meymûn el-Fukeyhe (ö. h. 324); Ebû Bekr el-Kattân, Abdullah b. Muhammed b. Abdilhamid el-Vâsıtî (ö.?).; Ebu'l-Kâsım el-Begavî, Abdullah b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzübân (ö. 317/929); Ebu'l-Kâsım el-Ataşî, Abdullah b. Muhammed b. Abdûs (ö. h. 317); Ebû Muhammed el-Berberî, Abdullah b. Muhammed b. Nâciye (ö. 301/914); Ebu'l-

Hasen el-Muhrimî, Ali b. İshâk b. İsâ b. Zatiya (ö. h. 306); Ebu'l-Hasen el-Kattân, Ali b. Hasnûye (ö. h. 300); Ebû Ubeyd el-Kâdî (İbn Harbûye), Ali b. Huseyn b. Harb b. İsâ (ö. h. 319); Ebû Hafs es-Sekatî, Ömer b. Eyyûb b. İsmail b. Mâlik el-Bağdâdî (ö. h. 303); Ebû Hafs ya da Ebû Hufeys el-Kâdî, Ömer b. el-Hasen b. Nasr b. Turhân el-Halebî (ö. h. 306); Ebû Bekr el-Karâtîsî, Ömer b. Sa'd b. Abdirrahman (ö.?). Ebû Ömer el-Bezzâz, Ömer b. Sehl b. Mahled (ö.?). Ebû Hafs el-Kaflânî, Ömer b. Muhammed b. Bekkâr (ö. h. 308); İsâ b. Süleyman b. Abdilmelik el-Kureşî, Verrâk Dâvud b. Reşîd (ö. h. 310); Ebu Bekr el-Mutarriz, Kâsım b. Zekeriya b. Yahya el-Mukrî (ö. h. 305); Ebû Abdillâh es-Suvânî, Muhammed b. Ahmed b. Mûsa el-Mesîsî (ö. h. 309); Ebû Bekr el-Askerî, Muhammed b. Ahmed b. Hârûn el-Fukeyhe (ö. h. 325); Ebû Bekr el-Bündâr, Muhammed b. İsmail b. Ali b. en-Nu'mân b. Raşid el-Buslânî (ö. h. 311); Ebû Ca'fer el-Mevsilî, Muhammed (İbnu'l-Hasen) b. Hârûn b. Budeynâ (ö. h. 308); Ebû Ca'fer el-Uşnânî, Muhammed b. el-Huseyn b. Hafs b. Ömer el-Has'amî el-Kûfî (ö. h. 315); Ebû Bekr el-Herevî, Muhammed b. el-Huseyn b. Sâlih (ö.?). Ebû Bekr el-Kattân, Muhammed b. el-Huseyn b. Şehriyâr el-Belhî (ö. h. 305 veya 306); Ebû Ca'fer el-Ukberî, Muhammed b. Sâlih b. Zerîh b. Hakîm b. Hürmüz (ö. h. 306 veya 307 veya 308); Ebû Nasr el-Fellâs, Muhammed b. Kürdî (ö.?). Ebû Bekr el-Cevherî, Muhammed b. Leys b. Muhammed b. Yezîd (ö. h. 297 veya 299); Ebû Bekr el-Ezdî el-Vâsî, Muhammed b. Muhammed b. Süleyman b. el-Hâris b. Abdirrahman İbnu'l-Bâğandî (ö. 312/925); Ebû Abdillâh el-Attâr, Muhammed b. Mahled b. Hafs ed-Dûrî (ö. h. 331); Ebû Bekr İbnu'l-Mücedder, Muhammed b. Hârûn b. Hamid el-Bey' (ö. h. 312); Ebû Bekr el-Mervezî, Muhammed b. Yahya b. Süleyman b. Zeyd b. Ziyâd (ö. h. 298); Ebû Saîd el-Cenedî, el-Mufaddal b. Muhammed b. İbrahim b. Mufaddal b. Saîd b. Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bi (ö. 308/920); Ebû Müzâhim el-Hâkânî, Mûsa b. Ubeydillâh b. Yahya b. Hâkân; Ebû Umran el-Mekârî, Mûsa b. Hârûn b. Abdillâh b. Mervân (ö. h. 294); Ebû Ahmed eş-Şitavî (İbnu'l-Mikrâd), Hârûn b. Yusuf b. Hârûn b. Ziyâd et-Tâcir (ö. h. 303); Ebû Zekeriya el-Hinnâ, Yahya b. Muhammed b. el-Buhterî (ö. h. 299); Ebû Muhammed Mevlâ Ebî Ca'fer el-Mansûr, Yahya b. Muhammed b. Sâad b. Kâtib (ö. h. 318); Ebû Muhammed el-Basrî el-Kâdî, Yusuf b. Yakup b. İsmail b. Hammâd b. Zeyd b. Dirhem (ö. h. 297).¹⁷⁷

¹⁷⁷ Âcurrî, *Kitâbu'l-Erbaine Hadîsa*, s. 13-25; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm*, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2001, Cilt 2, s. 243; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Cilt 16, s. 134.

Bunların hepsini tanıtmak çalışmanın sınırlarını aşacağından önemli olanları tanıtmaya çalışacağız:

2.1.6.1.1. Ebû Müslim el-Keccî (ö. 292/904)

Tam adı Ebû Müslim el-Keccî el-Basrî İbrahim b. Abdillâh b. Müslim'dir. "el-Keşşî" olarak da anılmaktadır.¹⁷⁸ Âcurrî'nin en büyük hocalarından biri olan Keccî, hadis usulünde büyük bir âlim, hâfız*, şeyh, "âlî isnad"* sahibi, soylu ve insanların, etrafında dolup taşıdığı bir muhaddis idi.¹⁷⁹

Keccî'nin hadis rivâyetinde bulunduğu hocalarının birkaçı şunlardır: Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî (ö. 215/830), Abdurrahman b. Hammâd b. eş-Şa'bî (ö.?), Ali b. Medînî (ö. 234/848-49), Haccâc b. Minhâl el-Enmatî (ö.?) ve Ebû Âsım en-Nebîl (ö. 212/828).

Kendisinden hadis dinleyip rivâyet edenlerden birkaçı ise şunlardır: Ebu'l-Kâsım el-Begavî ve Taberânî.

"*Kitâbu's-Sünen*" sahibi olan Keccî Darekutnî, Mûsa b. Hârûn, Abdülganî b. Saîd (ö. 409/1018) gibi münekkitler tarafından "sadûk"* ve "sika"* olarak değerlendirilmiştir. Keccî 17 Muharrem 292 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiş, cenazesi Basra'ya götürülerek orada defnedilmiştir.¹⁸⁰

2.1.6.1.2. Ebû Bekr el-Firyâbî (ö. 301/913)

Âcurrî'nin kendisinden hadis rivâyetinde bulunduğu önemli muhaddislerden biri de Ebû Bekr Cafer el-Firyâbî'dir. Aslen Türk olan Firyâbî, 207/822 senesinde Horasan'da doğmuştur. Hicri 224 senesinde 17 yaşında olduğu halde hadis yazmaya başlayan Firyâbî birçok hocadan hadis dinlemiştir.¹⁸¹

¹⁷⁸ Sem'ânî, **a.g.e.**, Cilt 5, s. 78.

* 100.000 hadisi ezberleyip isnadını ve râvîlerin cerh-ta'dil durumlarını bilen muhaddis için kullanılır.

* Râvî sayısı diğer isnadlardaki râvî sayısından daha az olan isnaddır. Bununla Hz. Peygamber'e yakınlığın daha iyi derecede olduğu kastedilir.

¹⁷⁹ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, Cilt 13, s. 423.

* Râvinin güvenilir olduğunu ifade eden hadis kavramlarından biridir.

* Adâlet ve zabt sıfatlarına sahip olan râvinin güvenilirliğini ifade eden hadis kavramıdır.

¹⁸⁰ Suyûtî, **Tabakâtu'l-Huffâz**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403, Cilt 1, s. 276.

¹⁸¹ Suyûtî, **Tabakâtu'l-Huffâz**, Cilt 1, s. 305.

Firyâbî Kuteybe b. Saîd (ö. h. 240), Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Ali b. el-Medînî gibi önemli hocalardan hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden hadis rivâyet edenlerin birkaçı da şöyledir: Taberânî ve Râmhürmüzî.

Hadis ilminde ma'rife ve fehm ehlerinden olan önemli muhaddislerden birisidir. Onun günümüze ulaşan birkaç eseri ise şöyledir: *Kitâbu'l-Kader*, *Delâilu'n-Nubuvve* ve *Kitâbu Fezâili'l-Kur'ân*. Firyâbî 4 Muharrem 301 tarihinde vefat etmiştir.¹⁸²

2.1.6.1.3. Ebû Bekr b. Ebî Dâvud es-Sicistânî (ö. 316/929)

Âcurrî'nin kendisinden hadis rivâyet ettiği en önemli hocalarından birisi de İbn Ebî Dâvud'dur. İbn Ebî Dâvud'un kendilerinden hadis alarak rivâyet ettiği bazı hocaları şunlardır: Muhammed b. Beşşâr Bündâr (ö. 252/856), Fellâs Amr b. Ali (ö. 249/864), Muhammed b. Yahya ez-Zuhlî (ö. 258/872).

İbn Ebî Dâvud'dan hadis dinleyerek rivâyette bulunan bazı isimler ise şöyledir: İbn Hibbân, Dârekutnî, Hâkim el-Kebîr (ö. 378/988).

İbn Ebî Dâvud, Ebû Dâvud es-Sicistânî'nin oğlu olup aynı zamanda talebesi olması yönüyle önemli bir muhaddistir. Güçlü hafızalı, sika ve büyük bir hadis hafızı olan İbn Ebî Dâvud'un başlıca eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *Kitâbu'l-Mesâhif*, *Kitâbu'l-Ba's*, *Kasîdetu'l-İmâm el-Hâfiz Ebî Bekr Abdillâh b. Süleyman b. E'as b. Ebî Dâvud*. İbn Ebû Dâvud 18 Zilhicce 316'da Bağdat'ta vefat etmiştir.¹⁸³

2.1.6.1.4. Ebu'l-Kâsım el-Begavî (ö. 317/929)

Âcurrî'nin hocalarından biri de Ebu'l-Kâsım el-Begavî'dir. Begavî'nin, kendilerinden hadis rivâyet ettiği bazı hocaları şöyledir: Ali b. el-Medînî, Ahmed b. Hanbel, Bişr b. Velîd el-Kindî (ö. 238/853).

Onun talebelerinden bazıları ise şunlardır: Dârekutnî, İbn Hibbân ve Taberânî.

¹⁸² Hanifi Ceylan, "Ebû Bekr Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî ve Hadis İlmindeki Yeri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi SBE, 2012), s. 14-27.

¹⁸³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm*, Cilt 9, s. 464-468; Halil İnalğaç, "İbn Ebû Dâvud'un Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmindeki Yeri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi SBE, 2015), s. 22-36.

“*Târîhu Vefâti ’ş-Şuyûh*”, “*Mu’cemu’s-Sahâbe*” ve başka eserleri olan Begavî 100 yaşını aşmış olduğu halde Bağdat’ta vefat etmiştir.¹⁸⁴

2.1.6.1.5. İbn Nâciye (ö. 301/914)

Âcurrî’nin önemli hocalarından olan Ebû Muhammed el-Berberî, İbn Nâciye ismiyle daha çok tanınmaktadır.

İbn Nâciye’nin kendisinden hadis dinlediği bazı hocaları şöyledir: Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muâviye el-Cumahî (ö.?), Muhammed b. Beşşâr Büндâr. İbn Nâciye’den hadis rivâyet eden isimlerden birkaçı ise şöyledir: Ebû Bekr eş-Şâfiî (ö. 354/965), Ebû Bekr İbnu’l-Ciâbî (ö. 355/966), Ebû Hafs b. ez-Zeyyât (ö. 375/985).

Hatîb el-Bağdâdî İbn Nâciye’nin sebt ve sika bir muhaddis olduğunu söyler. Zehebî de onu “hüccet”* vasfıyla nitelendirmektedir. “el-Müsned” adlı büyük bir eseri olan İbn Nâciye 1 Ramazan 301 (31 Mart 914) Bağdat’ta vefat etmiştir.¹⁸⁵

2.1.6.1.6. İbnu’l-Bâğandî (ö. 312/925)

Âcurrî’nin önemli hocalarından olan Ebû Bekr el-Ezdî el-Vâsitî, İbnu’l-Bâğandî olarak meşhur olmuştur.

İbnu’l-Bâğandî’nin hadis aldığı hocalarından bazıları şöyledir: Muhammed b. Abdillâh en-Nümeyr (ö. 234/849), Hâris b. Miskîn (ö. 250/864), Ali b. el-Medînî. Kendisinden hadis rivâyet edenlerden birkaçı da şöyledir: Huseyn b. İsmail el-Mehâmîlî (ö. 330/942), Muhammed b. Mahled ed-Dûrî, Ebû Bekr eş-Şâfiî.

Hâfiz ve sika olarak değerlendirilen İbnu’l-Bâğandî’nin bazı eserleri ise şöyledir: *Emâlî fi’l-Hadîs ve Müsnedu Emîri’l-mü’minîn Ömer b. Abdilazîz*. İbnu’l-Bâğandî 20 Zilhicce 312 (19 Mart 925) yılında Bağdat’ta vefat etmiştir.¹⁸⁶

2.1.6.1.7. Mûsa b. Ubeydillâh el-Hâkânî (ö. 325/937)

Künyesi Ebû Müzâhim olan Mûsa b. Ubeydillâh el-Hâkânî de Âcurrî’nin önemli gördüğümüz hocaları arasında yer almaktadır.

¹⁸⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti’s-Selâm*, Cilt 10, s. 111-117; Ali Yardım, “Begavî, Ebu’l-Kâsim”, *DİA*, Cilt 5, İstanbul: TDV, 1992, s. 339.

* 300.000 hadisi ezberleyip isnadını ve râvîlerin cerh-ta’dil durumlarını bilen muhaddis için kullanılır.

¹⁸⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti’s-Selâm*, Cilt 10, s. 104; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, Cilt 14, s. 164, 165.

¹⁸⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti’s-Selâm*, Cilt 3, s. 209-213.

İlk tecvid kitabını yazan kıraat âlimi Hâkânî, kendisini hadis rivâyetine de vermiştir. Onun hocalarından birkaçı şöyledir: Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Mervezî (ö. 292/905), Muhammed b. İsmail et-Tirmizî (ö.?) ve Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah (ö. 290/903).

Âcurrî ile beraber Ebû Tâhir b. Ebî Hâşim (ö.?), Muâfi b. Zekeriya en-Nehrevânî (ö. 390/1000) ve Ebû Hafs b. Şahin (ö. 385/996) de Hâkânî'den hadis rivâyet eden kişilerden birkaçıdır.

Hatîb el-Bağdâdî tarafından sika ve Ehl-i Sünnet'ten biri olarak zikredilen Hâkânî 11 Zilhicce 325 (20 Ekim 937) tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir.¹⁸⁷

Âcurrî'nin hocalarını ele alırken onların da hadis aldığı muhaddisleri zikretmemizin nedeni; Âcurrî'nin sika, sâhibu âlî isnad, hâfız, hüccet gibi vasıflara sahip hocalardan hadis rivâyet ettiğini, dolayısıyla bu silsilenin onun hadisteki rivâyetlerinde sağlam bir kulpa dayandığını bize gösterdiğine dikkat çekmek istememizdir.

Görüldüğü üzere Âcurrî'nin kendilerinden hadis rivâyet ettiği hocaları hadis ilmine ehil olan âlimlerdir. Bir âlimin ilimdeki derinliğini anlamada onun hocalarını tanımının önemli bir yeri vardır.

Âcurrî, kendilerinden hadis rivâyet ettiği hocalarından hadis ilmi noktasında istifade etmiştir. Onlar aracılığıyla hadis rivâyeti noktasında binlerce hadis öğrenip nakletmiştir. Nitekim ileride değineceğimiz üzere sadece “*Kitâbu's-Şerîa*” adlı kitabında hocalarından rivâyet ettiği iki binin üzerinde hadisi zikretmiştir. Hocalarından gördüğü fayda bununla sınırlı olmayıp ehil oldukları diğer alanlarda da onlardan istifade etmiştir. Örneğin, kendisinden hadis rivâyet ettiği ve aynı zamanda bir kıraat âlimi olan Mûsa b. Ubeydillâh el-Hâkânî'den kıraat ilmini öğrenmiştir. Hâkânî gibi bir kıraat âliminden ders alan Âcurrî için iyi seviyede kıraat bildiği söylenebilir.

Âcurrî'nin, ders aldığı hocalarının eserlerini rivâyet ettiği bilgisi kaynaklarda geçmemektedir. Ancak eserlerinde konuları işlerken yerine göre onlardan beyit ve şiirler nakletmiştir. Örneğin gece yapılan vird ile ilgili bir beyit şöyledir:

حدثنا أبو الفضل العباس بن وسف الشكلي، قال: حدثنا محمد بن منصور الزاهد، قال: كان لسعد بن يزيد ورد من الليل يقومه ففتر عن ورده ذات ليلة فأصبح حزينا وأنشأ يقول:

¹⁸⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm*, Cilt 13, s. 59.

ألا في سبيل الله عُمُرٌ رَزِيئُهُ.....وَطُولُ لَيَالٍ قَاتٍ مِنْهَا نَعِيمُهَا
أَأَعْبُرُ أَيَّامِي فَمَا أَسْتَطِيعُهَا.....وَتَذُوبُ عَيْنِي لَيْلَةً لَا أَقُومُهَا
وَتَنْقَطِعُ الدُّنْيَا وَيَذُوبُ عَيْشُهَا.....وَيَعْتَنِمُ الْخَيْرَاتِ مِنْهَا حَكِيمُهَا
أَعَاوِدُ جَهْلًا بَعْدَ خَيْرٍ وَصَبْوَةٍ.....تَمُرُّ بِأَيَّامِي فَنَبْقَى رُسُومُهَا

Bize Ebu'l-Fadl el-Abbâs b. Yusuf eş-Şekelî tahdis etti, dedi ki: bize Muhammed b. Mensûr ez-Zâhid tahdis etti, dedi ki: Sa'd b. Yezîd'in geceleri yerine getirdiği bir virdi vardı. Bir gece bu virdine ara verdi ve üzgün bir halde sabahladı. Ardından şunları söyledi:

Dikkat edin! Allah yolunda bir ömür geçirdim

Uzun gecelerin ise lezzeti kaçtı

Güç yetiremediğim günlerim geçiyor

Gözlerim kalkamadığım geceye gidiyor ha?

Dünya son bulur ve yaşamı biter

Hikmet ehli ondan hayırlar elde eder

Günlerime uğrayan, ardından izi kalan hayır ve eğlenceden sonra

Cahilce geri mi döneyim?"¹⁸⁸

Görüldüğü üzere Âcurrî'nin naklettiği bu beyit, hocası Ebu'l-Fadl eş-Şekelî'nin naklettiği bir beyittir.

2.1.6.2. Talebeleri

Âcurrî'den ders alan ya da hadis rivâyet eden bütün talebeleri kendisinden Mekke-i Mükerreme'de rivâyet etmişlerdir.¹⁸⁹ Zira kendisi, ömrünün kalan kısmını ve ilmi faaliyetlerini sürdürmek için bu mübarek beldeyi seçmişti.

Âcurrî'nin kendisinden hadis rivâyet eden talebeleri tespit ettiğimiz kadarıyla 73'tür. Ebû Hâşim İbrahim b. Mansûr el-Hâşimî el-Emîr (ö.?)'in; “*Târîhu'l-İslâm*”, “*Târîhu Bağdât*”, “*Mu'cemu'l-Buldân*”, “*Târîhu'l-Ulema ve'r-Ruvat li'l-İlm bi'l-Endelüs*”, “*Târîhu Dimeşk*”, “*Şezerâtu'z-Zeheb*”, “*el-Bidâye ve'n-Nihâye*” gibi

¹⁸⁸ Âcurrî, *Kitâbu Fadlu Kiyâmi'l-Leyl ve't-Teheccüd*, s. 124.

¹⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm*, Cilt 2, s. 243.

eserlerden ve Âcurrî'nin kendi eserlerinden yararlanarak yazdığı bir makaleye göre Âcurrî'nin talebelerinin isim ve künyeleri şöyledir:

Ebû Ca'fer el-Mûsevî el-Alevî el-Mekkî, İbrahim b. İsmail b. Ca'fer eş-Şerif (ö. h. 399); Ahmed b. İbrahim el-Bağrâsî (ö.?). Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh; Ebû Huseyn es-Sâyiğ es-Sühreverdi, Ahmed b. İsâ (ö.?). Ebu'l-Kâsım et-Teymî el-Varakî, Ahmed b. Muhammed b. Battal b. Vehb (ö. h. 412); Ebû Ömer el-Cezâmî el-Kurtubî, Ahmed b. Muhammed b. Ma'rûf b. Velîd (ö. h. 372); Ebû Bekr el-Bezzâz el-Mekkî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (ö.?). Ebû Ömer el-Merşânî el-Kurtubî, Ahmed b. Muhammed b. Hişâm b. Cehûr (ö. h. 430); Ebu'l-Kâsım el-Umevî el-Kurtubî, Ahmed b. Müvaffak b. Nemr (ö. h. 396); Ebû Yahya el-Kurtubî, Eflah Mevlâ İbrahim b. Yusuf (ö. h. 394); Ebû Yahya el-Kurtubî, Eflah Mevlâ en-Nâsır Abdurrahman b. Muhammed Emîri'l-Mü'minîn (ö. h. 385); Ebu'l-Fadl, Ca'fer b. Muhammed b. Abdillâh b. Ca'fer (ö.?). Ebû Muhammed Ca'fer b. Muhammed b. Nusayr el-Huldî el-Havvâs (ö. 348/959); Ebû Bekr el-Kaysî el-Kurtubî, Hazm b. Ahmed b. Hazm b. Kevser (ö. h. 393); Ebû Bekr el-Kaysî el-Kurtubî, Hasan b. Ahmed b. Hazm b. Kevser (ö. h. 393)*; Ebû Abdillâh et-Tücebî el-Kurtubî, el-Huseyn b. Hayy b. Abdilmelik (ö. h. 401); Ebû Muhammed et-Tuleytilî el-İsticcî, Hammâd b. Şukrân (ö. h. 354); Ebû Muhammed el-İşbîlî, Hamza b. Mûsa el-Müeddib (ö.?). Ebû Bekr el-İsticcî, Hâlid b. Abdilmelik b. Hâlid (ö. h. 362); Ebu'l-Kâsım el-Bezzâz el-Batliyûsî el-Kurtubî, Hallâs b. Mansûr (ö. h. 380); Ebu'l-Kâsım b. el-Murâbit el-Kelbî el-Kurtubî, Halef b. Saîd b. Abdillâh (ö. h. 400'den önce); Ebû Muhammed el-Kellâî el-İlbîrî, Halef b. Ferah b. Osman (ö. h. 371); Ebu'l-Kâsım el-Ezdî el-Endülüsi el-Kurtubî (İbn Debbâğ), Halef b. el-Kâsım b. Sehl (ö. h. 393); Ebu'l-Kâsım el-Kurtubî, Reşîd b. Feth ed-Decâc (ö. h. 376); Ebû Osman el-Kaysî el-Kurtubî, Saîd b. Hamdûn b. Muhammed (ö. h. 378); Ebû Osman el-Bennâ, Saîd b. Osman (ö.?). Ebû Osman el-Umevî el-Endülüsi, Saîd b. Muhammed b. Saîd b. Ebîh (ö. h. 397); Ebu'l-Kâsım el-İsticcî el-Kurtubî el-Ensârî, Seleme b. Saîd b. Seleme (ö. h. 406); Ebû Ömer el-Merşânî, Sahr b. Saîd b. Sahr (ö. h. 399); Talha b. Esed b. Abdillâh er-Rakî el-Esedî (ö. h. 394); Ebu'l-Feth el-Hamrâvî (Mevlâ el-Hâdim), el-Abbâs (ö. h. 413); Ebû Bekr ez-Züheyrî el-Kurtubî (İbn Usayme), Abdulhamid b. Muhammed b. Abdillâh (ö. h. 380); Ebû Mutarraf el-Bekrî el-Bezzâr el-Kurtubî, Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed (ö.

---

* Ebû Bekr el-Kaysî el-Kurtubî, Hazm b. Ahmed b. Hazm b. Kevser'in kardeşi ya da isim benzerliği olabilir.

h. 370); Ebû Mutarraf et-Tücîbî, Abdurrahman b. Halef (ö. h. 349); Ebû Mutarraf el-Kurtubî (İbnu'z-Zâmir), Abdurrahman b. Ubeydillâh b. Mûsa (ö. h. 369); Ebû Muhammed et-Tücîbî el-Mısırî el-Mâlikî, Abdurrahman b. Ömer b. Muhammed b. Saîd (ö. h. 416); Ebû Mutarraf et-Tuleytîlî, Abdurrahman b. Îsâ b. Muhammed (ö. h. 363); Ebû Mûsa el-Merşânî, Abdurrahman b. Hişâm b. Cehûr (ö. h. 384); Ebu'l-Kâsım el-Harbî (Ğulâmu'z-Zeccâc), Abdulazîz b. Ahmed b. Yakup (ö. h. 388); Ebû Muhammed el-Asîlî el-Endülüsî, Abdullah b. İbrahim b. Muhammed (ö. 392/1002); Ebu'l-Abbâs es-Sühemî el-Medenî, Abdullah b. Bekr b. el-Müsennâ (ö. h. 416); Ebû Muhammed el-Kurtubî, Abdullah b. Sa'd (ö. h. 370'ten önce); Ebu'l-Kâsım el-Kurtubî, Abdullah b. Muhammed b. Abdirrahman (ö.?).; Ebû Muhammed el-Fukeyhe, Abdullah b. Yusuf (ö.?).; Ebu'l-Kâsım es-Sukkerî el-Umevî, Abdulmelik b. Muhammed b. Abdillâh b. Bişrân (ö. h. 430); Ebu'l-Ferec et-Tuleytîlî, Abdûs b. Muhammed b. Abdûs (ö. h. 390); Ebu'l-Kâsım es-Sekatî el-Bağdâdî, Abdullah b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer (ö. h. 406); Ebû Abdillâh el-Ukberî İbn Batta, Abdullah b. Muhammed b. Muhammed (ö. h. 387); Ebu'l-Kâsım el-Bezzâr el-Kurtubî, Osman b. Sa'd (ö. h. 379); Ebu'l-Hasen el-Hammâmî el-Bağdâdî, Ali b. Ahmed b. Ömer b. Hafs (ö. h. 417); Ali b. Ahmed b. Muhammed b. el-Huseyn b. Ebî Hamid el-İsfahânî (ö.?).; Ebu'l-Huseyn el-Umevi el-Bağdâdî, Ali b. Muhammed b. Abdillâh b. Bişrân (ö. h. 415); Ebu'l-Kâsım el-Huseynî ez-Zeydî el-Harrânî, Ali b. Muhammed b. Ali (ö. h. 433); Ebu'l-Hasen el-Endülüsî, Ali b. Muaviye b. Muslih (ö. h. 397); Ebû Hafs el-Cühenî el-Endülüsî, Ömer b. Muhammed b. Ömer (ö. h. 409); Îsâ b. İbrahim b. Sa'd (ö.?).; Ebû Nasr el-Umevî el-Kaşârî et-Tuleytîlî, Feth b. İbrahim (ö. h. 403); Kâsım b. Ebî Şucâ' es-Sürîtî (ö.?).; Ebû Bekr el-Hemdânî ez-Zekvânî el-İsfahânî, Muhammed b. Ahmed b. Abdirrahman (ö. h. 419); Ebu'l-Feth el-Hamrâvî, Muhammed b. el-Hasen (ö.?).; Ebu'l-Huseyn el-Kattân el-Bağdâdî el-Ezrak, Muhammed b. el-Huseyn b. Muhammed b. el-Fadl (ö. h. 415); Ebû Abdillâh el-Belevî el-Kurtubî, Muhammed b. Halife b. Abdilcebbâr (ö. h. 392); Ebû Abdillâh el-Endülüsî, Muhammed b. Sa'dûn (ö. h. 392); Ebû Tâlib el-Hârisî el-Mekkî, Muhammed b. Ali b. Atiyye (ö. 386/996); Ebû Saîd en-Nekkâş el-İsfahânî, Muhammed b. Ali b. Amr (ö. h. 414); Ebû Muhammed el-Eyyâdî el-Endülüsî, Muhammed b. Muhammed b. Mesleme b. Saîd (ö. h. 391); Ebu'l-Vekîl el-Merşânî el-Kurtubî, Muhammed b. Hişâm b. Cehûr (ö. h. 371); Ebû Sehl el-Ukberî el-Fârisî, Muhammed b. Amr b. Ca'fer (ö.?).; Ebû Saîd es-Serkastî el-Kurtubî, Mesud b. Saîd (ö.?).; Ebû Muhammed el-Eyyâdî el-Kurtubî, Mesleme b. Muhammed b. Mesleme (ö. h.

391); Ebû Muhammed es-Saydâvî, Muaz b. Muhammed b. Abdilğâlib (ö.?); Ebû Abdirrahman et-Tuleytîlî, Muaviye b. Mentîl b. Muaviye (ö. h. 375); Ebu'l-Feth el-Kavvâs el-Bağdâdî, Yusuf b. Ömer b. Mesrûr (ö. h. 385).¹⁹⁰

2.1.6.2.1. Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038)

Âcurrî'den hadis rivâyet eden talebelerinden biri Ebû Nuaym el-İsfahânî'dir. İsfahan'da yaşayan Ebû Nuaym küçük yaşlarda birer hadis âlimi olan Ebu's-Şeyh ve İbnu'l-Mukrî el-İsfahânî (ö. 381/991)'den ders almaya başladı. Assâl el-İsfahânî (ö. 349/960) ve Ebû Bekr İbnu'l-Ciâbî de Ebû Nuaym'ın ders aldığı muhaddis hocalardandır.

Ebû Nuaym'dan hadis rivâyet eden bazı hadis hâfızı taleberi ise şöyledir: Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Ali el-Haddâd (ö.?) ve Ebû Sâlih el-Müezzîn (ö. 470/1078).

Pek çok bölgeye ilmi seyahat yapan Ebû Nuaym birçok âlimden hadis nakletti ve hocalarına dair “*Mu'cemu's-Şuyûh*” adlı bir eser kaleme aldı. Ebû Nuaym âli isnad derecesinde hıfzettiği hadisler sebebiyle muhaddisler ondan hadis rivâyet etmek için İsfahân'a gelmişlerdir. *Ma'rifetu's-Sahâbe*, *Hilyetu'l-Evliyâ*, *Delâilu'n-Nubuvve*, *Kitâbu'd-Duafâ* gibi eserler telif eden büyük hâfız Ebû Nuaym el-İsfahânî 20 Muharrem 430 (22 Ekim 1038) tarihinde İsfahan'da vefat etmiştir.¹⁹¹

2.1.6.2.2. İbn Debbâğ (ö. 393/1003)

Âcurrî'den dinleyerek hadis rivâyet eden muhaddislerden biri de Ebu'l-Kâsım el-Ezdî Halef b. el-Kâsım b. Sehl'dir. “İbn Debbâğ” ismiyle bilinen bu talebesinin pek çok hocası vardır.

İbn Debbâğ'ın, kendilerinden rivâyet ettiği bazı hocaları şöyledir: Muhammed b. Muaviye el-Umevî (ö.), Ebu'l-Hasen el-Hazâî (ö.), Hamza el-Kinânî (ö. 357/968). Kendisinden rivâyette bulunan bazı talebeleri ise şöyledir: Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) ve Ebû Ömer b. Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071).

İbnu'd-Debbâğ'ın hadis ilmine dair bazı eserleri şunlardır: *Müsnedu Ehâdîsi Mâlik b. Enes*, *Müsnedu Ehadîsi Şu'be b. el-Haccâc*, *el-Künâ li's-Sahâbe*, *Kitâbu'l-Hâifîn*,

¹⁹⁰ Ebû Hâşim İbrahim b. Mansûr el-Hâşimî el-Emîr, “Sîretu'l-Hâfız el-Kudve Ebî Bekr el-Âcurrî el-Mekkî”, *Eşrâfu'l-Hicaz*, 1432, <http://www.al-amir.info/inf4/include/plugins/article/article.php?action=s&id=613>, (Erişim Tarihi : 18 Mayıs 2021).

¹⁹¹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, Cilt 12, s. 45; Osman Türer, “Ebû Nuaym el-İsfahânî”, *DİA*, Cilt 10, İstanbul: TDV, 1994, s. 201-204.

Zühdü Bişr b. el-Hâfi. Sika bir hadis hâfızı olan İbn Debbâğ 17 Rebûlâhir 393 (23 Şubat 1003) tarihinde vefat etmiştir.¹⁹²

2.1.6.2.3. Ebû Muhammed el-Asîlî (ö. 392/1002)

Âcurrî'nin önemli gördüğümüz talebelerinden biri de Asîlî'dir. O da diğer tüm talebeler gibi Mekke'de yaşamakta olan Âcurrî'ye yetişip onun rahle-i tedrisatından geçme imkânı bulmuştur.

Asîlî'nin kendilerinden hadis rivâyet ettiği hocalarından bazıları şunlardır: Ebû Bekr el-Ebherî (ö. 375/986), Ebû İshâk b. Şaban el-Mısırî (ö. 355/966), Ebû Tahir ez-Zühli (ö.?).

Asîlî'den rivâyet eden muhaddislerden bazıları ise şöyledir: Çağdaşı olan Dârekutnî ve Ebû İmrân el-Fâsî (ö. 430/1039).

Üç mezhep imamı arasındaki görüş ayrılıklarına temas eden “*ed-Delâil fî İhtilâfi Mâlik ve Ebî Hanîfe ve 'ş-Şâfi'*” adlı eseri olan Asîlî iyi bir fakih, kadı ve güvenilir bir muhaddistir. Mekke'de Ebû Zeyd el-Mervezî (ö. 371/981)'den *Sahîh-i Buhârî*'yi dinleyip mükâtebe etmiştir. Asîlî 19 Zilhicce 392 (29 Ekim 1002) tarihinde vefat etmiştir.¹⁹³

2.1.6.2.4. İbn Batta (ö. 387/997)

Âcurrî'nin diğer bir talebesi de İbn Batta'dır. İbn Batta'nın Âcurrî dışında kendilerinden hadis rivâyet ettiği hocalarından bazıları şöyledir: Ebu'l-Kâsım el-Begavî, Muhammed b. Ahmed b. Sâbit el-Ukberi (ö.?), Ebû Bekr b. Ziyâd en-Nisâbûrî (ö. 324/936).

İbn Batta'dan hadis rivâyet edenlerin bazıları ise şöyledir: Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebu'l Fazl Muhammed b. Ahmed b. Îsâ e-Sa'dî (ö.?), Ebu'l-Feth b. Ebi'l-Fevâris (ö. 412/1022).

İbn Batta'nın zabt konusunda zayıf olduğuna dair görüşler olmakla birlikte onun bir hadis âlimi olduğu kabul edilmektedir. “*el-İbânetu'l-Kubrâ*” adlı önemli bir esere sahip olan İbn Batta 10 Muharrem 387 tarihinde vefat etmiştir.¹⁹⁴

¹⁹² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Cilt 17, s. 113; Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998, Cilt 3, s. 1025, 1026.

¹⁹³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Cilt 16, s. 313, 314, 560, 561.

¹⁹⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Cilt 16, s. 529, 530.

2.1.6.2.5. Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996)

Âcurrî'den ders alan bir başka talebesi de İnan asıllı Ebû Tâlib el-Mekkî'dir. Ebû Tâlib el-Mekkî, Ebû Saîd İbnu'l-Arâbî (ö. 341/952) gibi hadis ulemasından pek çok kişi ile görüşüp onlardan ders okuyup hadis almıştır.

Çoğu zaman bitkilerle beslenen ve az yemek yiyen el-Mekkî sâlih ve ibadette cihatkâr birisiydi. Bağdat'a girdiğinde insanlar onun ilim meclisinde toplanır ve vaazlarını dinlerdi. Aynı zamanda bir mutasavvıf olan el-Mekkî'nin bilinen en önemli eseri *Kûtü'l-kulûb*'tur. Ebû Tâlib el-Mekkî 6 Cemâziyelâhir 386 (26 Haziran 996) tarihinde vefat etmiştir.¹⁹⁵

Âcurrî'den hadis rivâyet eden talebeleri farklı rivâyet lafızlarıyla hadis rivâyet etmişlerdir. Biz burada her birine tek tek değinmeyeceğiz. Ancak Âcurrî'nin talebelerini araştırdığımız kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarıyla talebeleri Âcurrî'den Semâ, Kıraat, İcâzet ve Mükâtebe metoduna delalet eden lafızlarla hadis rivâyet etmiştir.¹⁹⁶

Görüldüğü üzere Âcurrî'nin hocaları gibi talebeleri de hadis ilminde güvenilir ve yetkin birer âlim vasfına sahiptirler. Dolayısıyla tüm bunlar onun hadis ilminde ne kadar ehil ve donanımlı olduğunu bize göstermektedir.

Âcurrî'nin, bütün talebelerine Mekke'de hadis rivâyet etmesi dışında kendileriyle herhangi bir ilmi münasebeti kaynaklarda geçmemektedir.

2.1.7. Mekke'de Hadis Rivâyet Etmesi

Âcurrî'nin Mekke'de hadis rivâyet etmesi meselesini aktarmadan önce hadis rivâyet etmek için yapılan "Rihle" hakkında bilgi vermemiz doğru olacaktır.

Rihle yolculuk, sefer, gezinti gibi anlamlara gelmektedir. Hadis literatüründe kullandığımız bu kavram; hadis öğrenmek, hadisle ilgili bilgiler elde etmek için çıkılan yolculuğa denilmektedir. Anlamını verdiğimiz bu kavram tam olarak "er-Rihle fi Talebi'l-Hadis" ifadesini karşılamaktadır.¹⁹⁷

¹⁹⁵ İbn Hallikân, a.g.e., Cilt 4, s. 303, 302.

¹⁹⁶ Bkz. Âcurrî, *Ahlâku'l-Ulemâ*, s. 16-29.

¹⁹⁷ Mucteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, "Rihle fi Talebi'l-Hadis", Ankara: DİA, 1992, s. 321.

Bilindiği gibi bu yolculuklar sadece ilim öğrenmek için yapılmıştır. Pek çok muhaddis, ezberindeki çoğu hadisi yaptıkları yolculuklara ya da hadis aldıkları kişilerin yaptığı yolculuklara borçludur. Bu yolculuklar sadece hadisi öğrenmek için tek değil, daha önce öğrenilen hadisi teyid etmek ya da o hadisi âlî isnad seviyesinde almak için de yapılmıştır.

Bu bağlamda Âcurrî de doğup büyüdüğü, yıllarca ilim tahsilini yaptığı Bağdat'tan, vefatına kadar kalacağı Mekke'ye intikal etmiş ve orada hadis rivâyet etmiştir. Âcurrî'nin Mekke dışında başka bir yere seyahati ya da yerleşmesi söz konusu değildir.¹⁹⁸ Âcurrî'nin her ne kadar Bağdat'tan Mekke'ye gidip orada hadis rivâyet etmesi sebebiyle bu seyahat “Rihle” şeklinde düşünülse de onun Mekke'ye olan yolculuğunda “fî Talebi'l-Hadis” kavramının yeri yoktur. Nitekim yukarıda da değindiğimiz gibi Âcurrî, Bağdat'ta yayılan bid'atlerden dolayı oradan çıktığını ifade etmiştir. Yine Mekke'ye yerleşmesinin sebebi de Mekke-i Mükerrerme'ye olan bağlılığıdır. Dolayısıyla denilebilir ki Âcurrî Mekke'de hadis rivâyet etmiştir, ancak onun bu beldeye gelmesi “er-Rihle fî Talebi'l-Hadis” ifadesini tam anlamıyla karşılayamamaktadır. Onun başka bölgelere yolculuk yapmamasının izahı, onun o mübarek beldeye olan muhabbeti olsa gerek.

Âcurrî diğer şehirlere yolculuk yapmamış olsa da Mekke'ye farklı bölgelerden gelen muhaddislerle görüşme fırsatı bulduğu muhakkaktır. Yukarıda değindiğimiz gibi onun bütün talebeleri de kendisi Mekke'de olduğu halde ondan hadis rivâyet etmiştir.

2.1.8. Hakkında Yapılan Tezkiyeler

Bir âlim hakkında kendi çağdaşları ve kendisinden sonra gelen ilim erbabının ne dediği, o âlimi biraz daha iyi tanıma noktasında bakılması gereken bir husustur. Bu bağlamda biz de bu başlık altında Âcurrî hakkında söylenen sözler üzerinde durmayı uygun gördük.

Âcurrî hakkında söylenmiş ifadelere baktığımızda kendisine yöneltilen olumsuz tenkitlere rast gelmediğimizi ifade etmek isteriz. Tespit ettiğimiz kadarıyla kendisinden sonraki dönemlerde de onun ilmi fikirlerine herhangi bir eleştiri yönelten olmamıştır. O her ne kadar kendi döneminde tartışmaların yoğun olduğu bir ortamda kalsa da ilmi

---

¹⁹⁸ Âcurrî, *Ahbâru Ebî Hafs Ömer b. Abdilazîz*, s. 20.

meselelerde tartışmalara girmemiş, sadece İslâmî meselelerde yanlış yolda olduklarını düşündüğü fırkalara karşı bir mücadele içinde olmuştur.

Âcurrî ulema nezdinde sevilip sayılan bir âlim olmuştur. Zehebi'nin Âcurrî hakkındaki sözlerine değinmiştik. Şimdi de diğer âlimlerin onun hakkında değerlendirmelerine gelelim:

Hatîb el-Bağdâdî: “Âcurrî, sika (güvenilir), dindar ve pek çok eser sahibidir.”¹⁹⁹

Sem'ânî: “O; sika, doğru sözlü ve dindar biri idi.”²⁰⁰

Yâkût el-Hamevî: “O; Şâfiî fakihlerinden, sika ve çok eser sahibidir.”²⁰¹

İbn Kesîr (ö. 774/1373): “O; sika, sadûk, dindar ve pek çok faydalı eser sahibidir.”²⁰²

İbnu'l-İmâd el-Hanbelî: “O; muhaddislerin imamı, sika, zabt*, pek çok eser ve sünnet sahibidir.”²⁰³

İbnu'l-Cevzî: “O; sika, dindar, âlim ve çok eser sahibidir.”²⁰⁴

Tâceddin es-Subkî (ö. 771/1370): “O; fakih, muhaddis ve çok eser sahibidir.”²⁰⁵

Suyûtî (ö. 911/1505): “Âcurrî; muhaddisler imamı, kudve (önder), ilmiyle âmil, dindar, sika ve sünnete bağlı idi.”²⁰⁶

Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî (ö. m. 1927): “O; muhaddis, eserler sahibi, sâlih ve âbid idi.”²⁰⁷

İbn Hallikân (ö. 681/1282): “O; sâlih, âbid, fakih bir muhaddis idi.”²⁰⁸

¹⁹⁹ Hatîb el-Bağdâdî, **Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm**, Cilt 2, s. 243.

²⁰⁰ Sem'ânî, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 59.

²⁰¹ Yâkût el-Hamevî, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 51.

²⁰² İbn Kesîr, **a.g.e.**, Cilt 11, s. 270.

* Râvînin, hocasından öğrendiği hadisi senediyle birlikte iyi hıfz etmiş olmasıdır.

²⁰³ İbnu'l-İmâd **a.g.e.**, Cilt 4, s. 316, 317.

²⁰⁴ İbnu'l-Cevzî, **Sıfatı's-Safve**, Cilt 2, s. 470.

²⁰⁵ Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Subkî, **Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kubrâ**, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1413, Cilt 3, s. 149.

²⁰⁶ Suyûtî, **Tabakâtu'l-Huffâz**, Cilt 1, s. 379.

²⁰⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, **er-Risâletu'l-Mustetrafe**, Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1406/1986, s. 42, 43.

²⁰⁸ İbn Hallikân, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 292

İbn Tağrıberdi (ö. 874/1470): “Âcurrî; hafız, muhaddis, dindar, sâlih, verâ sahibi ve musannif idi.”²⁰⁹

İbnu'n-Nedim (ö. 385/995): “Âcurrî; fakih, sâlih, ibadet ehli biri ve çok (eser) yazmıştır.”²¹⁰

İbn Recep el-Hanbelî (ö. 795/1393): “Âcurrî, dördüncü yüzyılın başlarındaki rabbânî âlimlerdendi.”²¹¹

Uleymî: “Fakih, muhaddis, hâfız olan Âcurrî; sika, âlim, hüccet, sadûk biri idi.”²¹²

İbn Kayyim (ö. 751/1350): “Hadiste ve fıkhıta asrının imamı el-Âcurrî'dir.”²¹³

Raşîd el-Attâr (ö. 662/1264): “Âcurrî; güzel eserler sahibi, meşhur sika ravilerinden biri, çok rivâyet eden, fakih, zahid ve verâ sahibi bir kimse idi.”²¹⁴

Âcurrî hakkında duyduğumuz sözler elbette bu kadar değildir. Başka âlimler de onun hakkında benzer değerlendirmeler yapmıştır. Hatta bazı âlimler farklı kitaplarında onu benzer ifadelerle tekrar anmışlardır. Ancak biz burada bilhassa muhaddislerin Âcurrî hakkındaki değerlendirmelerini zikretmeyi uygun gördük. Zikrettiğimiz değerlendirmeler onun hadis ilmindeki yetkinliğini göstermesi bakımından yeterli olduğundan bu kadarıyla iktifa etmeyi uygun gördük.

Ricâl kitaplarında Âcurrî hakkında yapılan bu tezkiyelere baktığımızda daha çok onun sika bir muhaddis olduğu yönünde değerlendirmeler yapıldığını görmekteyiz. Sika vasfı bir muhaddiste bulunması istenen özelliklerdendir. Âcurrî bu anlamda müzekkîler* nezdinde yetkin bir hadisçidir.

²⁰⁹ Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Tağrıberdi b. Abdillâh ez-Zâhirî el-Hanefî, **en-Nucûmu'z-Zâhire fi Mulûki Mısır ve'l-Kâhire**, Mısır: Vezâratu's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, 1383/1963, Cilt 4, s. 60.

²¹⁰ Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk İbnu'n-Nedim, **el-Fifrist**, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1398/1978, s. 268.

²¹¹ Ebu'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed b. Abdurrahman İbn Recep el-Hanbelî, **Şerhu Hadîsi Mâ Zi'bâni Câiân**, 2006, s. 42.

²¹² Uleymî, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 271.

²¹³ Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Kayyim el-Cevzîyye, **İctimâu'l-Cuyûşi'l-İslâmiyye**, Dımaşk, Mektebetu Dâri'l-Beyân, 1421/2000, s. 185.

²¹⁴ Ebu'l-Hüseyn Reşîdüddîn Yahyâ b. Alî b. Abdillâh el-Kureşî el-Umevî en-Nablusî Raşîd el-Attâr, **Nuzhetu'n-Nâzir fi Zikri men Haddese an Ebi'l-Kâsım el-Beğavî mine'l-Huffâz**, Dâru İbn Hazm, 1423/2002, Cilt 1, s. 132.

* Râvînin adalet ve güvenilirliğini araştıran âdil, güvenilir muhaddisleri ifade eder.

2.2. ÂCURRÎ'NİN ESERLERİ

Bir âlimi tanımada belki de en önemli unsur, onun eserlerini tanımaktan geçer. Zira âlimler eserleriyle var olmaya devam etmekte ve asırlar geçmesine rağmen sonraki nesillere eserleri üzerinden ilimleri aktarmaktadırlar. Biz bu başlık altında Âcurrî'nin eserlerini ele alırken onun birçok eseri olması nedeniyle çok ayrıntıya girmeden her bir eser hakkında gerekli olan bilgileri vermekle iktifa edeceğiz.

Âcurrî, kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarıyla uzmanlık alanı olan hadis ve fıkıh alanında ve bir de kelâm alanında olmak üzere toplam 49 eser ortaya koymuştur. Bu eserlerden bazılarının tahkiki yapılarak neşredilmiş, bazıları neşredilmeyi beklemekte, bazılarında şerhler yazılmış, bazıları da Türkçeye çevrilmiştir. Âcurrî'nin eserlerini belli bir tasnife göre sıralamaksızın şöyle zikredebiliriz:

- 1- Kitâbu Fadlu Kiyâmi'l-Leyl ve't-Teheccüd
- 2- Ahlâku'l-Ulemâ
- 3- et-Tasdîk bi'n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fi'l-Âhira
- 4- Mes'eletu'l-Cehri bi'l-Kur'ân fi't-Tavaf
- 5- Ahlâku Hameleti'l-Kur'ân
- 6- es-Semânûn
- 7- Tahrîmu'n-Nerd ve'ş-Şatranc ve'l-Melâhî
- 8- Kitâbu'ş-Şerîa
- 9- Ahbâru Ebî Hafs Ömer b. Abdilazîz
- 10- Fardu Talebi'l-İlm
- 11- Fadlu'l-İlm
- 12- Zemmu'l-Livâta
- 13- Kitâbu'l-Erbaîne Hadîsa
- 14- Edebu'n-Nüfûs
- 15- Kitâbu'l-Ğurabâ
- 16- Fevâidu'l-Muntehabe an Ebî Şuayb el-Harrânî ve Gayrihî
- 17- Ahkâmu'n-Nisâ
- 18- Turuku Hadîsi'l-İfk
- 19- İhtilâfu'l-Ulemâ
- 20- Kitâbu'ş-Şubuhât

- 21- Husnu'l-Hulk
- 22- et-Teferrud ve'l-Uzle
- 23- Tağyîru'l-Ezmine
- 24- Vusûlu'l-Muştakîn ve Nuzhetu'l-Mustemiîn
- 25- Muhtasaru'l-Fıkh
- 26- Ahlâku Ehli'l-Birr ve't-Takvâ
- 27- Kitâbu't-Tevbe
- 28- er-Risâletu ilâ Ehl-i Bağdâd
- 29- Şerhu Kasîdeti's-Sicistânî
- 30- Sıfatu Kabri'n-Nebî Sallallahu Aleyhi ve Sellem
- 31- Kitâbu'n-Nasîha
- 32- Cüz'ün fihi Hikâyâtun an Şâfî ve Gayrihi
- 33- Evsâfu's-Seb'a
- 34- Mâ Verede fi Leyleti'n-Nisfi min Şa'ban
- 35- Firdevsu'l-İlm
- 36- Kıssatu'l-Haceri'l-Esved ve Zemzem ve Bedei Şe'niha
- 37- Rucûu İbn Abbâs
- 38- Kitâbu'l-Mushaf
- 39- Fedâilu'l-Ka'beti'l-Munâzera
- 40- İrame Zâti'l-İmâd
- 41- Tahrîmu İtyâni'n-Nisâ fi Edbârihinne
- 42- Kitâbu't-Tâibîn
- 43- Kitâbu'l-Kader
- 44- Ğaddu't-Tarf
- 45- el-Fiten
- 46- Menâsiku'l-Hacc
- 47- Kitâbu Vad'i'l-Musalla Yemînihi alâ Şimâlihi
- 48- Mes'eletun fi Tahrîmi'l-Ğina ve'r-Raks
- 49- Kitâbu'l-Libâs²¹⁵

---

²¹⁵ Âcurrî, **Ahlâku Hameleti'l-Kur'ân**, s. 11-16; Âcurrî, **Kitâbu Fadlu Kiyâmi'l-Leyl ve't-Teheccüd**, s. 31-39; Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed b. Süleyman b. Fâsi er-Rûdânî, **Siletu'l-Halef bi Mevsûli's-Selef**, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmi, 1408/1988, s. 163, 164.

Şimdi telif ettiği bu eserleri günümüze ulaşanlar ve ulaşmayanlar şeklinde belli bir bütünlük içinde ayrıca konularına göre sırasıyla hadis, fıkıh ardından kelâm olmak üzere ele alacağız.

2.2.1. Günümüze Ulaşanlar

Âcurrî'nin günümüze ulaşan ve çoğu neşredilmiş olan eserleri şunlardır:

2.2.1.1. Kitâbu Fadlu Kiyâmi'l-Leyl ve't-Teheccüd

Eser “*Kitâbu't-Teheccüd*” veya “*Kıyamu'l-Leyl ve Kıyamu'r-Ramadan*” olarak da bilinmektedir.

Âcurrî bu kitabında teheccüd namazının ve gece ibadetinin önem ve faziletlerini konu edinmiş ardından da Müslümanları, bu ibadetleri yerine getirmeye teşvik etmiştir. Konuyu ele alırken ayet ve hadislerden yararlanmıştı. Metot olarak muhaddislerin yaptığı gibi senedlerle rivâyete dayalı bir metod ortaya koymuştur. Ayet ve hadislerin ışığında kendi ifadelerini de ekleyip konuyla alakalı bazı hüküm ve ahlak kurallarına değinmiştir.²¹⁶ Âcurrî'nin eserinde ele aldığı bu konu nafile ibadetlerle rabbine yaklaşmayı seven her Müslümanın ilgisini çekmektedir.

Şimdi, eserde geçen konuya dair bir rivâyeti örnek olarak verelim:

Ebû Saîd el-Hudrî (ra)'den rivâyetle Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

“Her kim geceleyin uyanır, hanımını da uyandırır ve beraber iki rekât namaz kılarırsa, Allah'ı çokça zikreden erkeklerden ve kadınlardan yazılırlar.”²¹⁷

Bu rivâyet, isnadı sahih olan bir rivâyettir. Ebû Dâvud bu hadisi *Sünen*'inde tahrir etmiştir.²¹⁸

Eserde Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Hâkim en-Nisâbûrî, Nesâî'nin rivâyet ettiği hadisler yer almaktadır.

²¹⁶ Âcurrî, *Kitâbu Fadlu Kiyâmi'l-Leyl ve't-Teheccüd*, s. 47.

²¹⁷ Ebû Dâvud, *Tatavvu'*, 18; Âcurrî, *Kitâbu Fadlu Kiyâmi'l-Leyl ve't-Teheccüd*, s. 111, (20 nolu rivâyet).

²¹⁸ Ebû Dâvud, *Salât*, 307.

Eserin, Bern’de Tuceybi 254 numarada yazması mevcuttur.²¹⁹ Eserde yer alan toplam 48 rivâyet içinde sened-metin açısından zayıf hadisler de yer almaktadır.

Eser Mustafa Özenli tarafından “*Gece Namazı ve Teheccüdün Fazileti*” adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

2.2.1.2. Ahlâku’l-Ulemâ

Âcurrî’nin âlimlere yaklaşım tarzını ortaya koyan bu eşsiz eser âlimlerin toplum hayatındaki önemini en güzel şekilde anlatan eserlerden biridir. Yukarıda Âcurrî’nin ilmi şahsiyeti ve ulemaya bakışını ortaya koyarken bu eserin ihtiva ettiği konuları da orada ele aldığımızdan burada tekrar değinmeyeceğiz.

Eser 1931 yılında Kahire’de, 1972 yılında Faruk Hammade tarafından tahkiki yapılarak Dimeşk’de, yine 1398/1978 yılında İsmail b. Muhammed el-Ensârî tarafından tahkik ve tashihi yapılarak Riyad’da ve son olarak da Bedr b. Abdi’l-Bedr’in tahkikiyle tarihsiz olarak Kuveyt’te baskısı yapılmıştır.²²⁰ Zehebî bu eseri “*Âdâbu’l-Ulemâ*” olarak isimlendirmiştir.²²¹

Âcurrî’nin bu eseri “*Âlimlerin Ahlâkı*” adıyla Mehmet Emin Akın tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Yazar eserin tercümesinin yanında eserdeki rivâyetlerin sıhhat dereceleriyle ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca aynı adla Neda Yayınları ve Semerkand Yayınları tarafından da tercüme edilmiştir.

2.2.1.3. Ahlâku Hameleti’l-Kur’ân

Âcurrî bu eserinde Kur’ân’ın, onu okumanın ve öğrenmenin faziletinden, ilim öğrenmenin adabı ve gerekliliğinden, onu öğrenen ve öğretenin nasıl davranması gerektiğinden bahsetmektedir. Kısacası Kur’ân ehlinin ahlakını hadisler üzerinden ortaya koymuştur. Bu eser Kur’ân ile hemhâl olmuş, Kur’ân’ın benimsediği hayat tarzını kendine şîâr edinmiş her ilim erbabı ve her Müslüman için istifade edilmesi gereken bir eserdir.

²¹⁹ Âcurrî, *Kırk Hadiste İmân ve İslâm*, Ebu Muaz Seyfullah el-Çubukâbâdî (çev.), Dâru’s-Sunne, 2019, s. 12.

²²⁰ Âcurrî, *Ahlâku Hameleti’l-Kur’ân*, s. 12.

²²¹ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, Cilt 16, s. 134.

Yukarıda eserde yer alan rivâyet sayısı ve çeşitlerine değindiğimizden burada tekrar değinmeyeceğiz.

Eser “*Ahlâku Ehli'l-Kur'ân*” adıyla da bilinmektedir. Bu adla da olmak üzere farklı iki muhakkik tarafından tahkiki yapılmıştır. Durum her ne kadar böyle olsa da ortada iki ayrı eser söz konusu değildir.

Ahlâku Hameleti'l-Kur'ân, Âcurrî'nin üzerine en çok çalışma yapılan eserlerinden biridir.

Eser Muhammed Amr b. Abdillatif tahkiki ile 1406 yılında Beyrut'ta, Aziz b. Abdilfettah el-Kârî tahkiki ile de 1408/1987 yılında Medine'de basılmıştır.²²² Dünyanın farklı yerlerinde eserin yazmaları bulunmaktadır. Eserin dört nüshası “*Adâbu Hameleti'l-Kur'ân*” ismiyle Mektebetu'z-Zâhiriyye kütüphanesinde kayıtlıdır. Birinci nüsha ilk yaprağı noksan halde mecmu 66 numarada, ikinci nüsha aynı şekilde ilk yaprağı noksan olup mecmu 40 numarada, üçüncü nüsha yeni ve noksansız halde mecmu 41 numarada ve dördüncü nüsha Hafız Abdulğânî el-Makdisî (ö. 600/1203)'nin hattıyla yazılmış bir parça halinde mecmu 85 numarada kayıtlıdır.²²³

Eser “*Kur'ân Öğrencisine Öğütler*” adıyla Ahmed Ürkmez tarafından, “*Kur'ân Taşıyıcılarının Ahlakı (Kur'ân Talebesine Öğütler)*” adıyla da Mustafa Özenli tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Eser üzerine ayrıca Abdurrezzak b. Abdilmuhsin el-Bedr tarafından “*et-Tıbyân fi Şerhi Ahlaku Hameleti'l-Kur'ân*” adıyla şerh çalışması ve Halid b. Osman es-Sebt tarafından da muhtasar çalışması yapılmıştır.

2.2.1.4. es-Semânûn

Eser “*es-Semânûn fi'l-Hadîs*” ya da “*Cüz'ün fîhi Semânûne Hadîsa an Semânûne Şeyha*” ismiyle bilinmektedir.

Hadis ilmine dair bu eser 80 hocadan nakledilen 80 rivâyet içermektedir. Âcurrî bu tarz bir çalışma ile özgün bir eser ortaya koymuştur. Eserden bir rivâyet şöyledir:

حدثنا أبو عمران موسى بن هارون، قال: حدثنا عبد الأعلى بن حماد النَّرْسِي وقُتَيْبَةُ بن سعيد، قالوا: حدثنا عبد العزيز بن محمد، عن العلاء بن عبد الرحمن، عن أبيه، عن أبي هريرة، أن النَّبِيَّ قال:

²²² Âcurrî, *Kırk Hadiste İmân ve İslâm*, s. 11.

²²³ Âcurrî, *Tahrîmu'n-Nerd ve's-Şatranc ve'l-Melâhî*, s. 33, 34.

الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ، وَجَنَّةُ الْكَافِرِ.

Bize Ebû İmrân Mûsa b. Hârûn tahdis etti, dedi ki: bize Abdula'la b. Hammâd en-Nersî ve Kuteybe b. Saîd haber verdi, dediler ki: bize Abdulazîz b. Muhammed, o da Alâi b. Abdirrahman'dan, o da babasından, o da Ebû Hureyre (ra)'den rivâyetle Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

“Dünya mü'minin zindanı, kafirin cennetidir.”²²⁴

Rivâyetin sened kısmında yer alan Alâi b. Abdirrahman'ın babasının ismi verilmemiştir.

Eserin Harvard Üniversitesi'nde nüshası bulunmaktadır.²²⁵

2.2.1.5. Ahbâru Ebî Hafs Ömer b. Abdilazîz

Tam adı “*Ahbâru Ebî Hafs Ömer b. Abdilazîz (rehimehullah) ve sîretuhu*” şeklindedir. İsminden de anlaşılacağı üzere eser Hz. Ömer (ö. 23/644)'in torunu Ömer b. Abdilazîz'in hayatını ve halifeliğini konu edinmiştir.

Eser Abdullah Abdurrahim Useylan tarafından 1980 yılında Beyrut'ta basılmıştır.²²⁶ Eser Mektebetu'z-Zâhiriyye kütüphanesinde mecmu 30 numara ile ondan bir sûret de Mektebetu'l-Câmiatu'l-İslâmîyye'de 106 numara ile kayıt altındadır.²²⁷ İbnu'l-Cevzî bu eserden çokça rivâyette bulunmuştur.²²⁸

2.2.1.6. Fardu Talebi'l-İlm

Hem fıkıh hem hadis alanına hitap eden bu eserde Âcurrî; hür-köle, zengin-fakir, eşraf-halk, kadın-erkek her Müslümana ilim öğrenmenin vacip olduğu, öğrenmeyen kişi için kendi cehaletinin özrünün olmadığı, kişinin durumuna göre ona neyin vacip olduğu, Müslümanlar için Hz. Peygamber'in getirdiklerini tasdik etmenin vacip olduğu, âlimlerle oturmanın fazileti, ilim ehlinin tevâzusu vb. konular üzerinde durmuştur. Eserdeki 70 rivâyetten bir tanesi şöyledir:

Enes b. Mâlik (ra)'ten rivâyette Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

²²⁴ Bkz. İbn Mâce, Zühd, 3; Âcurrî, *es-Semânûn*, s. 20, (2 nolu rivayet).

²²⁵ Âcurrî, *es-Semânûn*, s. 6.

²²⁶ Âcurrî, *Kırk Hadiste İmân ve İslâm*, s. 11.

²²⁷ Âcurrî, *Tahrîmu'n-Nerd ve'ş-Şatranc ve'l-Melâhî*, s. 32, 33.

²²⁸ Âcurrî, *et-Tasdîk bi'n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fi'l-Âhira*, s. 23.

“İlim talep etmek her Müslüman için farzdır.”²²⁹

Yazması Berlin’de 101 numaradadır (evrak: 87-101).²³⁰

Ömer b. Maslah el-Huseynî tarafından “*Muhtasarı Fardu Talebi’l-İlm*” adıyla eserin muhtasar çalışması yapılmıştır. Ayrıca Mustafa Özenli tarafından “*İlim Talebinin Farziyeti*” adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

2.2.1.7. Kitâbu’l-Erbaîne Hadîsa

Âcurrî’nin en meşhur eseridir. Hadis alanında telif edilen bu eser “*el-Erbaîn*” ve “*Şerhu’l-Erbaîn*” olarak da bilinmektedir. Âcurrî eserin mukaddimesinde kırk hadis öğrenmenin faziletlerine dair hadisler zikretmiştir.

40 hadisi ihtiva eden bu eserde her Müslümanın bilmesi gereken hadis-i şerifler ihtiva edilmektedir. İçerisindeki hadisler âlî isnad seviyesindeki hadislerdir.²³¹ Eserin çoğu sahih ve hasen hadislerden müteşekkil olduğu gibi çok nadir de olsa içerisinde zayıf hadis de mevcuttur.

Genel olarak eser; ilim talebine teşvik, İslâm’ın şartları, imanın şartları, Rasûlullah (sav)’ın vasiyetleri, Kur’ân’ın yedi harf üzere nazil oluşu, ashâb-ı kirâm’ın faziletleri, ümmetin firkaları, abdest, Hz. Peygamber’in guslü, namaz, taharet, zekât ahkamı ve sınıfları, orucun fazilet ve hükmü, hac, cihad ve büyük günahlar vb. ile ilgili hadisleri nakleder. Eserden bu konulara dair bir örnek hadis şöyledir:

Ömer b. Hattâb (ra)’dan rivâyetle Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

*“Ameller niyetlere göredir. Herkese ancak niyetinin karşılığı vardır. Kimin hicreti Allah ve Rasûl’üne ise, hicreti Allah ve Rasûl’ünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalık veya nikahlanacağı bir kadına ise onun hicreti de ancak niyet ettiği şeydir.”*²³²

Eserdeki rivâyetler iki kısma ayrılmaktadır. Âcurrî’nin bu eserindeki bir kısım rivâyetler bazı hadis eserlerinin müelliflerinden rivâyet edilmiş, bir kısım ise herhangi bir eser yani müellif olmaksızın rivâyet edilmiştir.²³³

²²⁹ İbn Mâce, Mukaddime, 17; Âcurrî, **Fardu Talebi’l-İlm**, s. 75, 76.

²³⁰ Âcurrî, **Kırk Hadiste İmân ve İslâm**, s. 11.

²³¹ Âcurrî, **et-Tasdik bi’n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fi’l-Âhira**, s. 23.

²³² Buhârî, Eymân, 22; Âcurrî, **Kitâbu’l-Erbaîne Hadîsa**, s. 78.

²³³ Kendilerinden rivâyet edilen eserler için bkz. Âcurrî, **Kitâbu’l-Erbaîne Hadîsa**, s. 33.

Eser Beyrut'ta 1995 yılında *Kitâbu'ş-Şerîa*'nın kenarında basılmıştır. İki nüshası Mektebetu'z-Zâhiriyye'de mecmu 4 (evrak: 49-80) ve 27 (evrak: 34-45) numaralarında muhafaza edilmektedir. Ayrıca Berlin, Britanya, Vatikan'da da yazması bulunmaktadır.²³⁴

Eser "*Kırk Hadiste İmân ve İslâm*" adıyla Ebû Muaz Seyfullah el-Çubukâbâdî tarafından ve "*Kırk Hadis*" adıyla da Neda Yayınları tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

2.2.1.8. Edebu'n-Nüfûs

Eser nefislerin takınması gereken ahlakı anlatır. Özelde ise tevbenin şartları, kişinin ahlaklı olması noktasında kendisine yol gösteren unsurların ne olduğu, kişinin nasıl ahlaklı olması gerektiği, Müslümanın kendinî bilinceye kadar ilmi talep etmeye devam etmesi vb. konular üzerinde durur.

Âcurrî, eserinde Hz. Lokman (ö.?)'ın hekimliğinden şöyle bahsederek ondan örnek almamızı ister:

*"Kendisi için hekim olan başkasına da tedavi sağlar. Kendi nefesine hekim olamayan kişi başkasına nasıl merhem olsun? Kişi evvela kendisini güzel terbiye etmelidir. Kişi kendisini terbiye etmeden başkasını asla terbiye edemez. Allah'ın neyi emrettiğini, neyden sakındırdığını, helal ve haramı bilmeyen kişiden ilim (edep) alınmaz. Böyle biri kendi ehlini, evladını nasıl terbiye edebilir?"*²³⁵

İbn Kesîr *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'de bu eserden nakilde bulunmuştur.²³⁶

Eserde toplam 21 rivâyet yer almaktadır. Yazması, son sayfası noksan halde Mektebetu'z-Zâhiriyye'de hadis bölümü no: 248'dedir (evrak 23-29).²³⁷

2.2.1.9. el-Ğurebâ

Eser "*Sifetu'l-Ğurebâ mine'l-Mü'minîn*" ismiyle de zikredilmektedir. Konu olarak yalnız ve kimsesizlerin zorlu hallerinden, vasıflarından, onları gözetmenin her Müslümana farz olduğundan bahsetmektedir.

Eserde toplam 64 rivâyet vardır. Şimdi bunlardan birini örnek olarak verelim:

²³⁴ Âcurrî, *Kırk Hadiste İmân ve İslâm*, s. 12; Fuad Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî*, Vizâretu't-Ta'lîme'l-Âlî, 1411/1991, Cilt 1, s. 390.

²³⁵ Âcurrî, *Edebu'n-Nüfûs*, s. 26.

²³⁶ İbn Kesîr, *a.g.e.*, Cilt 9, s. 205.

²³⁷ Âcurrî, *Tahrîmu'n-Nerd ve'ş-Şatranc ve'l-Melâhî*, s. 34.

Abdullah b. Mes'ud (ra)'dan rivâyetle Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

“Muhakkak ki İslâm garip başladı ve muhakkak yine başladığı hale dönecektir. Ne mutlu gariplere!”²³⁸

Eser Bedru'l-Bedr tarafından 1403 yılında Kuveyt'te neşredilmiştir. Yazması Mektebetu'z-Zâhiriyye'de 4572 numarada (evrak: 48-63) ve bir sûreti de Mektebetu'l-Câmiatu'l-İslâmîyye'de 107 envanter numarasıyla muhafaza edilmektedir.²³⁹

2.2.1.10. Fevâidu'l-Muntehabe an Ebî Şuayb el-Harrânî ve Gayrihî

Fevâid tarzı telif edilen bu eserde Âcurrî, muhaddis hocası Ebû Şuayb el-Umevî el-Harrânî, Ebû Yakup el-Kâdî, Ebû Hafs ya da Hufeys el-Kâdî ve Ebû Muhammed b. Alûye el-Kattân'nın çeşitli rivâyetlerini ve çeşitli muhaddislerin rivâyetlerini konu edindiği eseridir.

Âcurrî tercih ettiği rivâyetlerin âlî isnad, sahih hadis ve sağlam tarik olmasına öncelik vermiştir. Eserde çoğunluk olarak merfû, mevkûf ve maktû hadisler olmak üzere toplam 40 rivâyet yer almaktadır.²⁴⁰ Eserde Âcurrî'nin, hocası Ebû Şuayb el-Harrânî'den naklettiği bir rivâyet şöyledir:

حدثنا أبو شعيب، حدثنا داود بن عمرو، حدثنا عبدالرحمن بن أبي الرناد، عن أبيه، عن الأعرج، عن أبي هريرة قال: سمعت رسول الله؟ يقول:

لا يجمع الرجل بين المرأة وعمتها، ولا بينها وبين خالتها، ولا تخطب على خطبة أخيه حتى ينكح أو يترك.

Bize Ebû Şuayb haber verdi, bize Dâvud b. Amr haber verdi, bize Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd haber verdi, babasından, A'rac'den, Ebû Hureyre (ra)'den, dedi ki Rasûlullah (sav)'ı şöyle derken işittim:

“Bir kadınla halasının arası ve bir kadınla teyzesinin arası aynı nikah altında birleştirilemez. Kardeşinin talip olduğu bir kimseye kendisi, kardeşi nikahlanıncaya ya da vazgeçinceye kadar talip olamaz.”²⁴¹

²³⁸ Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî Müslim b. Haccâc, İman, 65; Âcurrî, *Kitâbu'l-Ğurabâ*, s. 15, 16.

²³⁹ Âcurrî, *Tahrîmu'n-Nerd ve's-Şatranc ve'l-Melâhî*, s. 33.

²⁴⁰ Âcurrî, *Fevâidu'l-Muntehabe an Ebî Şuayb el-Harrânî ve Gayrihî*, Riyad: Vizâretu't-Ta'lîme'l-Âlî, 1427, Cilt 1, s. 101.

²⁴¹ Âcurrî, *Fevâidu'l-Muntehabe an Ebî Şuayb el-Harrânî ve Gayrihî*, s. 138, (4 nolu rivayet). Rivayette (لا تُخطب) muhatap sigası geçmektedir. Ancak tespit ettiğimiz kadarıyla hadis kaynaklarında muhatap sigası

Eserin yazması Mektebetu'z-Zâhiriyye kütüphanesinde mecmu 40'tadır (evrak 93-110).²⁴²

2.2.1.11. Vusûlu'l-Muštakîn ve Nuzhetu'l-Mustemiîn

“*Mecâlisun fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*” adıyla da bilinmektedir. Eserin yazması Bursa Ulu Camii 2067/1 (1-47) numara ile muhafaza edilmektedir.²⁴³

Büyük ihtimalle eserin tahkiki henüz yapılmış değildir.

2.2.1.12. Cüz'ün fîhi Hikâyâtun an Şâfiî ve Gayrihi

Âcurrî'nin; Muhammed b. İdris eş-Şâfiî'nin ve ulemadan bazılarının menkıbe ve haberleri hakkında derlediği, içinde beğenilebilir, harika şeyler barındırdığı bir risalesidir.

Eserdeki toplam 28 rivâyet yer almaktadır. Onlardan biri şöyledir:

وسمعت أبا بكر يقول: سمعت أبا بكر يقول: سمعت الربيع بن سليمان يقول: سمعت الشافعي يقول:

ما حلفت بالله صادقا ولا كاذبا، جادًا ولا هازلا.

Ebû Bekr'i* şöyle derken işittim; diyordu ki Ebû Bekr'i* şöyle derken işittim; er-Rabî' b. Süleyman'ı şöyle derken işittim; Şâfiî'nin şöyle dediğini işittim:

“Allah adına doğru sözlü ya da yalancı olarak, ciddi ya da şaka olarak yemin etmedim.”²⁴⁴

Eserin yazması Mektebetu'z-Zâhiriyye kütüphanesinde mecmu 87'dedir (evrak 47-50).²⁴⁵

2.2.1.13. Mâ Verede fî Leyleti'n-Nisfi min Şa'ban

Eserin yazması Kahire'deki Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye kütüphanesinde 1/142 hadis 26'dadır.²⁴⁶

Eserin tahkiki ise henüz yapılmamıştır.

---

geçmemekte, (لا يَخْطُبُ) şeklinde gaib sigayla geçmektedir. Bu hadisi tahrir edenler şöyledir: Dârimî, Sünen (r. 2179); Buhârî, Sahih (r. 5109) vd.

²⁴² Âcurrî, *et-Tasdik bi'n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fi'l-Âhira*, s. 24.

²⁴³ Sezgin, *a.g.e.*, s. 391.

* Bu kişi Ebû Bekr Ahmed b. Ca'fer el-Hateli'dir.

* Bu kişi Hilâl Ahmed b. Muhammed b. Hârûn el-Bağdâdî (ö. 311)'dir.

²⁴⁴ Âcurrî, *Cüz'ün fîhi Hikâyâtun an Şâfiî ve Gayrihi*, s. 30.

²⁴⁵ Sezgin, *a.g.e.*, s. 392.

²⁴⁶ Sezgin, *a.g.e.*, s. 391.

2.2.1.14. Tahrîmu'n-Nerd ve's-Şatranc ve'l-Melâhî

Müellif bu eseri satranç, zar, nefesli saz, düdük, büyük çalgı zili, davul, ud, tambur ile oyalanmanın ve bunlara benzeyen koç, horoz ve güvercin ile eğlenip bunları dövüştürmenin hükmüne dair kendisine sorulan sorulara bir cevap niteliğinde telif etmiştir. Eserde toplam sekiz bâb etrafında bunların haram olup olmadığına dair deliller getirerek konuyu işlemiştir.

Eser fıkıh ilmine dair bir eser olup bu konudaki âlimlerin görüşlerine de yer vermiştir. Bir rivâyet şöyledir:

Ebû Mûsa el-Eşârî (ra)'den rivâyetle Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

“Her kim zar ile oynarsa o kimse Allah’a ve Rasûl’üne isyan etmiştir.”²⁴⁷

Eser Mektebetu'z-Zâhiriyye'de mecmu 42 numarada kayıt altındadır.²⁴⁸ 1980/1400 yılında Ömer Garâme el-Amravî'nin tahkikiyle Riyad'da basılmıştır.²⁴⁹

2.2.1.15. Mes'eletu'l-Cehri bi'l-Kur'ân fi't-Tavaf

Eserde, tavafta Kur'ân'ı sesli okumayla alakalı ve buna yakın meselelere dâhil olan hadisler rivâyet edilmiştir. Âcurrî, konuyu aktarma metodunu diğer eserlerinde olduğu gibi burada da uygulamıştır.

Eserde, Kur'ân'da geçtiği üzere hacca dair ibadetlerini bitirdikten sonra dua yapan iki kısım insandan bir kısmının yaptığı duayla alakalı bir rivâyet şöyledir:

Hişâm dedi ki: Hasan bize Allah'ın şu sözünü söyledi:

“Rabbimiz! bize dünyada ve ahirette iyilikler ver. Bizi cehennem azabından koru.”²⁵⁰

Âcurrî dedi ki:

“Dünyadaki iyilik ilim ve ibadettir. Ahiretteki iyilik de cennettir.”²⁵¹

²⁴⁷ Ebû Dâvud, Edep, 64; Âcurrî, *Tahrîmu'n-Nerd ve's-Şatranc ve'l-Melâhî*, s. 122.

²⁴⁸ Sezgin, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 391.

²⁴⁹ Âcurrî, *et-Tasdîk bi'n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fi'l-Âhira*, s. 24.

²⁵⁰ Bakara, 2/201.

²⁵¹ Âcurrî, *Mes'eletu'l-Cehri bi'l-Kur'ân fi't-Tavaf*, s. 71.

Eser “*Mes’elelu’t-Tâifîn*” olarak da bilinmektedir. Nitekim Zehebî eserinde böyle zikretmiştir. Önce Kahire’de sonra ise Mısır’da baskısı yapılan bu eser Amr Ali Ömer tarafından tahkiki yapılmıştır.²⁵²

Kahire’deki Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye kütüphanesinde eserin nüshası bulunmaktadır. Eser orada 2/1: 107 hadis bölümü 1926 envanter numarasıyla muhafaza edilmektedir.²⁵³

2.2.1.16. Zemmu’l-Livâta

Âcurrî’nin matbu eserleri arasındadır. Fıkıh alanında telif edilen bu eser, eşcinselliğin haramlığına dair ayet ve hadisler üzerinden konuyu ele almıştır. Toplam 54 rivâyeti ihtiva etmektedir. Bunlardan bir rivâyet şöyledir:

İbn Abbâs (ra)’dan rivâyetle Nebî (sav) şöyle buyurmuştur (üç defa):

“Lût kavminin yaptığı ameli (livâta) yapana Allah lanet etmiştir. Lût kavminin yaptığı ameli yapana Allah lanet etmiştir. Lût kavminin yaptığı ameli yapana Allah lanet etmiştir.”²⁵⁴

Muhammed b. Huseyn el-Âcurrî de bu konuda şöyle demiştir:

“Ey Müslümanlar topluluğu! Allah’tan sakının. Elinizde olan müstesna, edep yerleriniz konusunda haddi aşmayın. Biliniz ki Lût kavminin amelini yapanın akibeti, Allah’tan gelecek olan lanettir.”²⁵⁵

İbnu’l-Cevzî bu eserden nakilde bulunmuştur.²⁵⁶

Eser 1410 yılında Kahire’de basılmıştır.²⁵⁷ Neda Yayınları tarafından “*Eşcinselliğin İslâm’daki Hükümü*” adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

2.2.1.17. Kitâbu’ş-Şerîa

Eser “*eş-Şerîatu fi’s-Sünne*” olarak da bilinmektedir. Kısaca “*eş-Şerîa*” denilmiştir. Âcurrî’nin kelâma dair eseri ve aynı zamanda kendisiyle meşhur olduğu eseridir. Eserde

²⁵² Âcurrî, *Kitâbu’l-Erbaîne Hadîsa*, s. 31.

²⁵³ Âcurrî, *et-Tasdîk bi’n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fi’l-Âhira*, s. 25.

²⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/309 no: 2817; Âcurrî, *Zemmu’l-Livâta*, s. 27.

²⁵⁵ Âcurrî, *Zemmu’l-Livâta*, s. 27.

²⁵⁶ İbnu’l-Cevzî, *Ravdatu’l-Muhibbîn ve Nuzhetu’l-Muştâkîn*, Beyrut: Dâru’l-Kütubi’l-İlmiyye, 1412/1992, s. 372.

²⁵⁷ Âcurrî, *Kitâbu Fadlu Kiyâmi’l-Leyl ve’t-Teheccüd*, s. 33.

ehl-i cemaatin lüzumu, tefrikadan uzak olmanın gerekliliği ortaya konulmuş ve dalalet ehlinin sapık görüşleri eleştirilip reddiyeler yazılmıştır. Âcurrî diğer eserlerinde olduğu gibi burada da her bir konuyu bâblara ayırarak ayet ve hadislerden istifade etmiştir. Kendi görüşlerini de arada zikretmiştir.

Âcurrî bir rivâyet metodu olarak burada da farklı senedlerle gelen metni ayrı ayrı zikretmiştir. Eserdeki 2000 küsur rivâyetten biri şöyledir:

Abdullah b. Amr radiyallahu anh (ö. 65/684-85) dedi ki:

“İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, mescitlerde toplanacaklar fakat içlerinde mü'min olmayacak.”²⁵⁸

Âcurrî dedi ki:

“Tüm bu izlenimler imanın fazlalığına ve noksanlığına delalet eder.”²⁵⁹

Eserin 1369 yılında Kahire'de Muhammed Hamid el-Fakî tarafından neşr ve tahkiki yapılmıştır. Ayrıca 1403'te Beyrut'ta ve 1416'da yine Beyrut'ta Muhammed b. Hasan İsmail tarafından neşr ve tahkiki yapılmıştır.²⁶⁰

Eserin çok yerde yazması bulunmaktadır. Biri de Nuruosmaniye'de 1196/1 (evrak 1-444) numarada muhafaza edilmektedir.²⁶¹

Ayrıca eserden “*el-Emru bi Luzûmi'l-Cemaa ve Terki'l-İbtidâ*” bâbı ayrı olarak bir nüsha halinde Mektebetu'z-Zâhiriyye'de mecmu 48 (evrak 18-29) numarada kayıt altındadır. İmam Şâtıbî (ö. 790/1388) bid'atlara dair olan “*el-İ'tisâm*” adlı eserinde ondan nakilde bulunmuştur.²⁶² Bazı kaynaklarda bu küçük nüsha Âcurrî'nin farklı bir eseri gibi ele alınsa da farklı bir eser olmayıp *Kitâbu's-Şerîa*'dan sadece bir bâbtır.

“*eş-Şerîa*” Âcurrî'nin üzerine pek çok çalışma yapılan önemli bir eseridir. İbnu'l-Bennâ (ö. 471/1079) tarafından hazırlanan, Hafız Abdulğanî el-Makdisî'nin hattıyla kaleme alınan “*el-Muhtâr fi Usûli's-Sünne*” adlı muhtasar çalışması ve Ahmed b. Sâlih ez-Zehrânî tarafından tehzîb çalışması yapılmıştır. “*el-Muhtâr*” adlı muhtasar çalışmasına ileride değineceğiz.

²⁵⁸ Âcurrî, *Kitâbu's-Şerîa*, s. 93 (262 nolu hadis). Bu rivâyet önemli hadis kaynaklarında yer almamaktadır.

²⁵⁹ Âcurrî, *Kitâbu's-Şerîa*, s. 93.

²⁶⁰ Âcurrî, *Kırk Hadiste İmân ve İslâm*, s. 13.

²⁶¹ Fuad Sezgin, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 391.

²⁶² Âcurrî, *et-Tasdik bi'n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fi'l-Âhira*, s. 23.

Eserin birinci cildi “*Şeriat*” adıyla Fatih Tosun tarafından yeni notlarla Türkçeye, kısa bir özet şeklinde “*al-Âdjurrîs Juveler*” (Âcurrî’nin Mücevherleri) adıyla Ebû Mûsa el-Elbânî tarafından da İsveççeye çevrilmiştir. İleride bu özet çalışmasına değineceğiz.

2.2.1.18. et-Tasdîk bi’n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fi’l-Âhira

Kelâma dair olan bu eser “*er-Ru’ye*” adıyla da bilinmektedir. Nitekim Zehebî eserinde bu adı kullanmıştır.²⁶³

Bu eserde ahirette Allah’ı görmeyi inkâr edenlerin görüşleri reddedilip Allah’ın ahirette görüleceğine dair konular işlenmiştir. Ru’yetullâh (Allah’ın ahirette görülmesi) meselesini inkâr eden kimsenin; sahih haberleri, Kur’ân’ı, sünneti, sahâbe ve ulemanın sözlerini reddettiğini belirtmiştir.²⁶⁴

Eserde konuya dair toplam 64 rivâyet yer almaktadır. Bunlardan birini örnek olarak verelim. İkrime (ra):

“O gün nice yüzler aydındır. Rablerine bakarlar.”²⁶⁵ ayetini hatırlattıktan sonra dedi ki:

“(O gün) Allah’a nazar ederek bakarsın.”²⁶⁶

Dımeşk Mektebetu’z-Zâhiriyye kütüphanesinde eserin iki nüshası bulunmaktadır. Yeni nüshası mecmu 28’de kayıtlıdır.²⁶⁷ Eser 1408/1988 yılında Semîr b. Emin en-Zuheyri tarafından Beyrut’ta neşredilmiştir.²⁶⁸ Tahkiki de Muhammed Gıyas el-Canbaz tarafından yapılmıştır.²⁶⁹

2.2.2. Günümüze Ulaşmayanlar

Âcurrî’nin henüz günümüze ulaşmayan ya da kayıp olan eserleri şunlardır:

²⁶³ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, Cilt 16, s. 134.

²⁶⁴ Âcurrî, *et-Tasdîk bi’n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fi’l-Âhira*, s. 36.

²⁶⁵ Kıyâme, 75/22, 23.

²⁶⁶ Bkz. Âcurrî, *et-Tasdîk bi’n-Nazâr ilallâhi Teâlâ fi’l-Âhira*, s. 52, (17 nolu rivayet).

²⁶⁷ Âcurrî, *Ahbâru Ebî Hafs Ömer b. Abdilazîz*, s. 21; Âcurrî, *Tahrîmu’n-Nerd ve’ş-Şatranc ve’l-Melâhî*, s. 33.

²⁶⁸ Âcurrî, *Kırk Hadiste İmân ve İslâm*, s. 13.

²⁶⁹ Âcurrî, *Mes’eletu’l-Cehri bi’l-Kur’ân fi’t-Tavaf*, s. 13.

2.2.2.1. Fadlu'l-İlm

İbn Hayr el-İşbîlî (ö. 575/1179), *Fehrese*'sinde bu esere değinmiştir.²⁷⁰

2.2.2.2. Turuku Hadîsi'l-İfk

Kettânî *er-Risâletu'l-Mustatrafe*'de bu eserden bahsetmiştir.²⁷¹

2.2.2.3. İhtilâfu'l-Ulemâ

Rûdânî (ö. 1094/1683) *Siletu'l-Halef*'inde bu esere değinmiştir.²⁷²

2.2.2.4. Kitâbu's-Şubuhât

İbn Hayr, *Fehrese*'sinde bu eseri zikretmiştir.²⁷³

2.2.2.5. Husnu'l-Hulk

İbn Hayr, *Fehrese*'sinde bu esere değinmiştir.²⁷⁴

2.2.2.6. et-Teferrud ve'l-Uzle

İbn Tağrîberdî *en-Nucûmu'z-Zâhire*'de bu eseri zikretmiştir. Esere kısaca “*el-Uzle*” demiştir.²⁷⁵

2.2.2.7. Tağyîru'l-Ezmine

İbn Hayr, *Fehrese*'sinde bu eseri zikretmiştir.²⁷⁶

2.2.2.8. Ahlâku Ehli'l-Birr ve't-Takvâ

İbn Hayr bu esere değinmiştir.²⁷⁷

2.2.2.9. Kitâbu't-Tevbe

İbn Hayr, *Fehrese*'sinde bu esere değinmiştir.²⁷⁸

---

²⁷⁰ Ebû Bekr Muhammed b. Hayr b. Ömer el-İşbîlî, *Fehresetu İbn Hayr el-İşbîlî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998, s. 252.

²⁷¹ Kettânî, *a.g.e.*, s. 112.

²⁷² Rûdânî, *a.g.e.*, s. 124.

²⁷³ İbn Hayr, *a.g.e.*, s. 252.

²⁷⁴ İbn Hayr, *a.g.e.*, s. 252.

²⁷⁵ İbn Tağrîberdî, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 60.

²⁷⁶ İbn Hayr, *a.g.e.*, s. 252.

²⁷⁷ İbn Hayr, *a.g.e.*, s. 252.

²⁷⁸ İbn Hayr, *a.g.e.*, s. 252.

2.2.2.10. er-Risâletu ilâ Ehl-i Bağdâd

İbn Hayr bunu eserinde zikretmiştir.²⁷⁹

2.2.2.11. Şerhu Kasîdeti's-Sicistânî

Bu eser Âcurrî'nin hocası Abdullah b. Ebî Dâvud es-Sicistânî'nin akaid konusundaki kasidesine dair eseridir.²⁸⁰

2.2.2.12. Sifetu Kabri'n-Nebî Sallallahu Aleyhi Vesellem

İsmail Paşa el-Bağdâdî (ö. m. 1920) *Hediyetu'l-Ârifîn*'de bu eseri zikretmiştir.²⁸¹

2.2.2.13. Kitâbu'n-Nasîha

“*Kitâbu'n-Nasîhatu'l-Kebîr*” ve “*en-Nasîha*” olarak da bilinmektedir. İbnu'n-Nedim *el-Fihrist*'inde şöyle demiştir:

“*Kitâbu'n-Nasîha*, içinde pek çok fıkıh kitabını barındırmaktadır.”²⁸²

Eser hakkında *Fihrist*'te geçen bir diğer bilgi de şu şekildedir:

“*Ebu'l-Hitâb (aşağıdaki senedde mezkûr olan şahıs), Âcurrî'nin telifâtı hakkında konuştuğunda şu sened zinciri ile konuşur:*

Bana Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Tâhir (rahimehullah) haber verdi. Ebû Ali el-Ğassânî (ö. 498/1105)'den; dedi ki: Ebu'l-Hitâb Hibetullah b. Âr el-Kirmânî h. 449 yılında Şaban ayından sonra İskenderiye şehrinden bana kendi el yazısıyla yazdığına bana haber verdi; dedi ki: Bize Ebu'l-Kâsım Abdulmelik b. Muhammed b. Abdillâh b. Bişrân el-Muaddil el-Bağdâdî haber verdi. Ebu Bekr el-Âcurrî'den (rahimehullah), kendisi şöyle haber vermiştir:”²⁸³

2.2.2.14. Evsâfu's-Seb'a

İbn Hayr bu eserden bahsetmiştir.²⁸⁴

²⁷⁹ İbn Hayr, **a.g.e.**, s. 252.

²⁸⁰ Âcurrî, **Ahlâku Hameleti'l-Kur'ân**, s. 14.

²⁸¹ İsmail Paşa el-Bağdâdî, **Hediyetu'l-Ârifîn**, İstanbul: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1955, Cilt 2, s. 47.

²⁸² İbnu'n-Nedim, **a.g.e.**, s. 268.

²⁸³ İbn Hayr, **a.g.e.**, s. 253.

²⁸⁴ İbn Hayr, **a.g.e.**, s. 252.

2.2.2.15. Firdevsu'l-İlm

Bağdâdî *Hediyetu'l-Ârifîn*'de bu eseri zikretmiştir.²⁸⁵

2.2.2.16. Kıssatu'l-Haceri'l-Esved ve Zemzem ve Bedei Şe'niha

İbn Hayr bu eserden bahsetmiştir.²⁸⁶

2.2.2.17. Rucû İbn Abbâs

Tam adı *Rucû İbn Abbâs an Meseleti's-Sarf*'tır. İbn Hayr *Fehrese*'de bu eseri zikretmiştir.²⁸⁷

2.2.2.18. Kitâbu'l-Mushaf

“*Mushafu Osman b. Avfân*” olarak da geçmektedir. Âcurrî'nin diğer mahtut olmayan eserleri gibi bu eseri hakkında da kaynaklarda pek bilgi yoktur. Bu eser, adından da anlaşılacağı üzere Hz. Osman (ö. 35/656)'ın Mushaf'ı hakkında telif edilmiş bir eserdir.

Âcurrî “*eş-Şerîa*” adlı eserinde bu kitaptan bahsetmektedir. Hz. Osman (ra)'ın Mushaf'ını anlatırken ümmetin, sahâbilerin, tâbiînlerin, her beldedeki Müslüman milletlerin, yedi kıraat imamının, üzerinde icma ettiği Mushaf ifadesini kullanmaktadır.²⁸⁸

2.2.2.19. Fedâilu'l-Ka'beti'l-Munâzera

Rûdânî *Siletu'l-Halef*'inde bu eseri zikretmiştir.²⁸⁹

2.2.2.20. İrame Zâti'l-İmâd

Rûdânî bu eserden bahsetmiştir.²⁹⁰

2.2.2.21. Kitâbu't-Tâibîn

Bu kitap yukarıda zikrettiğimiz *Kitâbu't-Tevbe* ile aynı ya da ondan farklı bir eser de olabilir. Bu konuda kesin bir şey söyleyebilmek için mefkûd olan yazmalarının bulunup karşılaştırılması gerekir. Yukarıda müellifin günümüze ulaşan eserlerini verirken aralarından bazılarının aynı eser olduğu halde farklı isimlerle tahkik edildiğini ifade

²⁸⁵ İsmail Paşa el-Bağdâdî, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 47.

²⁸⁶ İbn Hayr, **a.g.e.**, s. 252.

²⁸⁷ İbn Hayr, **a.g.e.**, s. 252.

²⁸⁸ Âcurrî, **Kitâbu'ş-Şerîa**, s. 61, 62.

²⁸⁹ Rûdânî, **a.g.e.**, s. 164.

²⁹⁰ Rûdânî, **a.g.e.**, s. 164.

etmiştik. Böyle bir durum okur tarafından iki farklı eser varmış gibi bir algı doğurabilmektedir. Yazma eserlerinin karşılaştırılması, bu ikilemin oluşmaması için iyi bir çözüm yolu olacağı kanısındayız.

Rûdânî *Siletu'l-Halef*'inde bu eserden bahsetmiştir.²⁹¹

2.2.2.22. Ğaddu't-Tarf

Kayıp olduğu düşünülen eserler arasında yer alır.

Âcurrî "*Zemmu'l-Livata*" adlı kitabında bu eseri zikretmiş; kişinin, dinî için duyduğu endişeden ötürü sakalsız erkeklerle oturmaktan sakınması gerektiğini "Ğaddu't-Tarf" (gözü yumma) kitabında "Sakalsız Erkeğe Bakmayı Kerih Görenler ve Onunla Oturmayı Kerih Görenler" babında açıklayacağını ifade etmiştir.²⁹²

2.2.2.23. el-Fiten

Müellifin kayıp eserlerindedir.

Âcurrî *Kitâbu'ş-Şerîa*'da bu eserden bahsetmiştir. Kendisi *eş-Şerîa*'da fitne ile ilgili bâbta bazı hadisleri verdikten sonra şöyle demektedir:

"Bu bölümde geçen hadislerin çoğunu "el-Fiten" adlı kitapta zikrettim. Aklı başında bir mü'minin, dininde ihtiyatlı olması için ondan bir bölümü burada ele aldım.

Muhakkak ki fitnenin pek çok yönü vardır. Kavimlerin ondan kurtulduğu ve insanların, hevâlarına ve dünya tercihlerine uyararak onlarda helak oldukları büyük fitneler gelip geçmiştir. Allah-u Teâlâ kimin için hayır dilerse; ona dua kapısını açar, o kimse kerim olan rabbine iltica eder, dinine karşı korkar, dilini muhafaza eder ve zamanını bilir.

Belli yol olan sevâdu'l-a'zam (Hz. Peygamber ve ashâbına tabi olanların yolu) elzemdir. O kimse renkten renge girmez, rabbine ibadet eder ve fitne zamanında dalıp gitmeyi terk eder. Muhakkak ki fitne zamanında çok insanın gerçek kimliği ortaya çıkar. Nebî (sav), ümmetini fitneden sakındırırken sözünü işitmedin mi?

Rasûlullah (sav) buyurdu ki:

*(Kişi mü'min olarak sabahlar ve kafir olarak geceler, mü'min olarak geceler ve kafir olarak sabahlar)."*²⁹³

²⁹¹ Rûdânî, a.g.e., s. 164.

²⁹² Âcurrî, *Zemmu'l-Livâta*, s. 72.

²⁹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/372 no: 8835; Âcurrî, *Kitâbu'ş-Şerîa*, s. 37.

Buradan hareketle Âcurrî'nin, sevâdu'l-a'zam merkezli bir ümmet anlayışına sahip olduğunu söyleyebiliriz.

2.2.2.24. Menâsiku'l-Hacc

Rûdânî bu eseri zikretmiştir.²⁹⁴

2.2.2.25. Kitâbu Vad'i'l-Musalla Yemînihi alâ Şimâlihi

Rûdânî bu eseri zikretmiştir.²⁹⁵

2.2.2.26. Ahkâmu'n-Nisâ

Fıkıh ilmine dair telif ettiği eseridir. İbn Nedim *Fihrist* adlı eserinde bu kitaptan bahsetmiştir.²⁹⁶

2.2.2.27. Tahrîmu İtyâni'n-Nisâ fî Edbârihinne

Fıkıh ilmine dair telif etmiş olduğu eserlerindedir.

Rûdânî bu eserden bahsetmiştir.²⁹⁷

2.2.2.28. Muhtasaru'l-Fıkh

Bağdatlı İsmail Paşa *Hediyetu'l-Ârifin*'de bu eseri “*Muhtasar fi'l-Furû*” adıyla zikretmiştir.²⁹⁸

2.2.2.29. Mes'eletun fî Tahrîmi'l-Ğina ve'r-Raks

Deştî el-Hanefî (ö. h. 665), Âcurrî'nin şarkı ve şarkı eşliğinde oynamanın hükmüne dair telif ettiği bu eseri “*en-Nehyu ani'r-Raks ve's-Semâ*” adlı kitabında zikretmiş ve ondan nakilde bulunmuştur.²⁹⁹

---

²⁹⁴ Rûdânî, **a.g.e.**, s. 163.

²⁹⁵ Rûdânî, **a.g.e.**, s. 164.

²⁹⁶ İbnu'n-Nedim, **a.g.e.**, s. 268.

²⁹⁷ Rûdânî, **a.g.e.**, s. 164.

²⁹⁸ İsmail Paşa el-Bağdâdî, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 47.

²⁹⁹ Ebû Muhammed Mahmud b. Ebi'l-Kâsım b. Bederân ed-Deştî el-Hanefî, **en-Nehyu ani'r-Raks ve's-Semâ**, Riyad: Dâru's-Sünne, 1428/2007, Cilt 1, s. 393.

2.2.2.30. Kitâbu'l-Libâs

İbn Müflih el-Makdisî (ö. h. 763), “*Adâbu’s-Şer’iyye*” adlı kitabında Âcurrî’nin “*Kitâbu'l-Libâs*” adlı eserinde İbn Abbâs (ra) isnadıyla rivâyet ettiği bir hadisten bahsetmektedir.³⁰⁰

2.2.2.31. Kitâbu'l-Kader

Âcurrî *Kitâbu’s-Şerîa*’da bu eserden bahsetmektedir. O, *Kitâbu’s-Şerîa*’da Kur’ân’ın Allah kelâmı olup mahluk olmadığı hakkındaki bâbın altında şöyle demektedir:

“Ben bu bâbı *Kitâbu'l-Kader*’de tahriç ettim. Bunu burada hak ehlinin sapıklara karşı hüccetini güçlendirmek için zikrediyorum.”³⁰¹

Âcurrî’nin günümüze ulaşmamış olan eserlerini zikrettik. Onun mefkûd olan veya henüz ulaşılmamış bu eserlerinin de keşfedilip gün yüzüne çıkarılmasını ümit etmekteyiz.

2.2.3. Âcurrî’ye Nisbet Edilen Eserler

Âcurrî’ye ait olmamasına rağmen ona nisbet edilen ya da ona ait olup olmadığı hakkında ihtilaf bulunan bazı eserler mevcuttur. Burada bu konuya açıklık getirmek istiyoruz. O eserler şöyledir: *el-Muhtâr*, *Kitâbu'l-Kader* ve *es-Suâlât*.

“*el-Muhtâr fî Usûli’s-Sünne*” adlı eseri, Âcurrî’nin farklı bir kitabı gibi görenler olmuştur. Ancak hakikatte bu eser İbnu'l-Bennâ tarafından “*Kitâbu’s-Şerîa*” adlı eser için hazırlanmış bir ihtisar kitabıdır. Hafız Abdulğani el-Makdisî’nin hattıyla Kahire’de hadis bölümü 164 numarada (evrak 201-227) nüshası bulunmaktadır. Yani bu, “*eş-Şerîa*” kitabı olup onun farklı bir eseri değildir.³⁰²

Âcurrî’ye nisbet edilen eserlerden biri de *Kitâbu'l-Kader*’dir. “*el-Kader*” adlı eser Âcurrî’nin hocası Firyâbî’ye ait bir eser olmakla beraber³⁰³ kendisine de bu eserin nisbet edilmesinin doğru olup olmadığını burada irdeleyelim.

Âcurrî’nin eserlerinin tahkikini yapan muhakkiklerden bazıları, bu eserin Âcurrî’ye ait olmadığını iddia etmişlerdir. Ancak yukarıda zikrettiğimiz gibi Âcurrî *Kitâbu’s-*

³⁰⁰ Abdullah Muhammed b. Müflih el-Makdisî, *Adâbu’s-Şer’iyye*, Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1419/1999, Cilt 3, s. 387, 508.

³⁰¹ Âcurrî, *Kitâbu’s-Şerîa*, s. 69.

³⁰² Âcurrî, *Ahbâru Ebî Hafs Ömer b. Abdilazîz*, s. 24; Sezgin, *a.g.e.*, s. 391.

³⁰³ Bkz. Ceylan, “*Ebü Bekr Ca’fer b. Muhammed el-Firyâbî ve Hadis İlmindeki Yeri*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi SBE, 2012), s. 28.

Şerîa'da bu eserinden bizzat kendisi bahsetmektedir. Sonuç olarak şu tespiti söylemek mümkündür:

Hem Âcurrî'nin hocası Firyâbî'ye hem de kendisine ait “*el-Kader*” adında birer eser telifi söz konusudur.

“*es-Suâlât*” adlı eser de Âcurrî'ye nisbet edilenler arasında yer almaktadır. Ancak bu eser Âcurrî'ye ait olmayıp Ebû Dâvud es-Sicistânî'nin talebesi Ebû Ubeyd el-Âcurrî (ö.?)'ye ait bir eserdir.³⁰⁴ Kanaatimizce bu eserin Ebû Bekr el-Âcurrî'ye nisbet edilmesinin sebebi tamamen isim benzerliğidir.

2.2.4. Âcurrî Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Âcurrî özelinde yazılmış bazı çalışmalar mevcuttur. Bunlar şöyledir:

2.2.4.1. Ahlâku'l-Âlim ve'l-Muteallim inde Ebû Bekr el-Acurrî

“Âcurrî'ye göre âlimin ve ilim öğrenmenin ahlakı” adıyla Abdurraûf Yusuf Abdulkadir Abdurrahman tarafından Mekke Ummu'l-Kurrâ Üniversitesi'nde çalışılmış bir yüksek lisans tezidir.

2.2.4.2. el-Îmâmu'l-Âcurrî ve Arâuhu'l-Fikhîyye

Bu kitap Kays Abdulğafûr Necmu'l-Hafâcî tarafından 1428/2007 yılında Bağdat Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nde yapılmış bir doktora çalışmasıdır. Âcurrî ve onun fikhî görüşleri hakkında yapılmış bir araştırmadır. Müellif; Âcurrî'nin fikhî yönünü, hüküm istinbâdında takip ettiği kaynak ve metotları vb. konuları ele almaktadır.

2.2.4.3. el-Câmi li Kutubi'l-Îmâm Ebî Bekr el-Âcurrî

Âcurrî'nin yukarıda zikrettiğimiz bazı eserlerini bir arada toplayan “*el-Câmi*” adlı bu çalışma Ebû Abdillâh Adil b. Abdillâh Âlu Hamdân tarafından hazırlanmış, baştan sona müellifimizin bazı eserlerini içeren iki cilt halinde bir mecmu ve tahkik çalışmasıdır. Bu çalışmada onun matbu olan bazı eserlerinin yanında; “*et-Teferrud ve'l-Uzle*”, “*Tağyîru'l-Ezmine*”, “*Kitâbu'l-Fiten*” ve daha nice günümüze ulaşmamış ya da mefkûd olduğu düşünülen eserlerine dair bilgiler de yer almaktadır.*

³⁰⁴ Eser hakkında bkz. Âcurrî, *Kitâbu Fadlu Kiyâmi'l-Leyl ve't-Teheccüd*, s. 40.

* Bkz. Ebû Abdillâh Adil b. Abdillâh Âlu Hamdân, *el-Câmi' li Kutubi'l-Îmâmi Ebî Bekr el-Âcurrî*, Lübnan: Dâru'l-Lu'lua, 2018/1440, Cilt 2, 1303-1428.

“*el-Câmi*” adlı bu çalışma müellifimizin çoğu eserlerini bir arada toplaması yönüyle dikkate şayandır. Ancak bu toplama ve tahkik çalışmasını yapan yazar; Âcurrî’nin, yazma nüshası mevcut olmayan yani günümüze henüz ulaşmamış eserlerinden bazı rivâyetleri orijinal nüshadan çalışmış gibi birer kitap şeklinde bu kitapta vermiştir. Yazar bunu yaparken bu kayıp ya da henüz günümüze ulaşmamış eserlerin içindeki rivâyetlere nerden ulaştığı hakkında doyurucu bir malumat vermemiştir. Yazarın kendisi de bu kitapların mefkûd olduğunu beyan etmekle birlikte bu rivâyetleri Âcurrî’nin diğer eserlerinden, haberlerinden ve rivâyetlerinden derlediğini söylemektedir.³⁰⁵ Araştırmamız boyunca bu mefkûd eserlerin yazma nüshalarının mevcut olduğuna dair bilgi veren hiçbir kaynağa ulaşamadık. Ayrıca Âcurrî’nin, kendi kitabının içindeki rivâyetlerin tümünü ya da büyük çoğunluğunu başka kitaplarında zikrettiği, akla makul gelmemektedir. İncelediğimiz tüm kaynaklarda bu eserlerin günümüze henüz ulaşmış olmadığı yönünde de ortak beyan söz konusudur. Dolayısıyla bizim nazarımızda Âcurrî adına adeta kitap yazılmıştır. Bu çalışmadaki kayıp eserlerin içindeki rivâyetler ileriki yıllarda orijinal nüshalarıyla mutabık olduğu tespit edilse bile hali hazırda bu çalışma muteber kabul edilemez.

2.2.4.4. al-Âdjurrîs Juveler

“Âcurrî’nin Mücevherleri” adıyla yapılan bu çalışma Ebû Mûsa el-Elbânî tarafından İsveççe Âcurrî’nin “*eş-Şerîa*” kitabının bir özeti ve tercümesi şeklindedir. Çalışmada tek kaynaktan yararlanılmıştır.

Burada *Kitâbu’ş-Şerîa* baştan sona değil, özetlenerek tercüme edilmiştir. Bu çalışma sadece çeviriden ibaret olmayıp aynı zamanda bir özet çalışması olduğu için burada ayrıca ele almayı uygun gördük.

Âcurrî’nin pek çok eseri olmasına rağmen görüldüğü üzere hem kendisi hem de eserleri üzerinde çok da inceleme ve araştırma yapılmamıştır. Onun ilim dünyasındaki yerinin net olarak ortaya konulabilmesi için üzerinde ayrıca çalışılması gerektiği kanısındayız. Zira âlimler yere gömülü hazineler gibidirler. Onları gün yüzüne çıkarmak gerekir. Bu bağlamda İmam Âcurrî’nin diğer eserlerinin de bulunup ilim dünyasına sunulması insanlığa iyi bir miras olarak bırakılmasını umut ediyoruz.

³⁰⁵ Bkz. Âlu Hamdân, *el-Câmi’ li Kutubi’l-İmâmi Ebî Bekr el-Âcurrî*, Lübnan: Dâru’l-Lu’lua, 2018/1440, Cilt 2, s. 1125, 1449, 1501.

SONUÇ

Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn el-Âcurrî eserlerini adeta hadislerle dokumuş, günlük yaşantısının tamamını hadisler doğrultusunda inşa ve ihya etmeye çalışmıştır. Âcurrî, İslâm ümmetinin dertleriyle dertlenen, ümmet arasında tefrika ve ayrılığın olmadığı bir dünya kurulması için bilim adamı sorumluluğu ile rehber niteliğinde eserler kaleme almayı hayatının temel gayesi edinen müstesna bir şahsiyettir. Ehl-i Sünnet’i kast etmiş olduğu “ehli cemaat” ve “es-sevâdu’l-a’zam” kavramlarını aynı zamanda ümmet birliğine vurgu yapmak için de kullanmış olması onun bu hassasiyetini göstermesi bakımından önemli bir veridir.

Cerh ve ta’dil konusunda çok az ilim adamına nasip olacak şekilde pek çok âlimin övgüsüne mazhar olan Âcurrî’nin kendisi bu konuda kayda değer hiçbir eleştiriye muhatap olmamıştır. Ulemanın kahir ekseriyeti onu sika ve hüccet kabul etmiş, şahsiyeti hakkında sitayişle bahsetmiş, eserlerinin nesilden nesile kimi zaman usul kimi zaman irşad ağırlıklı okutulması noktasında çaba sarfetmişlerdir.

Âcurrî’nin İslam toplumunda bu denli hüsn-ü kabul görmesinin en önemli sebeplerinden biri, yanlış bulduğu fikirlere sahip olduklarını iddia ettiği gruplar için dahi tekfirci bir söyleme sarılmaması, kuşatıcı ve yol gösterici düşünceler eşliğinde eserler kaleme almasıdır. Sapkın olduğuna kanaat getirdiği kimseler için dahi tekfir silahına sarılmamış, sözün en ağırını kullanmak gerektiğinde muhataplarının yalan söylediğini ifadeyle yetinmiştir.

Bir muhaddis, fakih ve aynı zamanda kelâm âlimi olan Âcurrî eserlerinde sahih hadislere yer verdiği gibi zaman zaman zayıf hadislere de müracaat etmiştir. Ancak bu durum her bulduğu hadisi kullanan bilinçsiz bir müellif tarzında asla olmamıştır; aksine onun tarzı, zayıf rivâyetleri hadis ilmince ilkeleri konulmuş yollarla kullanmak şeklinde olmuştur.

Bağdat’ın meşhur ulemasının rahle-i tedrisinden geçen Âcurrî yalnızca hadis ilmine dair eserler kaleme almamış, kimi zaman fıkıh kimi zaman kelâm kimi zaman da irşad ağırlıklı kitaplar ya da risaleler yazarak kendisinden sonraki âlimler için zengin bir külliyat bırakmıştır. Muhtelif meselelerde kalıcı eserler telif eden velûd bir müellif olması, onun güçlü bir İslâmî ilimler alt yapısına sahip olduğunun en büyük delilidir.

Sosyal meselelerde Bağdat halkına yönlendirici tavsiyeleri ve irşadları ile dikkat çeken Âcurrî, toplumun güncel meselelerine bîgane kalmadığını gösteren telif eserlere de

imza atmıştır. Nitekim satranç, zar, düdük, büyük çalgı zili, davul, ud, tambur ile oyalanmanın ve koç, horoz, güvercin ile eğlenip bunları dövüştürmenin hükmüne dair kendisine sorulan güncel sorulara cevap niteliğinde telif ettiği “*Tahrîmu’n-Nerd ve’ş-Şatranc ve’l-Melâhî*” adlı eseri bugün için bile değerlendirilmesi gereken içeriklere sahiptir.

Âcurrî’yi hadis ilmi açısından değerli kılan çeşitli hususiyetleri ve başkalarında bulunmayan üstün meziyetleri vardır. Metodolojik açıdan klasik hadis anlayışını devam ettirmiş ve bu anlamda kendisinden sonraki asra hadis ilminde yetkin ulemanın tevecçüh gösterdiği pek çok eser bırakmıştır. Örneğin hadis literatüründe önemli bir gelenek olan “Kırk Hadis” çalışmaları meyanında Âcurrî’nin “*Kitâbu’l-Erbâine Hadîsâ*” eseri, çoğunluğu âlî isnadlardan seçilen önemli bir derleme olup kırk hadis hıfz etmenin faziletine erişmek isteyen sayısız hadis talebesinin el kitabı olma başarısına erişmiştir. Yine seksen hocasının seksen rivâyetini cem ettiği “*es-Semânûn*” adlı eseri ile fevâid tarzında kaleme aldığı “*Fevâidu’l-Muntehâbe*” adlı eseri de rivâyet eda usullerinden biri olan icâzet metodunu diri tutan bir çalışma olarak kayda geçmiştir.

Âcurrî’nin müellefatının pek çoğu ulema tarafından gözden geçirilmiş ve haklarında çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Müellifin son dönemlerde tekrar ilim adamlarının gündemine gelmesi ve eserleri üzerinde yeni yeni çalışmalara imza atılması da onun hadis ilmindeki yetkinliğini gösteren diğer bir unsur olarak altı çizilmelidir. Bununla birlikte Âcurrî’nin “*Vusûlu’l-Muštakîn ve Nuzhetu’l-Mustemiîn*” ile “*Mâ Verede fi Leyleti’n-Nisfi min Şa’ban*” adındaki eserleri henüz tahkik edilmemiştir. Yine onun günümüze ulaşan eserlerinden pek azının Türkçe’ye tercüme edilmiş olması ya da Türkçe dışında sadece “*eş-Şerîa*” adlı eserin bir batı diline çevrilmiş olması da konuya ilgi duyan araştırmacıların hangi alanlara yönelebileceklerine dair bir öneri olarak ileri sürülebilir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman, Abdurraûf Yusuf Abdulkadir, “Ahlâku’l-Âlim ve’l-Muteallim inde Ebî Bekr el-Âcurrî”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Mekke Ümmü’l-Kurrâ Üniversitesi Terbiyyetu’l-İslâmîyye ve’l-Mukârene, 1408.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **Ahbâru Ebî Hafs Ömer b. Abdilazîz**, 2. Baskı, Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1400/1980.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **Ahlâku Hameleti’l-Kur’ân**, 2. Baskı, Amman: Dâru Ammar, 1436/2015.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **Ahlâku’l-Ulemâ**, 2. Baskı, Dimaşk: Dâru’l-Kalem, 1428/2007.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **Cüz’ün fihî Hikâyâtun an Şâfiî ve Gayrihi**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmîyye, 1431/1910.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **Edebu’n-Nüfûs**, 1. Baskı, Mektebetu Leyyine, 1412/1992.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **es-Semânûn**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmîyye, 1432/2011.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **et-Tasdîk bi’n-Nazar ilallâhi Teâlâ fi’l-Âhira**, 2. Baskı, Riyad: Dâru Âlemu’l-Kütüb, 1406/1986.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **Fardu Talebi’l-İlm**, 1. Baskı, Riyad: Mektebetu’l-Meârif, 1431/2010.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **Fevâidu’l-Muntehabe an Ebî Şuayb el-Harrânî ve Gayrihî**, Riyad: Vizâretu’t-Ta’lîme’l-Âlî, 1427.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **Kırk Hadiste İmân ve İslâm**, Ebu Muaz Seyfullah el-Çubukâbâdî (çev.), Dâru’s-Sunne, 2019.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **Kitâbu Fadlu Kiyâmi’l-Leyl ve’t-Teheccüd**, Medînetü’l-Münevvere: Dâru’l-Hudayrî, 1417.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **Kitâbu’l-Erbaîne Hadîsa**, 2. Baskı, Riyad: Mektebetu Edvâi’s-Selef, 1420/2000.

- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **Kitâbu'l-Ğurabâ**, 1. Baskı, Kuveyt: Dâru'l-Hulefâi li'l-Kütübi'l-İslâmî, 1403/1983.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **Kitâbu'ş-Şerîa**, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1426/2005.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **Mes'eletu'l-Cehri bi'l-Kur'ân fi't-Tavaf**, 1. Baskı, Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Turâsi Bitanta, 1412/1993.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **Tahrîmu'n-Nerd ve'ş-Şatranc ve'l-Melâhî**, 1. Baskı, 1402/1982.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh, **Zemmu'l-Livâta**, Kâhire: Mektebetu'l-Kur'ân,
- Ağırman, Cemal, "Hadis Edebiyatının İntikal Safhaları ve Kitâbet Meselesi", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt. 5, Sayı 1, 2001.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, **Müsned**, Kahire: Müessesetu'l-Kurtubâ,
- Âlu Hamdân, Ebû Abdillâh Adil b. Abdillâh, **el-Câmi' li Kutubi'l-İmâmi Ebû Bekr el-Âcurrî**, 1. Baskı, Lübnan: Dâru'l-Lu'lua, 2018/1440.
- Apak, Âdem, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi -4**, 5. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Ardoğan, Recep, **Akideden Kelâma -Kelâm Tarihi-**, 2. Baskı, İstanbul: Klm Yayınları, 2015.
- Aydınlı, Abdullah, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, İFAV, İstanbul, 2016.
- Bağcı, H. Musa, **Hadis Tarihi ve Metodolojisi**, 3. Baskı, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Bağdâdî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût el-Hamevî er-Rumî, **Mu'cemu'l-Buldân**, Beyrut: Dâru Sadr, 1397/1977.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb, **el-Kifâye fi İlmu'r-Rivâye**, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Naşirûn, 2013.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb, **Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2001.
- Bağdâdî, İsmail Paşa, **Hediyetu'l-Ârifîn**, İstanbul: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1955.

- Başer, Hacı Bayram, “Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî'nin Tasavvuf Anlayışı”, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul Üniversitesi SBE, 2009.
- Bozkurt, Nebi, “Bayram”, **DİA**, Cilt 5, TDV, İstanbul, 1992.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh, **Sahîhu'l-Buhârî**, 1. Baskı, Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1423/2002.
- Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usûlü**, 19. Baskı, Ankara: TDV, 2010.
- Ceylan, Hanifi, “Ebû Bekr Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî ve Hadis İlmindeki Yeri”, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Çukurova Üniversitesi SBE, 2012.
- Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf, **Manzûmetu'l-Mukaddime**, 1. Baskı, Dâru'l-Muğnî, 1422/2001.
- Clot, André, **Harun Reşid ve Abbâsîler Dönemi**, Nedim Demirtaş (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Çakan, İsmail Lütfi, **Hadis Edebiyatı**, 9. Baskı, İstanbul: İFAV, 2011.
- Çeker, Orhan, “Âcurrî”, **DİA**, Cilt 1, TDV, İstanbul, 1988.
- Çelebî, Mustafa İbn Abdullah Hacı Halife Kâtip, **Keşfü'z-Zünûn an Esâmî el-Kutub ve'l-Fünûn**, Bağdat: Mektebetü'l-Mesnâ, 1941.
- Çetin, Abdurrahman, **Kur'ân Okuma Esasları**, 42. Baskı, İstanbul: Emin Yayınları, 2017.
- Dârimî, Ebû Saîd Osmân b. Saîd b. Hâlid, **Nakzu Ebî Osman b. Saîd ale'l-Merîsî**, 1. Baskı, Riyad: Mektebetu'r-Reşîd, 1998.
- Debbûsî, Ebû Zeyd Abdullâh b. Muhammed b. Ömer b. Îsâ, **Takvîmu'l-Edille**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001.
- Deştî el-Hanefî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ebi'l-Kâsım b. Bederân, **en-Nehyu ani'r-Raks ve's-Semâ'**, 1. Baskı, Riyad: Dâru's-Sünne, 1428/2007.
- Dimeşkî, İbnu'l-İmâd Şihâbiddîn Ebi'l-Felâh Abdilhay b. Ahmed b. Muhammed el-Akeriyyi'l-Hanbelî, **Şezerâtu'z-Zehab fî Ahbâri men Zeheb**, 1. Baskı, Dımaşk: Dâru İbn Kesir, 1410/1989.

- Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman b. el-Absî, **el-Musannef**, 1. Baskı, Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1409.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eşâs b. İshâk es-Sicistânî, **es-Sünen**, Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye,
- Emîr, Ebû Hâşim İbrahim b. Mansûr el-Hâşimî, “Sîretu'l-Hâfız el-Kudve Ebî Bekr el-Âcurrî el-Mekkî”, **Eşrâfu'l-Hicaz**, 1432, <http://www.al-amir.info/inf4/include/plugins/article/article.php?action=s&id=613>, (Erişim Tarihi :18 Mayıs 2021).
- Fâsî, Ebu't-Tayyib Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Hasenî, **el-İkdu's-Semîn fî Târîhi'l-Beledi'l-Emîn**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Hamidullah, Muhammed, **İslâm Peygamberi**, Mehmet Yazgan (çev.), İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.
- Hanbelî, Ebu'l-Yümn Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Uleymî el-Makdisî, **el-Menhecu'l-Ahmed fî Terâcimi Ashâbi'l-İmâm Ahmed**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru Hâdır, 1997.
- Hanefî, Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Tağrıberdî b. Abdillâh ez-Zâhirî, **en-Nucûmu'z-Zâhire fî Mulûki Mısır ve'l-Kâhire**, Mısır: Vezâratu's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, 1383/1963.
- Hasan, Hasan İbrahim, **Târîhu'l-İslâm**, 14. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1416/1996.
- Hitti, Philip Khuri, **Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi**, Salih Tuğ (çev.), İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989.
- Hodgson, Marshall G. S., **İslâm'ın Serüveni**, Tercüme Kurulu (çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.
- Işık, Kemal, **Mutezile'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri**, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967.
- İbn Hacer Ebu'l-Fadl Askalânî Ahmed b. Alî, **Lisânu'l-Mîzân**, 3. Baskı, Beyrut: Müessesetu'l-A'lemî li'l-Metbuât, 1406/1986.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, **Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru Sadr, 1971.

- İbn Kayyim el-Cevzîyye, Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhammed, **İctimâu'l-Cuyûşi'l-İslâmiyye**, 3. Baskı, Dimaşk, Mektebetu Dâri'l-Beyân, 1421/2000.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Dâru'l-Fikr, 1407/1986.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünen**, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye,
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî, **Lisânu'l-Arab**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru Sadr,
- İbn Müflih el-Makdisî, Abdullah Muhammed, **Adâbu's-Şer'iyye**, 3. Baskı, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1419/1999.
- İbn Recep el-Hanbelî, Ebu'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed b. Abdurrahman, **Şerhu Hadîsi Mâ Zi'bâni Câiân**, 2006.
- İbnu'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebi'l-Ferec, **el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnu'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebi'l-Ferec, **Medaricu's-Sâlikîn**, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arâbî, 1393/1973.
- İbnu'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebi'l-Ferec, **Ravdatu'l-Muhibbîn ve Nuzhetu'l-Muštâkîn**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnu'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebi'l-Ferec, **Sıfatu's-Safve**, 3. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1405/1985.
- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, **el-Kâmil fi't-Târih**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arâbî, 1417/1997.
- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, **el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb**, Beyrut: Dâru Sadr,
- İbnu'l-Hac, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Abderî el-Fâsî el-Mâlikî, **el-Medhal**, yy: Dâru't-Turâs,
- İbnu'n-Nedim, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk, **el-Fifrist**, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1398/1978.

- İnalğaç, Halil, “İbn Ebû Dâvud’un Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmindeki Yeri”, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Harran Üniversitesi SBE, 2015.
- İslâm Araştırmaları Komisyonu (Mısır), **Rasûlullah’ın (S.A.V.) Doğumundan Günümüze İslâm Tarihi**, Ayhan Çakıroğlu (çev.), İstanbul: Beka Yayıncılık, 2010.
- İşbîlî, Ebû Bekr Muhammed b. Hayr b. Ömer, **Fehresetu İbn Hayr el-İşbîlî**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1419/1998.
- Kâ’bî, Ebu’l-Kâsım Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd el-Belhî, **Kabûlu’l-Ahbâr ve Ma’rifetu’r-Ricâl**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1421/2000.
- Kahraman, Hüseyin, “Fıkhî Düşünce ve Mezhepleşme Sürecinin Hadis Metinlerine Etkisi”, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, Cilt 19, Sayı 4, 2006.
- Kandemir, Mehmet Yaşar, “Hadis”, **DİA**, Cilt 15, TDV, İstanbul, 1997.
- Kandemir, Mehmet Yaşar, “Hatîb el-Bağdâdî”, **DİA**, Cilt 16, TDV, İstanbul, 1997.
- Karacabey, Salih, **Hadis Tenkidi Hadislerin Hz. Peygamber’e Aidiyetini Belirleme Yolları**, 4. Baskı, Bursa: Emin Yayınları, 2016.
- Karaman, Hayreddin, **İslâm Hukuk Tarihi**, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1975.
- Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca’fer, **er-Risâletu’l-Mustetrafe**, 4. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmîyye, 1406/1986.
- Koç, Mehmet Akif (ed.), **Tefsir**, Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- Koçyiğit, Talat, **Kur’ân ve Hadiste Ru’yet Meselesi**, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.
- Kur’ân’ı Kerîm
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Kâdir Billâh”, **DİA**, Cilt 24, TDV, İstanbul, 2001.
- Müslim b. Haccâc, Ebu’l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, **Sahîhu Müslim**, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî,
- Necmu’l-Hafâcî, Kays Abdulğafûr, **el-İmâmu’l-Âcurrî ve Arâuhu’l-Fıkhîyye**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmîyye, 1434/2013.

- Ören, Ramazan, “Abbâsîler Dönemi’nde Siyâsî ve Dînî Semboller”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Selçuk Üniversitesi SBE, 2006.
- Öz, Mustafa, “Küleyni”, **DİA**, Cilt 26, TDV, İstanbul, 2002.
- Özaydın, Abdülkerim, “Müstekfî Billâh”, **DİA**, Cilt 32, TDV, İstanbul, 2006.
- Öztuna, Yılmaz, **Devletler ve Hânedanlar İslâm Devletleri**, 3. Baskı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005.
- Pakdil, Ramazan, **Ta’lim Tecvid ve Kıraat**, 16. Baskı, İstanbul: İFAV, 2019.
- Râcihî, Abduh, **et-Tatbîku’s-Sarfî**, Beyrut: Dâru’l-Nehdatu’l-Arabiyye, 1435/2014.
- Râmhürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd, **el-Muhaddisu’l-Fâsıl Beyne’r-Râvî ve’l-Vâî**, 3. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Fıkr, 1404.
- Raşîd el-Attâr, Ebu’l-Huseyn Reşîdüddîn Yahyâ b. Alî b. Abdillâh el-Kureşî el-Umevî en-Nablusî, **Nuzhetu’n-Nâzır fî Zikri men Haddese an Ebi’l-Kâsım el-Beğavî mine’l-Huffâz**, 1. Baskı, Dâru İbn Hazm, 1423/2002.
- Rûdânî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed b. Süleyman b. Fâsî, **Siletu’l-Halef bi Mevsûli’s-Selef**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1408/1988.
- Sebtî, Kasım b. Yusuf et-Tücîbî, **Bernâmecu’t-Tücîbî**, Libya: ed-Dâru’l-Arabiyyetü li’l-Kitâb, 1981.
- Sem’ânî, Ebû Sa’d Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî, **el-Ensâb**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Cinân, 1408/1988.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, **el-Usûl**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2010.
- Sezgin, Fuad, **Târîhu’t-Turâsî’l-Arabî**, Vizâretu’t-Ta’lîme’l-Âlî, 1411/1991.
- Subkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî, **Tabakâtu’s-Şâfiyyeti’l-Kubrâ**, 2. Baskı, Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1413.
- Suyûtî, Ebu’l-Fazl Celâlüddîn b. Ebî Bekr, **el-Câmiu’s-Sağır I-II**, 6. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1433/2012.

- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn b. Ebî Bekr, **Tabakâtu'l-Huffâz**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn b. Ebî Bekr, **Târîhu'l-Hulefâ**, 1. Baskı, Mısır: Matbaatu's-Saâde, 1371/1952.
- Şahyar, Ayşe Esra, “Hadis Tarihindeki Anlamı ve Kullanımı Bakımından Yedi Hâfiz Kavramı ve Dönemi”, **Hadis Tetkikleri Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, 2013.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Tarîhu't-Taberî**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ es-Sülemî, **es-Sünen**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Toktonaliev, Azat, “Ayet ve Hadisler Bağlamında Şefaath Kavramı”, **Akademi Dergisi**, Sayı 7, 2019.
- Türer, Osman, “Ebû Nuaym el-İsfahânî”, **DİA**, Cilt 10, TDV, İstanbul, 1994.
- Uğur, Mucteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, DİA, Ankara, 1992.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsa b. Hammâd, **ed-Duafâ**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,
- Yardım, Ali, “Begavî, Ebu'l-Kâsım”, **DİA**, Cilt 5, TDV, İstanbul, 1992.
- Yıldız (ed.), Hakkı Dursun, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, İstanbul: Çağ Yayınları,
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Abbâsiler”, **DİA**, Cilt 1, TDV, İstanbul, 1988.
- Yılmaz, Saim, “Abbâsilerin Siyasî Çöküş Dönemi Halifelerinden Kâhir-Billâh (320-322/932-934)”, **İstem: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 12, 2008.
- Yılmaz, Saim, “Halife Müktefi Döneminde (289-295/902-908) Mısır ve Suriye'nin Yeniden Abbâsî Hakimiyeti Altına Alınması”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 12, 2005.
- Yılmaz, Saim, **Abbâsilerde Mu'tazid ve Müktefi Dönemi**, İstanbul: Kayihan Yayınları, 2006.
- Yücel, Ahmet, **Hadis Tarihi**, 12. Baskı, İstanbul: İFAV, 2014.

- Zehebî, el-Îmâm Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, 2. Baskı, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1404/1984.
- Zehebî, el-Îmâm Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Tezkiretu'l-Huffâz**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, **el-Muîn fî Tabakâti'l-Muhaddisîn**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1992.
- Zeydân, Abdulkerîm, **el-Medhal li Dirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye**, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Naşirûn, 1441/2020.
- Zeydân, Corcî, **İslâm Medeniyeti Tarihi**, Zeki Meğamiz (çev.), İstanbul: Doğan Güneş Yayınları, 1971.
- Zeydân, Corcî, **İslâm Uygarlığı Tarihi**, Nejdet Gök (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Zurkânî, Muhammed Abdülazîm, **Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arâbi, 1415/1995.